

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

УДК 327 (73): 327.56 (569.4 – 07)

Дипломна робота магістра

**ІЗРАЇЛЬСЬКО-ПАЛЕСТИНСЬКІ ВІДНОСИНИ У
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США (1987 – 2009 рр.)**

Виконала:

Студентка VI курсу, групи 691мз
спеціальності 291 «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Душенко Марія Володимирівна

Керівник: д. політ. н., професор
кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики

Шевчук Олександр Володимирович

Рецензент: к. політ. н., доцент

Ляпіна Людмила Анатоліївна

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	4
1.1. Аналіз стану наукової розробки проблеми у працях зарубіжних і вітчизняних науковців.....	8
1.2. Джерельно-документальна база дослідження.....	31
1.3. Методика й методологія дослідження	35
РОЗДІЛ 2. ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВИРІШЕННЯ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПРОБЛЕМИ.....	44
2.1. Близький Схід у геополітичних координатах кінця ХХ – початку ХХІ ст.....	44
2.2. Характеристика палестино-ізраїльських відносин після першої інтифади: політико-дипломатичний аспект	52
2.3. США та Ізраїль: багатовекторна співпраця.....	62
2.4. «План Рональда Рейгана» щодо врегулювання палестино-ізраїльського протистояння та його реалізація.....	73
РОЗДІЛ 3. БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА ВАШИНГТОНА У ПОСТЫПОЛЯРНОМУ СВІТІ.....	80
3.1. Напрями ініціативної політики адміністрації Джорджа Буша-старшого (1989 – 1993 рр.).....	80
3.2. «Демократизм» Уільяма Клінтона (1993 – 2001 рр.) та трансформація американсько-ізраїльських зносин.....	87
3.3. Американська політика розв’язання близькосхідного конфлікту за часів президентства Джорджа Буша-молодшого (2001 – 2009 рр.).....	95
ВИСНОВКИ.....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	115

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БС	Близький Схід
ВВС	Британська ширококомовна компанія
ГА ООН	Генеральна Асамблея ООН
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗМУ	Зброя масового ураження
ЛАД	Ліга арабських держав
МЗС	Міністерство закордонних справ
МВФ	Міжнародний валютний фонд
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
НДДКР	Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
ОВД	Організація Варшавського Договору
ОВП	Організація визволення Палестини
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПНА	Палестинська Національна Автономія
ПРО	Протиракетна оборона
ПСА	Південно-Східна Азія
РБ ООН	Рада Безпеки ООН
РНБ США	Рада національної безпеки США
РФ	Російська Федерація
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ХАМАС	Палестинський ісламський рух і політична партія
AIPAC	Американсько-ізраїльський комітет громадських зв'язків
NASDAQ	National Association of Securities Dealers Automated Quotation, Автоматизовані котирування Національної асоціації дилерів цінних паперів

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із провідних напрямів у зовнішньополітичній стратегії США є покращення взаємин з країнами БС. Однією з центральних проблем другої половини ХХ ст. був арабо-ізраїльський конфлікт, котрий супроводжувався шістьма великомасштабними війнами і який завдав нескінчених бід для народів регіону. Корінним питанням близькосхідного врегулювання, його серцевиною, є палестинська проблема, вирішення якої передбачає виведення всіх ізраїльських військ з окупованих Ізраїлем з 1967 р. арабських земель, а також надання палестинському народові права на самовизначення і створення власної незалежної держави.

США з початку переговорного процесу активно займалися посередницькою діяльністю у вирішенні цього питання. Разом з СРСР вони стояли у витоків арабо-ізраїльського врегулювання в кінці 1960-х – на початку 1970-х років ХХ ст. Формування і практичне втілення в життя цієї політики в кінці 1980-х – 1990-х рр. здійснювалося з врахуванням інтересів Ізраїлю – стратегічного союзника США в близькосхідному регіоні. Зміни в підходах США до палестинської проблеми були обумовлені модернізацією його зовнішньополітичного курсу під впливом кардинальних змін, що мали місце на глобальному і регіональному рівнях.

США займають унікальне положення, що дає їм істотні переваги в порівнянні з іншими потенційними посередниками. З одного боку, вони завжди мали традиційно тісні зв'язки з Ізраїлем, а з іншого – з середини 1970-х років ХХ ст. Вашингтон послідовно розширював і укріплював зв'язки в арабському світі. Авторитет США дозволяє їм при необхідності чинити політичний тиск на учасників мирного процесу, аби підштовхнути їх до пошуків компромісу. Крім того, Білий дім, маючи в своєму розпорядженні багаті ресурси для підтримки і заохочення учасників мирного процесу, має в своєму розпорядженні такий потужний важіль для дії, як надання фінансово-економічної і військової допомоги. Саме неврегульованість як арабо-

ізраїльського конфлікту, так і внутрішньопалестинських протиріч загрожує міжнародній безпеці і стабільності в регіоні БС. Присутність США в цьому регіоні і його політика має значний вплив на рішення даного питання.

Об'єкт дослідження – ізраїльсько-палестинська проблема як головний дестабілізуючий фактор міжнародних відносин.

Предметом дослідження є зовнішня політика США щодо ізраїльсько-палестинських взаємин наприкінці 1980-х – 2009 рр.

Територіальні рамки цього дослідження охоплюють території БС, зокрема Ізраїлю, ПНА та США.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 1987 р. по 2009 р. *Нижня межа* дослідження – 1987 р. – пояснюється початком першої інтифади – повстанням палестинських арабів у період з 1987 р. до 1991 р., – метою якого було проголошено боротьбу проти т.зв. ізраїльської «окупації» територій, завойованих під час Шестиденної війни (1967 р.). *Верхня межа* – 2009 р. – визначається кінцем правління президента США Дж. Буша-мол. (2001 – 2009 рр.).

Мета даного дослідження – висвітлення впливу США на палестино-ізраїльські взаємини, в контексті загальної близькосхідної політики США наприкінці 1980-х – 2009 рр. Відповідно до мети поставлені наступні **завдання:**

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми, джерельно-документальну базу, охарактеризувати основні групи джерел;
- розглянути методикку й методологію дослідження проблеми, окресливши основні методи використані у дослідженні;
- визначити місце БС в геополітичних координатах кінця ХХ – початку ХХІ ст.;
- охарактеризувати політико-дипломатичний аспект палестино-ізраїльських відносин після першої інтифади;
- дослідити багатовекторну співпрацю США та Ізраїлю;

- розглянути реалізацію «Плана Рональда Рейгана» щодо врегулювання палестино-ізраїльського протистояння;
- визначити напрями ініціативної політики адміністрації Дж. Буша-старшого (1989 – 1993 рр.);
- продемонструвати трансформацію американсько-ізраїльських відносин за президентства У. Клінтона (1993 – 2001 рр.);
- здійснити аналіз американської політики розв’язання близькосхідного конфлікту за часів президентства Дж. Буша-молодшого (2001 – 2009 рр.).

Наукова новизна визначається актуальністю досліджуваної проблеми і полягає у тому, що у рамках проведеного наукового дослідження:

1. отримала подальшої систематизації історіографія проблеми та джерельна база дослідження;
2. вперше був здійснений комплексний аналіз палестино-ізраїльських відносин та визначено їх вплив на вирішення близькосхідної проблеми;
3. проаналізовано багатовекторну співпрацю США та Ізраїлю;
4. здійснено комплексне дослідження близькосхідної політики Вашингтона у постбіполярному світі;
5. прослідковано головні підходи адміністрацій Дж. Буша-старшого (1989 – 1993 рр.), У. Клінтона (1993 – 2001 рр.) та Дж. Буша-молодшого (2001 – 2009 рр.) до розв’язання близькосхідного конфлікту.

Практичне значення полягає в тому, що роботу написано з науковою та навчальною метою. Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні освітньо-кваліфікаційних робіт, навчальних посібників та підручників, а також під час викладання спеціальних курсів, таких як: «Міжнародні відносини та світова політика», «Зовнішня політика країн Азії», «Зовнішня політика країн Північної Америки», «Сучасні тенденції міжнародних відносин» тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки магістерської роботи представлено у 6 публікаціях автора: 1 стаття у науковому фаховому виданні та 5 статтях і тезах в інших наукових виданнях.

Магістрантка була учасником 4 міжнародних конференцій, а саме: II Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті професора Г.Л. Бондаревського (м. Луганськ, 12 – 13 квітня 2011 р.); П'ята Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених, присвячена 20-й незалежності України (м. Чернівці, 4 – 5 листопада 2011 р.); Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 12 січня 2012 р.); Міжнародна наукова онлайн-конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Ужгород, 23 квітня 2021 р.) та I конгресу – V Конгрес сходовознавців (м. Київ, 9 – 10 грудня 2021 р.).

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Загальний обсяг її становить 130 сторінок, з яких основного тексту – 115 сторінок. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, списку використаних джерел та літератури (109 найменувань українською, російською, англійською та польською мовами).

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1. 2. Аналіз стану наукової розробки проблеми у працях зарубіжних і вітчизняних науковців

Ступінь наукової розробки теми роботи можна класифікувати за країнознавчим критерієм, виокремивши роботи західних, українських, російських дослідників та науковців. Автор вважає за доцільне спочатку проаналізувати ступінь вивчення цієї теми в зарубіжній історіографії, а потім показати рівень її вивчення у вітчизняній школі.

Об'єктом дослідження відомого *французького* політолога, соціолога та публіциста Р. Арона¹ стали поняття війни та миру між двома наддержавами у біполярній системі. Науковець у своїй праці доводить, що між ними мир неможливий, але й війна невірогідна. Регіональні конфлікти Р. Арон розглядав через призму військового суперництва двох наддержав, які одночасно остерігалися глобального конфлікту.

Дослідженню проблематики власне мирного процесу присвячені роботи *польського* вченого Є. Свеца², який приходив до висновку, що найбільші конфлікти зароджувалися внаслідок утопічних візій ідеального устрою і пропонував демократизацію і реалізм як важливі фактори, що сприяють вирішенню конфліктів.

Арабська історіографія представлена статтею відомого арабіста з Тель-Авівського університету М. Хатіна³ присвячена історії зраїльсько-египетських відносин. Автор зазначає, що мирні домовленості в Кемп-Девіді зруйнували табу, що існували в арабському світі відносно мирних контактів з Ізраїлем, і зупинили війни, які періодично вибухали на БС, в чому Єгипет

¹ Арон Р. Мир і війна між націями / пер. з фр. В. Шовкун, З.Борисюк, Г.Філіпчук Київ: МП «Юніверс», 2000. 686 с.

² Świeca J. Metodologiczne aspekty polemologii i peace research u schyłku XX w. // Między realizmem a utopią. Świadomościowo-ideologiczne i polityczne przesłanki pokoju i demokracji na przełomie XX i XXI wieku oraz ich historyczne uwarunkowania. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1998. S.21 – 35.

³ Хатина М. Египетско-израильский мирный договор: процесс и результаты. Иерусалим: издание культурно-просветительного общества «Теэна», 2002. 13 с.

відігравав головну роль. Згідно з оцінкою автора, ізраїльсько-арабські відносини після Кемп-Девіда залишились прохолодними, але сприяли регіональній стабільності.

Американська історіографічна школа на сьогодні є найвпливовішою. У монографії американського експерта-міжнародника К. Свішера⁴ розглянута критика мирної діяльності США кінця 1990-х рр. XX ст. та аналіз допущених недоліків під час і після Кемп-Девідських мирних домовленостей. Сучасний американський дипломат Р. Хаас – президент Ради з міжнародних відносин вважає, що епоха домінування США на БС підійшла до кінця, в сучасній історії регіону почалася нова ера. Відтепер політику будуть вершити інші гравці і сили, що конкурують за вплив⁵.

Палестинською проблематикою в американській історіографії у більшості випадків займаються дослідники арабського / палестинського або ізраїльського / єврейського походження. Одним з найбільш відомих і авторитетних американських вчених є палестинець за народженням Рашид аль-Халіді⁶ (1948 р.н.). Р. Халіді – професор сучасних арабських студій у Колумбійському університеті, директор Інституту БС Колумбійського університету та школи міжнародних та суспільних відносин Колумбії. Редактор наукового журналу «Journal of Palestine Studies». Серед його численних праць необхідно виділити роботу «Палестинська ідентичність: побудова сучасної національної свідомості». У цій книзі автор детально аналізує причини та передумови появи палестинської ідентичності, процес її становлення та оформлення в якості основи палестинського націоналізму. Цінність цієї роботи надає і те, що в ній автор широко використовує матеріали арабської преси періоду першої чверті XX ст.

⁴ Swisher C. E. The truth about Camp David: the untold story about the collapse of the Middle East peace process. N -Y.: Nation Books, 2004. 455 p.

⁵ Хаас Р. Новый Ближний Восток. США надо смириться с падением своего влияния в регионе // Новостной сайт «ЦентрАзия»: новость от 12 дек. 2006 г. URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1165917600> (дата обращения: 30.11.2021)

⁶ Khalidi R. Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness. N-Y.: Columbia University Press, 2009. 360 p.

Палестинський американський історик БС Едвард Ваді Саїд⁷ автор знаменитої книги «Орієнталізм»⁸, жорстко критикує західні погляди на Схід і звинувачує західну науку в духовній підтримці і виправданні колоніалізму. Згідно поглядів Саїда, Схід (Orient), орієнталізм – це європейський винахід, європейська ідея Сходу. Орієнталізм не зображає Схід як реальність, природну даність, не описує його як регіон. Орієнталізм є дослідження Сходу, яка ґрунтується на установках західної свідомості. Європейське сприйняття Сходу ґрунтується на теорії і практиці, на певній ідеології, яка потім перетворюється в політичне рішення. Він передбачає існування, наявність певних рамок, фільтра, що обмежують роздуми про Схід і формують певну систему знань про нього. Орієнталізм – ідея, що має історію і традицію, і згідно з якою, Схід рукотворний. В орієнталізмі присутня упередженість в обговоренні тем Сходу, арабів, ісламу. Автор поділяє прихований і явний орієнталізм. Останній присутній в політиці та ідеології, а прихований – це неусвідомлене сприйняття Сходу, неусвідомлена відданість певним поглядам на Схід. Е. Саїд акцентує увагу на вивченні орієнталізму і орієнталістського текстів Великобританії, Франції і США, пояснюючи свій вибір тим, що найбільш активну імперську політику на БС проводили Великобританія і Франція, а після Другої Світової війни – США.

Цивілізаційні відмінності та недостатність контактів палестинців з Заходом американський інтелектуал арабського походження Е. Саїд оцінював як основну причину ігнорування в світі національних прав палестинського народу. Згідно з його міркуваннями, становище палестинців має розглядатися на одному рівні з Голокостом. Особливу увагу вчений приділив значенню Організації визволення Палестини (далі – ОВП), яка, на

⁷ *Едвард Ваді Саїд* (1935 – 2003) – американський літературний критик палестинського походження, палестинський політичний активіст, літературознавець, культуролог, професор Колумбійського університету.

⁸ *Саїд Е.В.* Орієнталізм. Западні концепції Востока / пер. с англ. А.В. Говорунова. Санкт-Петербург: Русский мир, 2006. 636, [1] с.

його думку, має створити інфраструктуру, здатну об'єднати палестинців у межах і поза межами Палестини. Тема розвитку арабо-ізраїльського конфлікту завжди була однією з ключових в його творчості. Він був захисником права палестинських біженців на повернення на свої території. Звертаючись до витоків близькосхідного конфлікту, Е. Саїд вказував на позбавлення Ізраїлем права власності палестинських біженців і ухилення ним від відповідальності за тяжке становище, в якому вони перебувають уже кілька десятиліть. У своїх творах він звертав особливу увагу на цілеспрямовану політику ізраїльської держави щодо палестинського народу, яка складалася в знищенні всіх слідів їх присутності на територіях, які є предметом конфлікту.

Завдяки творчому доробку американських дослідників, було зроблено великий внесок в сучасне розуміння геополітичної та гео економічної стратегічної важливості БС, що полегшено роботу автора у встановленні об'єктивної оцінки в ході дослідження.

Сучасна російська історіографія представлена певним обсягом наукових праць, котрі можна поділити на такі групи:

Перша група – відносини між Ізраїлем та іншими державами. Особливий інтерес у російських дослідників отримала проблема розвитку двосторонніх взаємин Ізраїлю з різними країнами світу: Р. С. Абдулмаджід «Про єгипетсько-ізраїльські відносини в 1981 – 2002 рр.»⁹ та ін. Значна увага дослідників привертає робота Є. Я. Сатановського «Ізраїль на початку ХХІ століття»¹⁰. Незважаючи на те, що тематика зазначеної роботи присвячена швидше вивченню сучасної політики Ізраїлю, проте тут наводиться аналіз історії міжнародної політики єврейської держави і в період холодної війни,

⁹ Абдулмаджидов Р.С. О египетско-израильских отношениях в 1981 – 2002 гг. // Ближний Восток и современность: сб. ст. /отв. ред. М.Р. Арунова, А.О. Филоник. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока 2003. Вып. 17. С.92 – 103.

¹⁰ Сатановский Е.Я. Израиль в современной мировой политике: вероятные стратегические противники и стратегические партнеры. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2001. 162 с.

причому робиться поділ дослідження взаємовідносин з країнами світу відповідно до географічного і проблемного принципу, що дозволяє оцінити конкретні напрями і пріоритети у зовнішній політиці держави Ізраїль.

Різноманітні складові конфлікту між державою Ізраїль та сусідніми арабськими країнами проаналізовано в навчальному посібнику Д. Кузнецовим¹¹. Він приходить до висновку, що тільки у 1990-ті рр. ХХ ст. сформувалась одностайність у поглядах на палестино-єврейський конфлікт, і від кроків, які будуть зроблені на шляху до миру, залежить, чи збережуть жителі держави Ізраїль і палестинці думку про те, що мирне розв'язання конфлікту є тим, до чого має прагнути світова громадськість у цілому.

Друга група – праці присвячені взаємовідносинам Росії та Ізраїлю. Особливе питання у проблемі взаємин Росії та Ізраїлю, безумовно, полягає в існуванні еміграції з колишнього СРСР до Ізраїлю і досить великої кількості євреїв, які проживають у Росії. Духовні та ідеологічні контакти Росії та Ізраїлю являють собою окрему тему для дослідження. Так, С. М. Гасратян¹² приділяє увагу розробці питання спільного в своєму розвитку між Ізраїлем та Росією. Перш за все, євразійський характер суспільств держави Ізраїль та Росії, що є однією з причин зближення цих двох держав в останні роки. Потрібно також відзначити, що в Росії сильні промусульманські настрої, що позначається на відносинах Росії і мусульманського світу. При цьому необхідно підкреслити, що даний трикутник дуже вибухонебезпечний. Тому, як і раніше, головне в стосунках цих держав є вирішення арабо-ізраїльського конфлікту.

¹¹ Кузнецов Д.В. Арабо-израильский конфликт: история и современность: очерк событий, документы и материалы: учебное пос. для студентов специальностей 030401 «История», 050401 «История вузов региона» / М-во образования и науки РФ, Федеральное агентство по образованию, Благовещенский гос. пед. ун-т. Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2006. 289 с.

¹² Гасратян С.М. Государство Израиль – СССР / Россия и мусульманский мир. Столкновение и сближение цивилизаций. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Единство, 2011. 473 с.

Значний тематичний блок в історіографії російсько-ізраїльських відносин складають статті про економічні зв'язки між державами¹³, а також про питання, що належать до сфери перетину релігії і політики¹⁴. Природно, що і ізраїльський досвід «виходу з соціалізму», і ізраїльська модель забезпечення свободи совісті та віросповідання для представників різних релігій привертає увагу російських дослідників. Узагальнюючою працею можна вважати монографію А. Д. Епштейна та С. Кожеурова¹⁵ в якій на основі великої кількості російських та ізраїльських джерел підводиться «попередній підсумок» двадцяти років відносин між країнами у пострадянську епоху.

Насьогодні опубліковані роботи з історії російсько-ізраїльських відносин дозволяють говорити, що етап формування концепцій і збору основних документальних матеріалів (незважаючи на зазначені вище проблеми у цій сфері) у цілому завершено.

Третя група – це праці присвячені створенню Палестинської національної автономії і мирному врегулюванню ізраїльсько-палестинських взаємин. Спільна праця К. І. Полякова та А. Ж. Хасянова¹⁶ присвячена

¹³ Федорченко А.В. Российско-израильские экономические связи: итоги и перспективы // Мировая экономика и международные отношения. 2000. №2. С.62 – 70; Хаустов Н. В. Торгово-экономическое сотрудничество между Россией и Израилем в 90-е годы // Востокведный сборник / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближ. Востока, 2001. №2. С. 333 – 351; Тринич Ф. А. Россия – Израиль: состояние торгово-экономического сотрудничества // Ближний Восток и современность: сб. ст. / отв. ред. А.О. Филоник. Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2003. Вып. 20. С.346 – 354.

¹⁴ Шевелев Д. Позиция Русской православной церкви Московского патриархата по палестинской проблеме в период второй интифады // Ближний Восток и современность: сб. ст. / отв. ред. М. Р. Арунова. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. Вып. 15. С.229 – 238.; Крылов А. В. Проблема статуса Святых мест в Иерусалиме и её влияние на палестино-израильский конфликт // Ближний Восток в фокусе политической аналитики: сб. науч. тр.: к 15-летию Центра ближневосточных исследований / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел РФ, Ин-т междунар. исследований, Центр ближневосточных исследований. Москва: ИМИ МГИМО, 2019. С.163 – 193.

¹⁵ Эпштейн А. Д., Кожеуров С. Россия и Израиль: трудный путь навстречу. Москва: Мосты культуры; Иерусалим: Гешарим, 2011. 219 с.

¹⁶ Поляков К. И., Хасянов А. Ж. Палестинская национальная автономия. Москва: ИИИиБВ, 2001. 176 с.

аналізу перешкод, котрі виникли на шляху створення ПНА в 1990-і роки ХХ ст. Питання становлення палестинської державності розглядаються авторами в контексті близькосхідного мирного процесу. Особливе місце приділяється впливу боротьби між різними палестинськими угруповуваннями на становлення законодавчої та виконавчої влади, формуванню силових структур ПНА.

У працях Є. Пирліна¹⁷ детально розглянуто всі етапи розвитку і різні аспекти палестинської проблеми в контексті еволюції близькосхідної ситуації. Є. Пирліним прослідковано хід палестино-єврейських переговорів про остаточне врегулювання в 1990-х рр. ХХ ст. та еволюцію підходів сторін до вирішення наявних проблем. Аналізу палестино-єврейських мирних переговорів 1995 – 2001 рр. присвячена робота В. М. Морозова¹⁸. Автор розглядає проблему повернення територій Західного берега і сектора Гази, проблему водних ресурсів у близькосхідному регіоні, проблему ізраїльських поселень на окупованих територіях, а також проблему Єрусалиму в контексті палестино-єврейського врегулювання.

У статті О. О. Суріна¹⁹ відображені плани палестино-ізраїльського врегулювання. Також зазначається, що необхідність створення механізмів і методів колективного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сьогодні очевидна всім. М. Шаповалов²⁰, прослідкувавши весь хід палестино-

¹⁷ Пырлин Е. Д. 100 лет противоборства: Генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы. Москва: РОССПЭН, 2001. 479, [1] с.; Пырлин Е. Д. Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневост. урегулирования / Фонд содействия развитию арабистики и сотрудничества с араб. странами. Москва: РОССПЭН, 2002. 508, [3] с.

¹⁸ Морозов В. М. Палестино-израильские мирные переговоры 1995 – 2001 гг. // Востокведный сборник / отв. ред. А. В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. Вып. 3. С.76 – 87.

¹⁹ Сурин А.А. Влияние арабо-израильского конфликта на радикализацию внутривосточного состояния Израиля // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Сер.: Международные отношения. Политология. Регионоведение. 2013. №2 (1). С. 271 – 274.

²⁰ Шаповалов М. С. Современные тенденции в урегулировании ближневосточной проблемы // Официальный веб-сайт Научного молодежного портала «Ломоносов». URL: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2009/03_4.pdf (дата обращения: 30.11.2021).

єврейського мирного процесу, виділив п'ять основних етапів: підмандатний період (з 1920 р. до 1945 р.), післявоєнний період (з 1945 р. по 1948 р.), воєнний період (з 1948 р. до 1967 р.), період «часткового» врегулювання (з 1967 р. до 1987 р. – першої інтифади), період всестороннього врегулювання (з 1987 р. і дотепер).

Розпад СРСР, відновлення незадовго до цього радянсько-ізраїльських відносин і участь СРСР (потім – Росії) у мирному процесі на БС як коспонсора (тобто юридичної особи, котра своїми матеріальними засобами є спілником у підтримці будь-яких заходів) – всі ці події змусили російських дослідників по-новому поглянути на політику СРСР на БС. Одна з перших серйозних спроб її глобального переосмислення була зроблена в роботі А. М. Васильєва з характерною назвою «Росія на Близькому і Середньому Сході: від месіанства до прагматизму»²¹. У розділі, присвяченому радянсько-ізраїльським відносинам, автор справедливо вказав на тісний зв'язок внутрішньо-і зовнішньополітичних чинників радянської політики щодо підмандатної Палестини та держави Ізраїль²².

Четверта група праць – відносини між Ізраїлем та США. У дослідженнях російських науковців ця тематика займає досить скромне місце. Спеціальних досліджень на дану тему практично немає. Велика частина наявних російських робіт сфокусована на аналізі конкретних близькосхідних конфліктів або окремо взятих аспектів двосторонніх відносин.

У постбіполярний період центральне місце у російській історіографії займають питання зовнішньої політики США, особливості, механізми реалізації зовнішньополітичних доктрин, концепцій та установок. Унікальними за змістом є праці О. О. Колобова²³, де детально розглядаються

²¹ *Васильев А. М.* Россия на Ближнем и Среднем Востоке: от мессианства к прагматизму / Рос. АН, Ин-т Африки. Москва: Наука: Изд. фирма «Вост. лит.», 1993. 397,[2] с.

²² *Васильев А. М.* Там само. С.308 – 315.

²³ *Колобов О. А.* Соединенные Штаты Америки и проблема Палестины = The USA and the Palestinian problem: монография / Нижегород. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний

економічні і політичні інтереси США у регіоні, політичні маневри, що робилися американською стороною протягом існування палестинської проблеми, а також політика США щодо Ізраїлю і арабських країн в 1980 – 1990-рр. ХХ ст. У книгах використані оригінальні джерела, включаючи урядові документи США, Ізраїлю, арабських країн, матеріали конгресу і парламентських установ інших держав, видання ООН, науково-аналітичні доповіді провідних «мозкових центрів» даних держав, а також дослідницьку, переважно зарубіжну літературу.

Монографія О. О. Кирєєва²⁴ присвячена дослідженню процесів формування та практичної реалізації зовнішньополітичної стратегії США щодо держав БС в роки президентства У. Клінтона (1993 – 2001). Узагальнюючою є монографія Т.А. Карасової, Б. В. Ленського²⁵ присвячена історії становлення ізраїльсько-американського співробітництва з моменту виникнення держави Ізраїль у 1948 р. до 2014 р. Автор розглядає, як у роки холодної війни ізраїльські лідери боролися за визнання Ізраїлю партнером США, активізуючи свою роль провідника американських інтересів на БС. У книзі показано, як наприкінці 1990-х років розвиток ізраїльсько-американських відносин на був характеру стратегічного партнерства та Ізраїль став найбільш привілейованим позаблоковим союзником США. Цей статус зберігається за ним до сьогодні, так як стратегічні відносини США з Ізраїлем мають геополітичний та ідеологічний характер. Автор дає оцінку подіям періоду з кінця 1990-х рр. до 2014 р. – етапу подальшого розвитку двосторонніх відносин після закінчення холодної війни.

Новгород: ННГУ, 1993. 225 с.; *Колобов О. А.* Политика США по отношению к Израилю и арабским странам на рубеже 80 – 90 годов XX века = The united states of America policy to wards the state of Israel and the arab countries on the edge the 80 – 90 years of the XX century: монографія / Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: Нижегород. университет, 1995. 177 с.

²⁴ *Киреев А. А.* Политика США на Ближнем Востоке в 1990-е гг. (Стратегия администрации Б. Клинтона). Москва: Прометей, 2007. 336 с.

²⁵ *Карасова Т. А., Ленский Б.В.* Израиль и США: Основные этапы становления стратегического партнерства (1948 – 2014). Москва: Изд-во «Аспект Пресс», 2015. 464 с.

Монографія складається з двох частин: перша присвячена періоду формування стратегічного альянсу між Ізраїлем та Америкою в епоху холодної війни; друга частина охоплює вузький історичний період – всього 24 роки після закінчення холодної війни і до кінця 2014 р. Однак його насиченість подіями, значення котрих далеко виходить за рамки регіональної ситуації, має великий вплив на світовий розвиток, зокрема – на зміну ситуації на Близькому Сході. Така структура роботи дає автору можливість об'єднати і проаналізувати розвиток концептуальних підходів і практичних кроків ізраїльської та американської сторін на тлі історичних процесів глобального і регіонального масштабів.

Варто також назвати статті присвячені співпраці між США та Ізраїлем²⁶. Російський історик єврейського походження А. Д. Епштейн досліджує геополітичний союз держави Ізраїль і США, а також його вплив на стабільність і безпеку Близькосхідного регіону. Д. А. Дегтярьов і Є. А. Стєпкін аналізують американську допомогу Ізраїлю. Показана динаміка потоків допомоги у 1949 – 2012 рр., структура і основні тренди. Особливий акцент зроблений на військову допомогу Ізраїлю, покликану забезпечити т. зв. якісну військову перевагу країни в Близькосхідному регіоні і гарантувати регіональну стабільність.

Показані основні напрями допомоги США в рамках розвитку систем протиракетної оборони Ізраїлю, а також в контексті реалізації низки цивільних програм. Наводяться основні напрями критики американської допомоги Ізраїлю, а також дається оцінка впливу «арабської весни» і світової економічної кризи на потоки американської допомоги. На думку авторів Ізраїль бачить в США гарант своєї економічної стабільності і військової безпеки, США ж вигідно підтримувати єврейську державу з політичних і

²⁶ *Эпштейн А. Д.* Стратегический союз США и Израиля как фактор ближневосточного конфликта // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6: Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения. 2006. Вып. 3. С.207 – 212.; *Дегтярев Д. А., Степкин Е. А.* Американская помощь Израилю: истоки, структура, динамика // Вестник МГИМО Университета. 2013. №3. С.92 – 99.

економічних мотивів. Крім того, не варто забувати про наявність потужного єврейського лобі в Америці. У двосторонніх американо-ізраїльських відносинах існують труднощі і протиріччя (оскільки США вимушені лавірувати на міжнародній арені і зберігати відносини зі своїми арабськими партнерами), однак можна говорити про їх стабільний характер²⁷.

Політиці США щодо врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі присвячена стаття та автореферат дисертації М. Ю. Суркова²⁸ де автор вважає, що нинішні кроки американського керівництва мають яскраво виражений месіанський характер, оскільки демократія підноситься як універсальний засіб для подолання будь-яких зовнішньо- і внутрішньополітичних криз, а сприяння її поширенню в регіоні оголошується ледь не священним обов'язком США та їхніх союзників. Обґрунтовуючи такий підхід, американські офіційні особи посилаються на приклад повоєнної перебудови Німеччини і Японії, хоча, можливо, вони не до кінця враховують специфіку палестино-ізраїльського конфлікту і його надзвичайно довгу історію, що породила стійку атмосферу часто ірраціональної взаємної ненависті і страху²⁹.

В авторефераті дисертації Д. С. Голубєва³⁰ висвітлена посередницька роль США у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку 1990-х ХХ ст. – до початку 2000 років ХХІ ст. На думку автора, останнім часом стало модним недооцінювати роль США у переговорному процесі на БС.

²⁷ Дегтярев Д. А., Степкин Е. А. Американская помощь Израилю: истоки, структура, динамика // Вестник МГИМО Университета. 2013. №3. С. 97 – 98.

²⁸ Сурков Н. Ю. Политика США по урегулированию палестино-израильского конфликта на современном этапе // Востоковедный сборник. / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2006. Вып.7. С.207 – 217; Сурков Н. Ю. Политика США в Ближневосточном урегулировании в 70-е гг. ХХ в. – начале ХХІ в.: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Москва: Ин-т стран Азии и Африки, 2007. 18 с.

²⁹ Сурков Н. Ю. Политика США по урегулированию палестино-израильского конфликта на современном этапе // Востоковедный сборник. / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2006. Вып.7. С. 216 – 217.

³⁰ Голубев Д. С. Концептуальные основы посредничества США в урегулировании арабо-израильского конфликта на современном этапе: автореф. дис ... канд. полит. наук: 23.00.04. Санкт-Петербург: Спб. гос. ун-т, 2011. 24 с.

Відповідно до такого погляду, конфлікт і його вирішення є особистою справою самих сторін. Однак практика показує, що подальший розвиток подій, багато у чому підлеглий динаміці обопільного насильства, сьогодні здається, як ніколи, непередбачуваним. У цьому сенсі позиція Білого дому як і раніше може бути однією з вирішальних чинників в долях народів регіону.

Щодо історіографії проблеми в працях вітчизняних науковців, то її можна поділити на дві групи: історіографія *радянського* періоду та *сучасна українська історіографія*.

Друга половина 1940-х – друга половина 1980-х рр. характеризується як період глобального протистояння двох соціально-політичних систем – комунізму і капіталізму. У даний період характер відносин між провідними країнами зазначених систем СРСР і США прийнято називати «холодною війною». Період холодної війни зумовлював протистояння двох систем практично у всіх сферах життя суспільства, в тому числі вплинув на характер досліджень, проведених радянськими фахівцями як щодо самих США, так і їх союзників, у т. ч. і держави Ізраїль. У зв'язку з цим роботи радянських авторів, видані в період холодної війни і присвячені вивченню проблем ізраїльської зовнішньої політики, насамперед розглядалися під кутом антиамериканізму³¹. Так, досить коректними і виваженими були роботи Є. М. Примакова³², одного з найбільш авторитетних фахівців СРСР, а потім і Росії з БС.

Як і раніше, дослідження зовнішньої політики Ізраїлю у близькосхідному регіоні були обмежені ідеологічними стереотипами, однак сам характер двосторонніх відносин Ізраїлю та США став розглядатися по-новому. У роботі одного з провідних сходознавців, професора МДІМВ і

³¹ Борисов Р. В. США: ближневосточная политика в 70-е годы. М.: Наука, 1982. 218 с.

³² Примаков Е. М. Примаков Е. М. Анатомия ближневосточного конфликта. М.: Мысль, 1978. 374 с.; Примаков Е. М. История одного сговора: (Ближневосточная политика США в 70-е – начале 80-х гг.). М.: Политиздат, 1985. 319 с.

співробітника Інституту сходознавства РАН І. Д. Звягельської³³ зовнішня політика США у близькосхідному регіоні в період після війни 1973 р. та укладання ізраїльсько-єгипетської мирної угоди піддана критичному переосмисленню. У роботі Є. Дмитрієва та В. Лисіциної³⁴ «Феномен» Ізраїлю в близькосхідному контексті» автори всебічно аналізують особливості виникнення і розвитку історичного і політичного «феномена» Ізраїлю. У статті досліджувалась роль релігії у створенні держави; велику увагу приділено аналізу взаємин між Ізраїлем і США; обґрунтовувалась необхідність відновлення дипломатичних відносин між СРСР і Ізраїлем. В цілому в цей періоду роботах радянських вчених³⁵ проаналізовано окремі аспекти розв'язання єврейського питання у політиці радянського уряду та розвиток сіоністського руху. Однак односторонній підхід до оцінки подій, що відбувались на БС, вимагають критичного ставлення до зроблених ними висновків.

Отже, в радянський період переважна кількість книг і статей, присвячених вивченню Ізраїлю, мали антисіоністську спрямованість, що визначалося складним характером радянсько-ізраїльських відносин з початку 1950-х, і особливо після 1967 р. аж до кінця політики перебудови в СРСР на межі 1980 – 1990-х рр. XX ст. Видані праці, зважаючи на свою ідеологізованість і односторонність поглядів до вивчення Ізраїлю в системі міжнародно-політичних координат в період «холодної війни» ізраїльської зовнішньої і внутрішньої політики, безсумнівно, на сьогодні втратили значну частину своєї актуальності.

³³ Звягельская И. Д. «Конфликтная политика» США на Ближнем и Среднем Востоке (середина 70-х – вторая половина 80-х гг.) / АН СССР, Ин-т востоковедения. М.: Наука, 1990. 187,[2] с.

³⁴ Дмитриев Е. «Феномен» Израиля в ближневосточном контексте // Народы Азии и Африки. 1989. № 5. С.25 – 36.

³⁵ Карасова Т. А. Израиль: некоторые аспекты внутренней и внешней политики. М.: Знание, 1988. 64 с.; Гура В. К. Горбань В. И., Дашкевич А. В. Сіонізм: минуле і сучасне / Ін-т соц. та екон. проблем зарубіж. країн АН УРСР. Київ: Політвидав України, 1990. 120 с.

Праці сучасних українських науковців поділяються на декілька груп в залежності від досліджуваних проблем. До *першої групи* належать *праці присвячені врегулюванню арабсько-ізраїльського конфлікту*. Це зокрема автореферат дисертації та статті А. М. Захарченко³⁶. У них визначено посередницький потенціал США, ЄС та Росії, а також виявлено суперечності у їхньому ставленні до мирного процесу в регіоні. Надано рекомендації щодо подальшої політики України у питанні врегулювання близькосхідного конфлікту. У них досліджено ініціативу США щодо проведення міжнародної мирної конференції в Аннаполісі та її вплив на врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Визначено результати аннаполіського форуму та перспективи практичної імплементації досягнутих на ньому домовленостей. Представлено прогноз щодо подальшої ситуації навколо мирного врегулювання в регіоні. Окрема збірка А. М. Захарченко³⁷ охоплює 32 статті, присвячені проблемі врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту у 1990-ті рр. – на початку ХХІ ст. Досліджується переговорний процес між протидорчними сторонами в рамках Мадридської мирної конференції, мирного процесу Осло та Аннаполіського переговорного процесу. Аналізуються його основні досягнення, а також проблеми, що перешкоджають остаточному врегулюванню близькосхідного конфлікту.

Особлива увага зосереджена на аналізі ролі міжнародних посередників – США, ЄС та Росії – у мирному процесі в регіоні, а також позиції України

³⁶ *Захарченко А. М.* Концептуальне забезпечення політики США щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту в 1991 – 2001 рр.: автореф. канд. політ. наук: 23.00.04 політ. проблеми міжнарод. систем та глоб. розвитку. Київ: Ін-т світ. екон. та міжнарод. відносин, 2006. 20 с.; *Захарченко А. М.* Позиція України щодо врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту (2000 – 2006 рр.) // *Сходознавство = The oriental studies: зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського.* Київ: [б. в.], 2007. №39/40. С.35 – 45; *Захарченко А. М.* Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабо-ізраїльському конфлікті // *Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2008. № 3(8). С.240 – 249; Захарченко А. М.* Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. // *Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2009. №3 (12). С. 231 – 237.*

³⁷ *Захарченко А.М.* Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. ст. Одеса: Фенікс, 2009. 240 с.

щодо зазначеної проблеми. Висвітлені деякі суміжні питання безпеки сучасного БС, зокрема, проблема ісламського фундаменталізму та екстремізму.

Угоди у Вай-Рівер стали об'єктом дослідження статті Є. Магди³⁸, де акцентувалась увага на еволюції американської дипломатії 70 – 90-х років ХХ ст., зокрема т.зв. «човникової дипломатії». Її мета була в інтерпретації адміністрації У. Клінтона – примус конфлікуючих сторін до зайняття позицій за столом переговорів. Початок переговорів стає для американців початком «мозкового штурму» і тиску на обидві сторони, які беруть участь у переговорах.

Об'єктом дослідження українського науковця В. Бруза³⁹ є сфера мирної діяльності ООН в контексті дослідження процесу розв'язання міжнародних, міжнаціональних конфліктів. Науковець досліджує еволюцію форм і методів діяльності ООН щодо врегулювання міжнаціональних конфліктів. З метою з'ясування ролі операцій ООН, визначення їхніх досягнень і недоліків, а також шляхів підвищення ефективності міжнародних зусиль щодо відновлення і зміцнення миру автором проаналізовано найбільш типові і великі операції, проведені в різні періоди і в різних регіонах ООН (арабо-ізраїльський конфлікт 1947 – 1949 рр., Тимчасові сили ООН в Лівані і ін.). Однією з найважливіших ланок у процесі врегулювання міжнародних, міжнаціональних конфліктів, зазначає В. Бруз, є заходи, спрямовані на остаточне врегулювання спірних проблем і розв'язання політичних, економічних, соціальних та інших питань з метою зміцнення досягнутого миру і недопущення повторного вибуху насильства. Оцінюючи історичний досвід операцій ООН, науковець підсумовує, що постконфліктному мирному

³⁸ *Магда Є.* Палестино-ізраїльські домовленості у Вай-Рівер як приклад нових підходів американської близькосхідної дипломатії // Український історичний збірник: наук. пр. асп. та молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ: [б. в.], 2000. Вип.2. С.288 – 304.

³⁹ *Бруз В. С.* ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: навч. посіб. Київ: Либідь, 1995. 111 с.

будівництву в минулому не завжди приділялася належна увага, в той час коли основна роль відводилася підтриманню миру й безпеки. У цьому й полягає одна з головних причин довготривалості низки операцій ООН, які затягнулися на багато років.

Юрист-міжнародник Бані-насер Фаді⁴⁰ у першій статті розглядає основні напрями зовнішньої політики України в контексті мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту на БС. Враховуючи залежність України від експортних енергоносіїв, вкрай важливим завданням є здійснення налагодження постійного моніторингу за ситуацією в цьому регіоні з метою прийняття виважених державних рішень в енергетичній та економічній сферах. У другій – із правових аспектів, розглядає міжнародно-правові механізми ООН у контексті мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі, а також аналізує міжнародно-правові засоби зміцнення воєнно-політичної та економічної безпеки Палестинської національної автономії у взаємовідносинах із державою Ізраїль. Він зазначає, що істотно активізується роль ООН у процесі мирного близькосхідного врегулювання та встановлення порушеного миру. Нові погляди та пропозиції ООН щодо вирішення палестино-ізраїльського конфлікту засновані на принципових позиціях ООН, які вже утвердились та побудовані, насамперед, на дотриманні загально визнаних норм міжнародного права, а також на всеосяжній і збалансованій Концепції ООН із Близькосхідного врегулювання.

Дослідник констатує, що наразі міжнародне співтовариство так і не досягло істотних результатів у процесі мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту, а вироблені міжнародно-правові норми для

⁴⁰ Бані-насер Фаді Зовнішня політика України в контексті мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту: правові аспекти // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України = The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine: зб. наук. пр. / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ: [б. в.], 2014. №6. С.51 – 56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_13. (дата звернення: 30.11.2021).; Бані-насер Фаді Сутність палестино-ізраїльського конфлікту та міжнародно-правові механізми ООН щодо його мирного врегулювання // Прикарпатський юридичний вісник. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Івано-Франківськ: [б. в.], 2015. Вип. 2. С.3 – 7.

врегулювання конфлікту не призвели до його розв'язання й дотепер. Видається, що мирне врегулювання даного конфлікту можливе тільки під час прямих переговорів сторін конфлікту без участі посередників⁴¹.

До другої групи належать праці, що присвячені міжнаціональним відносинам на БС та, зокрема, палестино-єврейському міжнаціональному конфлікту. Окремі проблеми єврейської колонізації висвітлено в праці українського дослідника Г. В. Батенка⁴². Одне із питань, що досліджується автором – ставлення представників сіоністського руху та єврейського населення різних країн світу до створення єврейської держави на БС. Автор доводить, що одним із найпотужніших коренів перманентної близькосхідної напруги є теоретичні висновки політичного сіонізму кінця ХІХ – початку ХХ ст. На його думку, лідери політичного сіонізму, визначивши єврейською національною домівкою Палестину, не передбачили ймовірних військово-політичних ускладнень і конфліктів, які продовжуються десятиліттями на БС. А. М. Захарченко⁴³ у своїй статті комплексно аналізує роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського протистояння. Досліджується причини поширення радикальної ісламістської ідеології серед палестинців та його наслідки для мирного процесу, а також роль релігійних партій Ізраїлю у процесі вироблення політики країни щодо конфлікту. О. Коппель⁴⁴ у своїй статті показує еволюцію близькосхідного конфлікту,

⁴¹ *Бані-насер Фаді* Сутність палестино-ізраїльського конфлікту та міжнародно-правові механізми ООН щодо його мирного врегулювання // Прикарпатський юридичний вісник. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Івано-Франківськ: [б. в.], 2015. Вип. 2. С.4 – 6.

⁴² *Батенко Г. В.* Політичний сіонізм у пошуках «Землі обітованої» // Культура народів Причорномор'я: науч. журн. / НАНУ, Крым. науч. Центр, Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского; редкол.: Ю. В. Катунин (гл. ред.) [та ін.]. Симферополь: [б. в.]. 2004. № 52, т. 1. С.7 – 11.

⁴³ *Захарченко А.М.* Роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського конфлікту // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин; [ред. кол.: Губерський Л.В. (гол. ред.) та ін.]. Київ, 2010. Вип. 94, ч. 2. С.59 – 67.

⁴⁴ *Коппель О.* Конфлікт шести десятиліть. Еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верховна Рада України. Київ, 2009. №7 (244). С.45 – 49. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1392/> (дата звернення: 30.11.2021).

особливо від початку 1990-х рр. ХХ ст. до 2008 р. Автор приходиться до висновків про те, що з розпадом біполярної моделі міжнародних відносин значно змінюється геополітична ситуація на БС: тут розпочалася активна зміна архітектури міжнародних відносин, яка сьогодні входить у свою кульмінаційну фазу. Близькосхідний конфлікт як невід’ємна складова цих процесів призвів до появи нових регіональних загроз, головною з яких нині вважають міжнародний тероризм. Це явище є наслідком, зокрема, й політики зовнішньо-регіональних гравців (США, РФ, європейські країни), які заважають об’єктивному розвитку міжнародних відносин у регіоні та примусово змінюють баланс сил на свою користь.

Однією з останніх колективних праць, присвячених ґрунтовному аналізу особливостей формування національних ідентичностей на Близькому Сході, є монографія за редакцією І.Д. Звягельської⁴⁵, в якій розглядається проблематика політичних ідентичностей та специфічна роль фактора ідентичності у самопозиціонуванні держав на міжнародній арені. У фокусі уваги авторів такі країни, як Туреччина, Іран, Ізраїль, Саудівська Аравія, Сирія, Ліван, Єгипет. Окремо, на прикладі США та Європейського Союзу, осмислюється вплив зовнішніх сил на еволюцію ідентичностей у державах регіону.

Третю групу представляють не багаточисленні дослідження⁴⁶ *мирного процесу палестино-ізраїльського міжнаціонального конфлікту*, в них

⁴⁵ Близький Восток. Политика и идентичность: коллект. монография / [Богачева А. С., Давыдов А. А., Звягельская И. Д. и др.]; под ред. И. Д. Звягельской; ИМЭМО им. Е. М. Примакова РАН. Москва: Аспект Пресс: ИМЭМО РАН, 2020. 333, [1] с.

⁴⁶ Авдеева С. О. Палестино-ізраїльське врегулювання в контексті нової близькосхідної політики США // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2010. №3 (16). С.137 – 143; Захарченко А. М. Проблема близькосхідного мирного врегулювання в контексті сучасних американсько-російських відносин // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, наук.-аналіт. зб. 2011. №3. С.159 – 164; Шібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого // Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. / Дніпров. нац. ун-т ім. О. Гончара, Центр соц.-політ. дослідж. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 (дата звернення: 30.11.2021).

висвітлено причини та шляхи вирішення цієї проблеми, а також акцентується увага на США як одному з головних гравців на міжнародній арені. Так Б. Аларадж⁴⁷ негативно оцінює зовнішньополітичний курс Дж. Буша-мол. у цьому процесі «у США, наприклад, адміністрація Дж. Буша-молодшого послідовно проводила агресивний зовнішньополітичний курс, спрямований на безумовне силове підпорядкування США інших держав та їх спілок, незважаючи на те, що абсолютна більшість населення країни його політику не схвалювало. Таким чином, у сучасних умовах «відкрита» держава може проводити на міжнародній арені жорстку силову лінію в придушенні конфліктів і будь-яких протестних рухів взагалі, а традиційно «закриті» суспільства (наприклад, т. зв. країни-ізгої) можуть демонструвати здатність досить гнучко міняти свій політичний курс, пристосовуючись до умов конфлікту»⁴⁸. Зокрема В. Шібель зазначає, що «залучення до мирного процесу тільки США, недостатнє використання мирного потенціалу світового співтовариства та посередницьких можливостей низки інших геостратегічних гравців з нейтральною позицією щодо учасників конфлікту (ЄС, Китаю, Індії і под.). Однак основна причина провалу мирних акцій полягає у перешкодах не тактичного, а стратегічного характеру. Попередній процес мирного розв'язання палестино-єврейського протистояння підтверджує тезу про неможливість досягнення примирення тільки на рівні двох безпосередніх сторін конфлікту. Тривале і довгострокове розв'язання конфлікту повинно розглядатися як похідна і фрагмент більш масштабного порозуміння на рівні серцевинних держав чи іншого представництва західної та ісламської цивілізацій, необхідним компонентом якого мала б стати

⁴⁷ Аларадж Б. *Формы урегулирования международных конфликтов (на примере урегулирования арабо-израильского конфликта)* // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верховна Рада України. Київ, 2010. №18. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2194/> (дата звернення: 30.11.2021).

⁴⁸ Аларадж Б. Там само.

проблема міжнародної безпеки на БС. Досягнення такого порозуміння у сучасній системі міжнародних відносин мало ймовірно»⁴⁹.

Ролі США у врегулюванні палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі присвячена стаття М. В. Печерської⁵⁰ котра зазначає, що США безумовно виступають не тільки єдиною домінуючою у світовій політиці силою, але й найбільш зацікавленою з країнами БС державою Заходу. Залучення Ізраїлю та ПНА до сфери інтересів американської політики і підпорядкування його американським політичним та економічним інтересам процес об'єктивний, передбачуваний і, з точки зору значної частини ізраїльського істеблішменту, виправданий. На сьогодні ніякої альтернативи йому, принаймні в ізраїльській політиці, не проглядається⁵¹.

До четвертої групи належать праці загального характеру присвячені зовнішній політиці США за президентства Дж. Буша-мол. (2001 – 2009 рр.). Тут доречно відмітити статті таких дослідників як: Ю. Ладний, С. Гвоздков⁵². У першій статті проаналізовано найбільш резонансні зовнішньополітичні рішення Дж. Буша, визначено ступінь їх впливу на розвиток світової системи міжнародних відносин у цілому в період з 2001 по 2009 рр. У другій – розглянуто історію формування зовнішньополітичної стратегії США: особлива увага зосереджена на американській зовнішньополітичній стратегії щодо пострадянських держав. Досліджено зародження основних ідей «доктрини Буша» в неоконсервативному середовищі у 1990-ті рр. ХХ ст. та

⁴⁹ Шібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого // Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. / Дніпров. нац. ун-т ім. О. Гончара, Центр соц.-політ. дослідж. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 (дата звернення: 30.11.2021).

⁵⁰ Печерська М. В. США та врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]: наук. журн. Сер.: Історія. Миколаїв, 2010. Вип.127, т.140. С.83 – 85.

⁵¹ Печерська М. В. Там само. С.85.

⁵² Ладний Ю. А. Зовнішня політика Президента США Дж. У. Буша (2001 – 2009 рр.) та її вплив на архітектоніку міжнародних відносин: інституціональний вимір // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету: зб. наук. пр. / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя: Просвіта, 2012. Вип.33. С.251 – 255; Гвоздков С. Ю. Формування концептуальних засад політики адміністрацій Дж. У. Буша щодо держав пострадянського простору // Гілея: наук. вісн. 2015. Вип.99. С.88 – 90.

зміщення акцентів від антитерористичної співпраці з Росією та державами Центральної Азії в роки першої адміністрації до підтримки нових демократій та їх євроатлантичних устремлінь – у роки другої.

Сюди можна віднести праці присвячені власне близькосхідному напрямку зовнішньої політики США в новітній час. Цю тематику досліджує доцент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича А. Горук⁵³. Розглядаючи стратегічні моделі американської політики на БС, адміністрації Дж. Буша-старшого (1989 – 1993 рр.) автор виокремлює декілька суттєвих змістових моментів. По-перше, можемо відзначити логічність і комплексність близькосхідної стратегії США кінця 1980-х – початку 1990-х рр. відносно напрацювань зовнішньополітичних команд попередніх президентів Америки, котрі виявилися у подальшому всебічному застосуванні і розширенні механізмів «стратегічного партнерства» й основних методик «управління конфліктами». По-друге, чільні заходи американської зовнішньої політики із реалізації стратегічних завдань щодо БС спостерігаємо в сфері кризового управління, особливо, відносно вирішення проблеми палестинського врегулювання й арабо-ізраїльської конфронтації, а також проблеми безпеки в районі Перської затоки. І, по-третє, саме при президенті Дж. Буші-старшому (1989 – 1993 рр.) планувальники зовнішньої політики США зробили перші серйозні кроки з подальшої розробки і вдосконалення запропонованої ще адміністрацією Р. Рейгана стратегії «глобальної ув'язки» в її

⁵³ Горук А. Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 17. С.163 – 190; Горук А. Глобальна політика США за президентства В. Дж. Клінтона: близькосхідний вимір // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. Вип.19. С. 78 – 112.

близькосхідному вимірі, що стало проявом початку адаптації зовнішньополітичного курсу до нової, постбіполярної міжнародної ситуації⁵⁴.

Аналізуючи політику У. Клінтона на БС А. Горук зазначає, що він підтримував ізраїльський уряд І. Рабіна і виступав проти негайного створення Палестинської держави. Іншими словами, створення незалежної Палестинської держави мало змінити майбутнє Ізраїлю, очевидно, в тому сенсі, що до неї відійшла б певна частина населення та ізраїльської території у кордонах 1992 р., до того ж, поряд з ним була б створена ще одна ворожа арабська держава. Однак, в аргументах У. Клінтона закладено протиріччя, яке могло привести до серйозних неприємностей, що з ними довелося б мати справу. Палестинці, – казав він, – мають право «брати участь у визначенні власного майбутнього», проте не «визначати» його. Що ж у такому разі більше відповідало клінтонівській лінії проведення демократичної політики на підтримку прав людини? «Наша зовнішня політика повинна підтримувати і демократію, і стабільність. Ми не можемо ігнорувати зв'язок між тим й іншим, як це робила та адміністрація. Ми повинні просувати демократію на БС і у всьому світі». У. Клінтон посилався на міцну тривалу підтримку Ізраїлем США і – щоважливіше – на те, що Ізраїль – єдина демократична держава в регіоні: «Серед усіх країн БС тільки в Ізраїлі відбувається мирна передача влади за допомогою голосування, а не зброї. Адміністрація У. Клінтона ніколи не залишить Ізраїль в біді»⁵⁵.

Отже, на сьогодні в працях саме цього дослідника найбільш повно проаналізовано близькосхідний напрям зовнішньої політики президентських адміністрацій кінця 1980-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст.

⁵⁴ Горук А. Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого) // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 17. С. 186 – 187.

⁵⁵ Горук А. Глобальна політика США за президентства В. Дж. Клінтона: близькосхідний вимір // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. Вип. 19. С. 82 – 83.

До п'ятої групи належать статті із політичної журналістики котрі публікувались в українській пресі – тут, насамперед, потрібно відмітити статті таких журналістів-міжнародників як: І. Семиволос⁵⁶, С. Данилов⁵⁷, В. Каспрук⁵⁸, В. Федянін⁵⁹. Ці статті мали на меті ознайомити українського читача з близькосхідною проблемою – в них аналізувались поточні події (наприклад, ситуація в Секторі Гази 2007 р., характеристика ОВП та роль в ній Я. Арафата), котрі мали на той момент важливе значення.

Отже, незважаючи на те, що зарубіжна та вітчизняна історіографія з даної проблеми, набула досить широкого розвитку, але більша частина робіт присвячена лише окремим аспектам проблеми. Наразі в фаховій літературі немає комплексного дослідження присвяченого історіографії зовнішньої політики США стосовно ізраїльсько-палестинських взаємин, саме це обумовлює значущість дослідження з даної проблематики, бо дозволить зробити достовірні прогнози щодо майбутнього США в контексті тих викликів, які стоять перед країною в найближчій перспективі.

⁵⁶ Семиволос І. Близькосхідний конфлікт: інструкція к применению // Зеркало недели. 2011. №35. 30 сент. – 7 окт. URL: https://zn.ua/POLITICS/blizhnevostochnyy_konflikt_instruktsiya_k_primeneniyu.html (дата обращения: 16.10.2021).

⁵⁷ Данилов С. Теорема близькосхідного урегулювання // Зеркало недели. 2001. №43. 2 – 9 нояб. URL: https://zn.ua/POLITICS/teorema_blizhnevostochnogo_uregulirovaniya.html (дата обращения: 30.11.2021); Богомоллов А. Перестройка в условиях оккупации // Зеркало недели. 2005. №39. 21 – 27 янв. URL: https://zn.ua/POLITICS/perestrojka_v_usloviyah_okkupatsii.html (дата обращения: 30.11.2021); Семиволос І. Сектор Газа: война на два фронта // Зеркало недели. 2007. №19. 19 – 25 мая. URL: https://zn.ua/POLITICS/sector_gaza_voyna_na_dva_fronta.html (дата обращения: 30.11.2021).

⁵⁸ Каспрук В. Близькосхідний конфлікт вже постукав у наші двері // День. 2006. №121. 25 лип. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/blizkoshidniy-konflikt-vzhe-postukavu-nashi-dveri> (дата звернення: 16.10.2021); Каспрук В. Едді Шапіро: Головним дестабілізатором Близького Сходу є конфлікт між помірними й екстремістськими країнами // День. 2007. № 70. 24 квіт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/eddi-shapiro-golovnim-destabilizatorom-blizkogo-shodu-ie-konflikt-mizh> (дата звернення: 30.11.2021).

⁵⁹ Федянін В. Посол Ізраїля в Україні Зина Калай-Клайтман: на Близькому Востокі оптимізм і песимізм – небезпечні, необхідний реалізм // Зеркало недели. 2008. №2. 18 – 25 янв. URL: https://zn.ua/international/posol_izrailya_v_ukraine_zina_kalay-klaytman_na_blizhnem_vostoke_optimizm_i_pessimizm_opasny_neob.html (дата обращения: 30.11.2021).

1. 2. Джерельно-документальна база роботи

Характеризуючи джерельно-документальну базу роботи, слід підкреслити, що вона складається переважно з іншомовних джерел (англійською мовою). Більшість документів, використаних у роботі, були взяті з офіційних сайтів державних інститутів та міжнародних організацій, а саме: адміністрації президента США – <http://whitehouse.gov/>, офіційного сайту ООН – <http://www.un.org/ru/> та сайту Міністерства закордонних справ Ізраїлю – <http://www.mfa.gov.il/MFA/>. Джерельну базу магістерської роботи можна систематизувати наступним чином, поділивши джерела та документи на такі групи.

До *першої групи джерел* належать міжнародні угоди, договори, декларації та резолюції – це, насамперед, Резолюції ГА ООН, котрі відображають період від першої інтифади (1988 р.) до серпня 2008 р., коли РБ розглянула пункт, що має назву: «Положення на Близькому Сході, включаючи питання про Палестину»⁶⁰. Досить важливим джерелом для висвітлення основних завдань магістерської роботи є Резолюція 188/П.

Головні положення Резолюції такі:

- на колишній підмандатній території Палестини мало бути утворено дві держави (єврейська і арабська);
- площа єврейської держави – 14,1 тис. кв. км (56% території Палестини) з населенням 1008,8 тис. чол.);
- площа арабської держави 11,1 тис. кв. км (43% території Палестини) з населенням 758 520 чол.);
- в окрему міжнародну зону виділялося місто Єрусалим та його околиці (1 % території Палестини з населенням 205 230 чол.);

⁶⁰ Резолюции 43-й сессии (1988 – 1989 годы). Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 43/21 «Восстание («интифада») палестинского народа» от 3 ноября 1988 года // Официальный веб-сайт ООН. URL: <http://www.un.org/ru/ga/43/docs/43res.shtml> (дата обращения: 30.11.2021); Резолюции и решения Совета Безопасности 1 августа 2008 года – 31 июля 2009 года // Официальный веб-сайт Совета Безопасности ООН. URL: <https://daccess-ods.un.org/TMP/6704493.16501617.html> (дата обращения: 30.11.2021).

- англійський мандат на Палестину скасовувався;
- англійські війська мали бути виведені до 1 серпня 1948 р.⁶¹.

11 грудня 1948 р. ГА ООН прийняла Резолюцію №194⁶², де визначалися шляхи вирішення палестинської проблеми: 1) біженцям, які бажають повернутися додому і мирно жити зі своїми сусідами, така можливість має бути надана якнайшвидше; 2) біженці, які вирішать не повертатися, повинні отримати компенсацію за своє майно.

Важливою є Угода про створення зони вільної торгівлі між урядом Ізраїлю та урядом США⁶³. Угода про вільну торгівлю між США і Ізраїлем, підписана в 1985 р., була першою у своєму роді, яку підписали США. З часу вступу її в силу обсяг торгівлі між двома країнами збільшився в десять разів.

Досить важливим джерелом є міжнародний документ «Дорожня карта»⁶⁴ (2003 р.) у підписанні якого взяли участь США, РФ, ЄС, ООН. Новий план врегулювання палестинського конфлікту, передбачав відновлення переговорів і поетапне вирішення проблеми аж до створення незалежної палестинської арабської держави поруч з ізраїльською. Незважаючи на те, що план був формально прийнятий як ізраїльською, так і палестинською стороною, вже в момент його проголошення низка аналітиків встигли розцінити його як «нездійснений».

⁶¹ Resolution adopted on the report of the ad hoc committee on the Palestinian question // Official web-site United Nations. 1947. 25 of November. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/88/IMG/NR003888.pdf?OpenElement> (date of application: 30.11.2021).

⁶² Palestine-Progress Report of the United Nations Mediator // Official web-site United Nations. 1948. 11 of December. URL: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/C758572B78D1CD0085256BCF0077E51A> (date of application: 30.11.2021).

⁶³ Agreement on the Establishment of a Free Trade Area between the Government of Israel and the Government of the United States of America // Official web-site Israel Ministry of Foreign Affairs. 1985. 22 of April. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1980-1989/pages/israel-us%20free%20trade%20area%20agreement.aspx> (date of application: 30.11.2021).

⁶⁴ A performance-based roadmap to a permanent two-state solution to the Israeli-palestinian conflict // Official web-site United Nations. 2003. 30 of April. URL: <http://www.un.org/News/dh/mideast/roadmap122002.pdf> (date of application: 30.11.2021).

До *другої групи* джерел належать офіційні документи глав держав та урядів, а саме: Стратегії національної безпеки США, Ісламська хартія ХАМАС (1988 р.)⁶⁵, яка була альтернативою Палестинської національної хартії. Згідно із Ісламською хартією будь-яка форма політичного рішення палестино-ізраїльського конфлікту виключалася, оскільки це «суперечило духу ісламу». План Рональда Рейгана (1982 р.)⁶⁶, який був відхилений ізраїльтянами через просту причину: він передбачав участь у переговорах ОВП, не визнаючи право Ізраїлю на існування.

До *третьої групи* джерел належать офіційні промови політичних лідерів. Зокрема, це виступ Д. Бена-Гуріона, який прямо звернувся до всього арабського світу із закликом утримуватися від дій, які можуть привести до тотальної війни в регіоні⁶⁷; промова Дж. Буша-мол., в якій він першим з американських президентів заявив, що Ізраїль не зобов'язаний повертатися до кордонів 1967 р. нереально очікувати, що в рамках остаточної мирної угоди Ізраїль розформує всі великі єврейські поселення на Західному березі р. Йордан; а своє «право на повернення» палестинські біженці реалізовуватимуть не в Ізраїлі, а на територіях, підконтрольних ПНА⁶⁸.

До *четвертої групи* належать аналітичні звіти, записки. Тут потрібно зазначити внесок вчених Національного інституту стратегічних досліджень. Науковий співробітник відділу глобалістики та безпекових стратегій Г.М. Яворська⁶⁹ проаналізувала сучасні події на Близькому Сході: а саме конфлікт

⁶⁵ The Covenant of the Islamic Resistance Movement // Official web-site Lillian Goldman Law Library. 1988. 18 of August. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp (date of application: 30.11.2021).

⁶⁶ The Reagan Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1982. 1 of September. URL: https://ecf.org.il/media_items/551 (date of application: 30.11.2021).

⁶⁷ Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion // Official web-site Israel Ministry of Foreign Affairs. 1963. 6 of May. URL: <http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1/Pages/6%20Statement%20to%20the%20Knesset%20by%20Prime%20Minister%20Ben-G.aspx> (date of application: 30.11.2021).

⁶⁸ Full text of George Bush's speech // Official web-site «The Guardian» (International edition) 2002. 25 of June. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/jun/25/israel.usa> (date of application: 30.11.2021).

⁶⁹ Яворська Г. М. Щодо сучасних тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході. Аналітична записка // Офіційний веб сайт Національного інституту стратегічних

у Сирії, черговий виток ізраїльсько-палестинського конфлікту, політичну кризу в Єгипті, що створюють серйозні безпекові виклики як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Вона зазначає, що зоні ризику перебувають країни Чорноморського регіону, до яких належить Україна. Враховуючи залежність України від експортних енергоносіїв, необхідний постійний моніторинг за ситуацією в регіоні для прийняття державних рішень в енергетичній та економічній сферах.

До *п'ятої* групи джерел належать довідкові видання. Варто відмітити роботу колективу МДІМВ(У), котрий у 2012 р. випустив в 4 томах енциклопедичний довідник «Політичні системи сучасних держав»⁷⁰, другий том якого був присвячений країнам Азії. Словник містить величезний масив політичної, економічної, соціальної та історичної інформації, на основі якої розглядаються внутрішня і зовнішня політика держав світу, особливості функціонування різних гілок влади, партій і інших політичних інститутів, а також загрози та виклики, з якими зіштовхуються сучасні держави. До цієї групи джерел також належать соціологічні опитування, які показують реальну картину ставлення американського суспільства до ізраїльсько-палестинського конфлікту⁷¹.

Отже, сьогодні, близькосхідне протистояння викликало зацікавлення українських фахівців: політологів-міжнародників, істориків, юристів-міжнародників, журналістів-міжнародників. Дослідження ролі та впливу

досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/schodo-suchasnikh-tendenci-rozvitku-situacii-na-blizkomu> (дата звернення: 30.11.2021).

⁷⁰ Крылов А.В., Махмутов Т.А., Федорченко А.В. Государство Израиль // Политические системы современных государств: Энциклопедический справочник: В 4 т. / МГИМО (У) МИД России, ИНОП; гл. ред. А. В. Торкунов; науч. ред. А. Ю. Мельвиль; отв. ред. М. Г. Миронюк. Москва: Аспект Пресс, 2012. Т. 2: Азия. С. 72 – 92.

⁷¹ Do Americans care about the Israeli-Palestinian Conflict // Official web-site «Foreign policy»: the Global Magazine of News and Ideas. 2014. 5 of December. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/12/05/do-americans-care-about-the-israeli-palestinian-conflict/> (date of application: 30.11.2021); Where is US public opinion on Israel, Palestine and the Gaza conflict // Official web-site «The Guardian» (International edition). 2012. 19 of November. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/nov/19/us-public-opinion-israel-palestine-gaza> (date of application: 30.11.2021).

США на ізраїльсько-палестинські відносини внаслідок суб'єктивізму більшості авторів та незавершеності цього процесу характеризується відсутністю комплексних узагальнюючих праць. Оцінюючи загальний стан розробки даної теми можна констатувати, що, не дивлячись на достатньо розроблену тематику, все ж таки деякі аспекти, наприклад, чинники, що зумовлюють зміну політики США щодо Палестини, причини зміни позицій сторін в ході конференцій в Мадриді та Осло, особливості переговорів, що відбувалися між конференціями між США та конфліктуючими сторонами недостатньо висвітлені. Тому дана тема на сьогодні є актуальною, а її розробка – доцільною.

1. 3. Методика й методологія роботи

Надзвичайно високий динамізм розвитку та реструктуризація всієї системи міжнародних відносин зумовили необхідність переосмислення традиційних та розробки нових підходів до вивчення міжнародних відносин. Виникла необхідність переосмислення основних категорій науки. Це стосується насамперед такого базового поняття, як «міжнародні відносини». Адже від змісту, який у нього вкладається, залежать не тільки науки, що вивчають ці відносини, а й міжнародна діяльність політиків. З іншого боку, таке переосмислення вимагає визнання зміни ролі держав у сучасному світі та впливу на ці відносини інших нетрадиційних акторів (держав, народів, суспільних і громадських рухів, організацій тощо). Тому важливою темою наукової дискусії протягом останнього десятиліття є переоцінка соціалістичного минулого та спроба використати нові методологічні підходи до аналізу міжнародних процесів.

Методологічну базу сучасної науки про міжнародні відносини утворюють загальнонаукові принципи і положення науки методології, а також широкий спектр історично сформованих методів, які прийшли в теорію міжнародних відносин як з інших наук, так і з практики. У сучасній літературі методологія розуміється як система норм і пов'язаних з ними

методів наукового мислення, як постановка проблем і стратегія наукового пошуку.

Метод наукового пізнання – набір інструментів і засобів для здобуття нового знання, а також його практичного використання під час вивчення тих чи інших об'єктів. Для досягнення мети дослідження та вирішення завдань, поставлених перед дисертантом, були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження.

У сучасному науковому розумінні методологія – це сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання, це галузь теоретичних знань та уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови їх застосування. Вона формується як на підставі загальних принципів пізнання, так і під впливом особливостей предмета дослідження конкретної науки⁷².

Починаючи з другої половини ХХ ст., нормою стає положення, коли кожна наука має в своєму розпорядженні арсенал власних методів і при цьому розширює ще і коло тих, які може запозичити для вирішення певних класів завдань із суміжних (а нерідко і дуже далеких) сфер знання. У наш час метод, скоріше, подібний до мережі, конфігурація, фортеця і розмір осередків якої вибираються в залежності від того, на кого імовірно ставиться мережу.

На думку А. Д. Богатурова та інших авторів⁷³ методом прийнято вважати сукупність прийомів і операцій, за допомогою і за допомогою яких здійснюється будь-яка конкретна практична / або теоретична діяльність. Метод виникає з практики: стикаючись з дійсністю, людина задовго до появи науки змушений був шукати прийоми, які дозволяли б йому досить впевнено отримувати необхідний або бажаний результат. Метод спирається на

⁷² Герасимчук Т.Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин // Український історичний журнал. 2006. №5. С.188.

⁷³ Богатуров А. Д. Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. Москва: НОФМО, 2002. С.79.

досягнуте раніше і стає вихідним пунктом і умовою подальших практичних дій і роздумів (не обов'язково науково-теоретичних).

З числа загальнонаукових методів дослідження застосовано аналіз і синтез, політико-описовий, проблемно-хронологічний і порівняльний методи; із конкретно-наукових і спеціальних – парадигмальний і системний аналіз, структурно-функціональний і факторний методи дослідження. Загальнонаукові методи дали можливість систематизувати та класифікувати сукупність наукового та прикладного знання в сфері міжнародних відносин.

Розрізняють методи формальні й неформальні, причому останні стали виділятися як клас методів лише з кінця 60-х рр. ХХ ст. Існує «вузьке» і «широке» розуміння формальних методів. У вузькому розумінні під формальними методами мають на увазі застосування формальної логіки й математичного аналізу до вивчення чи пояснення міжнародних відносин у цілому або їх окремих явищ і процесів. У широкому розумінні – взагалі дисципліноване і жорстке використання в методиці дослідження чітко визначених понять і категорій, понятійних рядів, рівнів опису, порівняння тощо.

До числа вузьких формальних методів належать насамперед методи моделювання міжнародних відносин у цілому або окремих їх сторін чи явищ. Коректно сконструйована модель здатна в принципі підтвердити, скорегувати або навіть заперечити теорію. Моделювання, насамперед теорія ігор і створені на її основі методики, підтвердили також свою цінність і корисність у підготовці та навчанні кадрів, їх спеціальних тренуваннях.

Неформальні методи – це ті, що обходяться без особливо жорстких самообмежень, хоча й дотримуються кожен своїх правил і принципів. Саме вони покладені в основу сучасних міжнародних відносин. У світлі свого відносно вільного характеру кожна з груп неформальних методів може включати значну кількість більш часткових методів і методик.

Провідне місце серед неформальних методів належить *історико-описовому* методу, який є основою історії дипломатії, міжнародних відносин

і зовнішньої політики окремих держав, численних праць з аналізу явищ і процесів поточного міжнародного життя. Його різновидом виступає *політико-описовий метод*, який по суті часто зводиться до реферування документальних джерел⁷⁴. Обидва методи дають первинну фактологічну інформацію на основі якої ґрунтуються всі наступні теоретичні побудови. До цієї ж групи належить *порівняльно-історичний метод* – спосіб дослідження і пояснення змісту та характеру міжнародних відносин на різних етапах історичного розвитку; виявлення спільного і відмінного між різними стадіями становлення міжнародних відносин як науки на основі їх співставлення (порівняння).

Магістерська робота виконана на таких принципах дослідження. *Принцип історизму* був запроваджений в науковий обіг на початку XIX ст. і став узагальнюючим принципом історичного пізнання. Він пронизує всю структуру історичного пізнання і об'єднує всі її ланки у певну логічно-наукову систему, тому принцип історизму є основоположним в науковій методології історичного пізнання. В широкому значенні цього слова він означає спосіб мислення, що базується на усвідомленні нерозривного зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім. У цьому розумінні історизм є найважливішим світоглядним поняттям, яке обґрунтовує звернення суспільства до минулого в якості необхідної передумови розуміння ним власного теперішнього і перспектив свого майбутнього. У вузькому значенні історизм – це принцип пізнання, що вимагає вивчення явищ в їх конкретно-історичній обумовленості, виникненні, розвитку і перетворенні. Історизм передбачає підхід до історичної дійсності, яка змінюється в часі і розвивається в силу притаманних їй внутрішніх закономірностей і розглядає всяку складову її явищ як історичну індивідуальність, що має свої специфічні риси.

⁷⁴ Богатуров А. Д. Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. Москва: НОФМО, 2002. С.81.

У роботі використовувався *принцип об'єктивності*, котрий означає неупередженість, незалежність суджень дослідника, хоча при цьому він не повинен бути нейтральним і має право на обґрунтування власної позиції. Автор намагався взагалі відійти від упередженої оцінки історичних подій, бо об'єктивність полягає в правдивому зображенні суперечностей інтересів різних сторін у міжнародних відносинах і забезпечує науковість. Принцип об'єктивності виражає необхідність неупередженого, об'єктивного, наукового підходу до дійсності, її пізнання і практичного перетворення. Означає вивчення об'єктивних закономірностей розвитку історичних процесів у сукупності фактів і подій – суперечливих, багатогранних, позитивних, негативних, типових, нетипових; забезпечує взаємозв'язок об'єктивного й суб'єктивного. Науковий об'єктивізм наполягає на тому, що міжнародні відносини мають реальний характер, а їх рушійні сили й закономірності незалежні від волі та бажань людини.

Принцип системності означає сукупність загальнонаукових методологічних принципів, в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. Система – це загальнонаукове поняття, що виражає сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним і з середовищем, що утворює певну цілісність, єдність. Його специфіка визначається тим, що воно орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та вияв його багатогранних зв'язків і тих механізмів, які її забезпечують, а також на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх до єдиної теоретичної картини.

Важливим методологічним принципом тут виступає *принцип розвитку*. Принцип розвитку орієнтує історичне пізнання, сходження від простих організаційних форм до більш складних. Прикладом такого розвитку може виступати еволюція арабо-ізраїльського конфлікту⁷⁵.

⁷⁵ Хонін В. М. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин. Стаття перша // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин; [ред. кол.: Копійка В. В., (гол. ред.) та ін.]. Київ,

Для більш глибокого пізнання проблеми дослідження використовуються наступні *методи пізнання*. Найбільший наголос зроблено на порівняльно-історичний, статистичний, історико-системний, логічно-аналітичний методи, а також комплексний підхід.

Так, *порівняльно-історичний метод* – спосіб дослідження і пояснення змісту та характеру міжнародних відносин на різних етапах історичного розвитку; виявлення спільного та відмінного між різними стадіями становлення міжнародних відносин як науки на основі їх співставлення (порівняння). Він допомагає розкрити суть явищ, що вивчаються, за схожістю або відмінністю притаманних їм ознак, а також робити широкі історичні узагальнення і паралелі. Порівняльний аналіз дозволив виявити спільні та відмінні риси міжнародного життя різних періодів постбіполярної епохи, продемонструвати типові тенденції розвитку глобального політичного процесу, виявити фактори, що сприяли трансформації зовнішньополітичної стратегії США, щодо БС протягом 1987 – 2009 рр⁷⁶.

Історичний метод передбачає послідовний розвиток подій на основі причинно-наслідкових зв'язків. Його суть – розкриття генезису, розвитку об'єкта, його властивостей, функцій, змін, що відбуваються. Він дозволяє реконструювати явище, що вивчається в найбільш конкретній і наближеній до реальності формі. За природою генетичний метод є аналітично-індуктивним, а за формою вираження інформації – описовим. Він дозволяє вивчати події і явища в розвитку, в їх індивідуальності і розмаїтті. Цей метод дозволяє найбільшою мірою наблизитися до відтворення реальної історії об'єкта дослідження. При цьому історичне явище відображається у найбільш конкретній формі. Пізнання йде послідовно від одиничного до особливого, а потім – до загального. Цей метод дозволяє показати причинно-наслідкові зв'язки, закономірності історичного буття в їх безпосередності, а історичні

події та особистості охарактеризувати в їх індивідуальності та виразності. Він застосовувався для встановлення причинно-наслідкових зв'язків політичних явищ і процесів міжнародного життя постбіполярного періоду, передусім, початку XXI ст., їх глобального значення. Історичний метод використаний для хронологічної фіксації політичних подій і фактів. Для даного дослідження історична ретроспектива стала важливим підґрунтям для розуміння протікання арабо-ізраїльського конфлікту.

Історико-системний метод розглядає історичний процес як цілісну, взаємопов'язану систему. Він заснований на цілісному охопленні історичних явищ, а також спрямований на розкриття внутрішнього механізму функціонування суспільних систем. Структура – це внутрішня організація системи, яка характеризується способом впливу її компонентів і притаманних їм властивостей. У структурі виражається ступінь розвиненості системи, її стабільність. Вона характеризує стійкість, збалансованість, або нестійкість, дисбаланс системи. Системний метод дозволив автору вивчити зовнішню політику США щодо БС у вигляді відкритої системи, вразливої для внутрішніх і зовнішніх впливів, яка одночасно зберігає власне існування. Системний метод робить головний акцент на політичній багатоскладовості і на взаємодії її елементів і системи в цілому з зовнішнім міжнародним середовищем. Він дозволив встановити пріоритетні цілі діяльності США на міжнародній арені, пояснив наявні раціональні шляхи і можливості для їх реалізації – через конструювання моделі зовнішньої політики, що включає в себе три складові – стратегію, доктрину і національний інтерес⁷⁷.

Американський професор М. Каплан називає п'ять змінних, властивих кожній системі: основні правила системи, правила трансформації системи, правила класифікації акторів, їх здібностей та інформації. Головними з них, за твердженням дослідника, є перші три змінних. «Основні правила» визначають відносини між акторами, поведінка яких залежить не стільки від

⁷⁷ Хонин В. Н. Теория международных отношений. Часть общая. Киев: Академ-Пресс, 2005. С.250.

індивідуальної волі і особливих цілей кожного, скільки від характеру системи, компонентами якої вони є. «Правила трансформації» висловлюють закони зміни систем. Так, відомо, що в загальній теорії систем акцент зроблений на їх гомеостатическом характер – здатності адаптуватися до змін середовища, тобто здатності до самозбереження. При цьому кожна модель (або кожен тип) системи має свої правила адаптації та трансформації. Нарешті, до «правилами класифікації акторів» відносяться їх структурні характеристики, зокрема існуюча між ними ієрархія, яка також впливає на їх поведінку⁷⁸.

Застосування в дослідженні *хронологічного принципу та логічно-аналітичного методу* дозволило викласти матеріал у чіткій послідовності та логічній завершеності. Зміст магістерської викладено за хронологічним принципом, використання комплексного підходу дало змогу автору виділити певні етапи в становленні та розвитку зовнішньополітичних відносин США з Ізраїлем та Палестиною.

Ціннісно-нормативний метод дозволив з'ясувати роль розглянутих політичних процесів і явищ для світового співтовариства, оцінити їх комплексне, контекстне значення, зіставивши з тією чи іншою цінністю або нормою. Він дозволив адекватно оцінити сучасні тенденції, які відображають бажання офіційного Вашингтону зберегти глобальне світове лідерство шляхом застосування і перегляду інструментарію глобальної стратегії США.

Інституційний метод – дозволив встановити закономірності функціонування владних інститутів, відповідальних за розробку і впровадження архітектури політичної реальності, що було реалізовано за допомогою вивчення особливостей функціонування і взаємодії даних суб'єктів у межах політичного процесу в цілому.

⁷⁸ Цыганков П. А. Мортон Каплан и системное исследование международной политики // Вестник Московского университета. Сер.: 25. Международные отношения и мировая политика. 2012. №1. С.30 – 31.

Структурно-функціональний метод дав можливість розкласти на складові частини складний об'єкт – зовнішню політику США на дрібніші частини, продемонстрував зв'язки між ними, визначив їх роль у задоволенні потреб системи інтересів США за кордоном. Структурно-функціональний метод відповів на питання: які функції повинна виконувати зовнішньополітична стратегія, за допомогою яких інструментів і з якою ефективністю вона їх реалізовує.

Антропологічний метод допомагає дисертанту виявити в формуванні зовнішньої політики США такий важливий чинник як характерні психологічні риси чиновників владного апарату, національний характер американських громадян, їх вподобання і типові реакції на певні подразники. Таким чином, даний метод дозволив відстежити роль внутрішньополітичних факторів, які впливають на зовнішню політику США, з'ясувати людський фактор в політиці, ролі політичних фігур у практиці міжнародного процесу.

Отже, керуючись названими принципами та методами наукового дослідження, автор намагався викласти матеріал у послідовній і логічно завершеній формі та найбільш відповідно відобразити суть історичних процесів. Магістерська робота побудована на загальнонаукових методах пізнання, із застосуванням науково-критичного аналізу джерел. Поєднання зазначених принципів та методів дало можливість автору уникнути суб'єктивних оцінок, і забезпечило наукову достовірність результатів дослідження.

РОЗДІЛ 2

ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВИРШЕННЯ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПРОБЛЕМИ

2. 1. Близький Схід у геополітичних координатах кінця ХХ – початку ХХІ ст.

БС – геополітичний регіон без чітко визначених кордонів із центром на сході середземноморського басейну. До БС включають Сирію, Ліван, Ізраїль, Палестинську національну автономію та Йорданію. До регіону часто додають Туреччину, Ірак, Єгипет і Кіпр. У ширшому розумінні БС охоплює також Іран, Кувейт, Саудівську Аравію, Бахрейн, Катар, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман та Ємен. У зв'язку з належністю багатьох країн БС до ісламу, в окремих випадках до регіону відносять Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Мавританію, Судан, Еритрею та Сомалі. На БС розвинулися найбільші цивілізації та культури – шумерська, давньоєгипетська, мусульманський Халіфат, Османська імперія. Тут виникло зрошувальне землеробство, утворилися перші держави, винайдено алфавіт, зародилися світові релігії – юдаїзм, християнство, іслам. Великі держави завжди боролися за вплив на БС Після розпаду СРСР контроль над країнами БС зберігають США, Велика Британія та Франція. Регіон має кілька зон політичної напруженості, пов'язаних із близькосхідним (арабо-ізраїльським) конфліктом, курдським питанням, проблемами безпеки басейну Перської затоки, а також низкою менших ускладнень, як-от: сирійська військова присутність у Лівані, невирішеність демаркаційних питань між Сирією та Туреччиною, Єгиптом і Суданом, Саудівською Аравією та Єменом, ОАЕ та Іраном, порушення громадянських прав та свобод шийтських меншин в Іраку та Бахреїні, християн у Єгипті.

БС лежить у субтропічних і тропічних поясах. Це один із найспекотніших і найпосушливіших регіонів світу. Більшість території – гори, пустелі та напівпустелі, лісів майже немає. Землеробство можливе за

штучного зрошення. Ґрунти бідні на гумус і зазнають ерозії та засолення. Атмосферні опади нечасті, бувають на плато та в гірських долинах. В умовах обмеження водних ресурсів зростають обсяги промислового опріснення морської води, особливо на Аравійському узбережжі Перської затоки. Основне багатство надр регіону – нафто-газовий басейн Перської затоки, в якому зосереджено 66% світових запасів нафти і 26 % природного газу. Туреччина має значні поклади хромітів, Йорданія та Ізраїль – великі родовища фосфоритів, із Мертвого моря добувають мінеральні солі. Регіон населяють різні народи, які розмовляють багатьма мовами і сповідують різноманітні віровчення. Найчисельніші групи населення – араби, перси й турки, а також курди та євреї. Малочисельні – бербери, нубійці, вірмени. Домінують мови: арабська, турецька, перська, курдська та іврит, використовується також англійська. Панівна релігія – іслам, який є визначальним для культури, політики, бізнесу регіону.

Регіон БС характеризується кількома зонами міжрелігійних конфліктів. В Ірані від ісламського уряду та релігійних діячів постійних утисків зазнають багаїти⁷⁹; у Північному Іраку – конфлікт між мусульманами та язидітами⁸⁰; у Південному Іраку – між сунітами та шиїтами; в Ізраїлі – збройне протистояння мусульман та євреїв. Від 1995 р. в Палестині почастишали випадки наруги мусульман над християнами, внаслідок чого зростає хвиля християнської еміграції. У Лівані після закінчення громадянської війни, в основі якої лежав міжрелігійний конфлікт, і досі тривають прояви ворожості між людьми різних вірувань. У Саудівській Аравії держава виявляє нетерпимість до будь-яких релігій, окрім ісламу. Нові проблеми виникли у

⁷⁹ Тут: *Бахаїти* – прихильники *бахаїзму* – Бахаї, або Віра Бахаї (араб. بهاء – «баха» – «світло», «слава») – монотеїстична релігія мусульманського походження, яка претендує на роль універсальної позаконфесійної духовності. Заснована Бахауллою в Персії у ХІХ ст. Нараховує близько семи мільйонів прихильників майже у всіх країнах світу.

⁸⁰ Тут: *Єзиди* (іноді *язиди*; самоназва – Êzîdî, Êzîdî, Езіді, Аздані) – одна з національностей, які живуть на території кількох країн Близького Сходу та Кавказу. Сповідують езидизм.

зв'язку з війною США та Великої Британії проти режиму С. Хусейна та окупації Іраку силами т. зв. антиіракської коаліції⁸¹.

У 1902 р. вийшла друком книга з географії «Близький Схід» («The Nearer East») англійського археолога Д. Хогарта. До складу Близького Сходу Д. Хогарт включив Албанію, Македонію, південь Сербії, Болгарію, Грецію, Єгипет, усі Османські володіння в Азії, включно з Аравійським півостровом та двома третинами Ірану зі смугою пустелі та гір між Каспійським морем та Індійським океаном⁸².

Появу терміну «Середній Схід» зазвичай приписують американському геополітику А. Мехену, автору ключових робіт з військово-морської стратегії. В своїй статті, опублікованій в *National Review* у 1902 р.⁸³. Зокрема, він рекомендував заснування британських військово-морських баз у районі Перської затоки, проте не визначив чіткі межі свого «Середнього Сходу». У цілому термін стосувався Перської затоки – простору, що відігравав ключову роль в обороні частини морського шляху від Суецького каналу до Сингапуру⁸⁴.

У міжвоєнний період відкриття значних покладів нафти на Аравському півострові та зростанні міграції євреїв до Палестини прив'язало ці території до БС А. Мехена. Під час Другої світової війни британські політики почали використовувати термін «Близький Схід» для позначення величезної смуги країн – включно з усіма територіями на захід від Індії та землями Північної

⁸¹ *Рибалкін В. С.* Близький Схід // *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І.М.Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2004. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=35506 (дата звернення: 30.11.2021)

⁸² *Петюр Р. К.* Межі Близькосхідного регіону в контексті зовнішньополітичних пріоритетів України // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Міжнародні відносини.* / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, Київ: ВПЦ «Київський університет», 2005. № 31/32. С.95.

⁸³ *Mahan A.T.* Persian Gulf and International Relations // *The National Review.* 1992. September. P. 27 – 45.

⁸⁴ *Петюр Р. К.* Вказ. пр. С. 95.

Африки. В цей період для позначення регіону не встановлювалось жодних рамок⁸⁵.

Питання про поняття «БС» слід розглядати також у контексті наукових традицій, що склалися у радянському та російському сходознавстві. Так, у радянській літературі до країн БС, як правило, відносять арабські країни Азії та Кіпр. Туреччина, Іран та Афганістан представляють «Середній Схід». Але й у радянській науковій літературі немає єдиного підходу – Велика радянська енциклопедія (1969 – 1978 рр.) відносить до БС такі країни, як Туреччина та Судан.

Таким чином, головним критерієм тлумачення термінів «Близький Схід» та «Середній Схід» протягом минулого століття були стратегічні інтереси великих держав – Великої Британії, США та СРСР. На початку ХХ ст. використання цих назв слугувало для позначення проблемних питань оборони Індії (Середній Схід) та питань безпеки володінь Османської імперії (Близький Схід). Згодом терміни трактувалися так, як це було зручно на поточний момент, і кожного разу використання цих понять вимагало додаткового уточнення їхнього змісту.

Західні джерела, то вони, як правило, оперують поняттям «Middle East» у широкому сенсі. «Near East» використовувався до Першої світової війни для позначення території, яку займає Греція, Болгарія, Туреччина, Левант і Єгипет, у той час як «Middle East» включав Аравію, Месопотамію, території, що омиваються Перською затокою, і Афганістан. Крім того, «Near East» сьогодні вживається у географічній та археологічній науках для позначення територій Анатолії, Леванту та Месопотамії.

ООН користується регіональною системою, що базується на культурно-географічному принципі. Відповідно до цього принципу країни БС розташовуються у Західній Азії та Північній Африці, але Іран належить

⁸⁵ Кулешова К. І. Регіон Близький Схід в сучасних політичних концепціях // Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки: монографія / Ін-т соц. наук; ОНУ ім. І. І. Мечникова; Кол. авт., за заг. ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусилівської. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2016. С.72 – 88.

до Південної Азії, у той час як у регіон Західної Азії входять Туреччина та країни Південного Кавказу (Азербайджан, Вірменія, Грузія).

«Великий Близький Схід» («Greater Middle East») є одним із сучасних понять, введеним у політичний лексикон президентом США Дж. Бушем-мол. під час саміту Великої вісімки у 2004 р. у світлі проголошення нової американської доктрини «демократизації Великого Близького Сходу». Великий Близький Схід включає арабські країни, країни Центральної Азії, Південного Кавказу, Туреччину, Іран, Афганістан і Пакистан – тобто майже весь мусульманський світ крім мусульманських країн Південно-Східної Азії⁸⁶.

Однак при цьому сам регіон має яскраво виражену геополітичну специфіку, яку століттями тією чи іншою мірою поділяють усі країни та народи Близького Сходу. Кризові явища на БС виникають з багатьох причин. Це і серйозна роздробленість країн регіону, які розділені за конфесійними, національними, політичними та іншими ознаками, і зіткнення інтересів світових центрів, схильних все частіше вдаватися до військової сили. Специфічним фактором, що посилює конфліктність у регіоні, стали демографічні зрушення, які призвели у низці «проблемних країн» до різкого збільшення чисельності молоді, здебільшого позбавленої роботи. Привертає увагу і те, що виникли у ХХІ ст. нові міжнародно-політичні реалії автоматично не ліквідували забобони і ворожнечу, що накопичувалися на БС десятиліттями, не наблизили опонентів до вирішення конфліктів.

Це стосується, насамперед, близькосхідного конфлікту, який багато в чому визначає політичну особу регіону, але у найближчій перспективі, швидше за все, не вирішуваного. В основі цього застарілого у сучасну епоху протиборства лежить протистояння між арабами-палестинцями та євреями через право на територію, яку кожен з обох народів вважає своєю. Ця обставина робить позиції сторін особливо непримиренними, серйозно

⁸⁶ О понятии «Ближний Восток». URL: <https://kartaslov.ru/> (дата обращения: 30.11.2021).

ускладнюючи пошуки виходу із ситуації. Крім того, вона була значно посилена інтернаціоналізацією конфлікту в епоху холодної війни, коли СРСР і США в рамках протистояння двох військово-політичних блоків, що очолювалися ними, пофарбували арабо-ізраїльський конфлікт ідеологічно. Палестинська проблема, що є осередком цього конфлікту, як і раніше, має кілька аспектів:

- національний, або власне палестинське питання, суть якого полягає у забезпеченні законності устремлень палестинців до незалежного національного розвитку в рамках власної держави;
- регіональний, оскільки невирішеність палестинської проблеми торкається інтересів всіх арабських народів, а особливо сусідів Ізраїлю – Єгипту, Йорданії, Лівану, Сирії;
- міжнародний, одне з центральних місць у якому займає проблема Єрусалиму: приналежність міста (зокрема і з використанням релігійної мотивації) заперечується як єврейською, так і арабською сторонами⁸⁷.

Близькосхідний регіон можна характеризувати такими основними й взаємозалежними вимірами:

Геостратегічний. Близький Схід – важливий стратегічний вузол, складова частина комунікаційної лінії, яка надає вихід через Пакистан та Афганістан до Індійського океану, та через Іран до Перської затоки.

Як вже було зазначено вище, близькосхідний регіон на сьогодні є важливим носієм стратегічних енергоносіїв, через що і став об'єктом зовнішньополітичної експансії провідних держав світу, а саме США та РФ. На території даного регіону було створено безліч нафтовидобувних та переробних пунктів, які співпрацюють з американськими транснаціональними компаніями. Різке збільшення обсягу видобутку вуглеводнів і загострення внутрішньополітичної ситуації в країнах БС

⁸⁷ Конфликты на Ближнем Востоке в XXI веке // Мировая экономика и международные отношения. 2013. № 10. С.3 – 18. doi.org/10.20542/0131-2227-2013-10-3-18

спричинило військово-стратегічну присутність США в регіоні та істотно змінило геополітичну ситуацію.

Геостратегія взаємодії підсилюється загостренням проблем підтримки стабільності в регіоні, а в економічній сфері – створенням транспортних коридорів, трубопроводів, розв'язанням проблеми водних ресурсів⁸⁸.

Таким чином з огляду на велику геостратегічну значущість регіону в ньому перехрещуються інтереси глобальних економічних потуг і низки великих держав, зокрема США, Об'єднаної Європи, Росії. Західні компанії, а відтак і уряди відповідних країн, безпосередньо зацікавлені в контролі над природними багатствами близькосхідного регіону чи принаймні в участі у прибутках від їх експлуатації. Реалізація масштабних транзитних транспортних проєктів сприяє переорієнтації країн БС на економічну співпрацю із представниками країн Заходу.

Геополітичний. Близькосхідний регіон – це ключова частина єдиної геополітичної зони, яка утворена внутрішніми областями близькосхідного «континенту», що є найважливішою складовою операцій економічно-енергетичних потуг. Регіон утворює досить суттєвий континентальний масив, в якому зосереджені найбільші в світі енергетичні запаси, що дає можливість стверджувати, що у найближчі два десятиліття регіон БС стане головним пріоритетним напрямком у зовнішній політиці інших держав.

Також одним із пріоритетів є встановлення стабільності та безпеки в регіоні з метою подальшої економічної експансії. БС завдяки своєму географічному положенню є ареною зіткнення різних інтересів як у регіональному, так і в глобальному масштабах.

Не випадково, що саме цей регіон традиційно був ареною дуже жорстких військових та дипломатичних зіткнень між США та РФ, Великою Британією, Німеччиною та Францією⁸⁹.

⁸⁸ Хаас Р. Ближний Восток: мирный процесс необходимо продолжить // США: экономика, политика, идеология. 1997. №10. С. 102.

Характер геополітичної ситуації на БС та її розвиток на нинішньому етапі відрізняється динамізмом, збереження тут різного типу вогнищ конфліктів і військово-політичної напруженості. Політична ситуація, яка склалася на БС на рубежі ХХ – ХХІ ст., була обумовлена, перш за все, серйозними змінами усієї системи міжнародних відносин, а також детермінована такими факторами, як політика держав регіону та суперництво тут позарегіональних сил, причому зовнішній фактор найчастіше відігравав вирішальну роль. Арабським політичним елітам, що встигли за роки холодної війни звикнути до функціонування в умовах двополюсного світу і навіть навчилися мати з цього чималі вигоди довелось пристосовуватися до нових геополітичних реалій. Однак глобальні зміни не принесли спокою та гармонії у світовий порядок, і в нинішнє століття людство вступило з нерегульованими регіональними конфліктами, локальними війнами, боротьбою за ресурси, релігійними та етнічними суперечками, що не вщухають, тяжкою екологічною спадщиною тощо⁹⁰. Переплетення стратегічних інтересів регіональних і великих держав, поява нових центрів притягання, на нашу думку, призведе до утворення тут потенційного вогнища гострої міжнародної конкуренції й напруженості, вплине на стійкість розвитку регіону, військово-політичну рівновагу в державах Центральної Азії. Історія показує, що багаті нафтою регіони в далекому й недавньому минулому нерідко ставали зонами тривалих й інтенсивних конфліктів, а в проміжках між ними регіональна ситуація часто була досить нестійкою.

Геоeкономiчна модель регіону визначається фізико-географічними й економічними параметрами, а також мірою включеності в економічні

⁸⁹ Швед В. О. Великі маневри на «Великому Близькому Сході». Що треба враховувати Україні // День. 2004. №51. 23 берез. URL: <http://www.day.kiev.ua/28295> (дата звернення: 30.11.2021).

⁹⁰ Савичева Е. М. К вопросу о геополитической ситуации на Ближнем Востоке: взаимодействие региональных и глобальных тенденций // Вестник Российского университета дружбы народов. Сер.: Международные отношения. 2014. №3. С.14 – 21.

інтеграційні групи. При такому зрізі обриси регіону також збігаються з його політико-географічним простором. Система просторової організації суспільства й господарства є тут досить цілісною. Близькосхідні держави мають економічні, транспортні та транзитні шляхи, що виходять на північ в Росію, морськими шляхами до Індії, а також в Єгипет, європейську частину Туреччини. Природні багатства БС визначаються корисними копалинами. Тут добувається нафта, газ, кам'яне вугілля, фосфорити, калійні солі, сірка, хромові руди та ін., але їх видобуток займає другорядні позиції в видобувній промисловості країн регіону. Очевидно, що вихід «великої нафти» країн БС на світовий ринок може призвести до різкого зниження цін, що для Росії, наприклад, не вигідно. Тому Росія прагне зберегти свою присутність і вплив в близькосхідному регіоні⁹¹.

Отже, геополітична, гео економічна та геостратегічна моделі складають зміст геополітичного феномену БС. І саме наявність такого величезного економічного потенціалу та стратегічних запасів зумовлює безперечність та привабливість Близькосхідного регіону для економічно розвинутих США та Росії.

2.2. Характеристика палестино-ізраїльських відносин після першої інтифади: політико-дипломатичний аспект

Шістдесят років тому, у лютому – липні 1949 р., Ізраїль уклав перемир'я з Єгиптом, Йорданією та Сирією. Так закінчилася перша арабо-ізраїльська війна. Однак це перемир'я не поклало край близькосхідному конфлікту.

Сутність та перебіг цього конфлікту відтворює практично всі найважливіші суперечності як Ялтинсько-Потсдамської біполярної системи міжнародних відносин, так і сучасної постбіполярної системи. Водночас

⁹¹ Лузянин С. Г. Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на «Большой Восток» (2004 – 2008 гг.): [характеристика соврем. рос. внешнеполит. курса в отношении всех восточных регионов мира – от Сев.-Вост. Азии до Ближнего Востока и араб. стран Магриба]. Москва: Восток-Запад; АСТ, 2007. С. 234.

витоки конфлікту слід шукати ще раніше, зокрема, в межах Віденської міжнародної системи XIX ст., а можливо, й до неї⁹².

Ідея створення Держави Ізраїль, як і саме єврейське питання, має давню історію. Феномен єврейства полягає в тому, що народ із давньою культурою та звичаями, специфічною вірою і високим рівнем самоідентифікації протягом тривалого часу існував за умов втрати не тільки державності, а й власної території, оскільки в I ст. н. е. його було вигнано з території Палестини римською владою. Євреї спромоглися не піддатись асиміляції в умовах соціально-політичного та культурного домінування інших релігійних систем чи національно-державних утворень і не втратили самоідентифікації. Протягом століть не раз робилися спроби організувати їхнє повернення на землю предків із використанням релігійно-містичної мотивації, опори на пророцтва, але всі вони були марні⁹³.

У 1882 р. побачила світ праця одного з ідеологів політичного сіонізму російського єврея Л. Пінскера «Самоемансипація», а в 1896 р. – відоміша праця австро-угорського єврея Теодора Герцля «Єврейська держава», в якій була сформульована ідея створення єврейської держави – місця, де євреї зможуть позбутись антисемітизму. Роком пізніше, у 1897 р., відбувається I Світовий сіоністський конгрес у Базелі і розпочинаються, з одного боку, переговори керівництва Всесвітньої сіоністської організації з Османською імперією, до складу якої на той час входила Палестина, щодо переселення євреїв, а з другого – їхнє стихійне переселення на територію Палестини. Цьому сприяла і так звана «Декларація Бальфура» – документ, направлений міністром закордонних справ Великої Британії А. Б. Бальфуром лорду

⁹² Карасова Т. А. Израиль: некоторые аспекты внутренней и внешней политики. М.: Знание, 1988. С. 15.

⁹³ Кузнецов Д. В. Арабо-израильский конфликт: история и современность: очерк событий, документы и материалы: учебное пос. для студентов специальностей 030401 «История», 050401 «История вузов региона» / М-во образования и науки РФ, Федеральное агентство по образованию, Благовещенский гос. пед. ун-т. Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2006. С.111 – 113.

Ротшильду для передачі в Сіоністську федерацію й оприлюднений у листопаді 1917 р. У ньому зазначалося, що уряд підтримує створення національного осередку для єврейського народу в Палестині за умови, що це не порушить прав інших громад⁹⁴.

У роки Першої світової війни Палестина була окупована Великою Британією, яка в 1922 р. отримала мандат на управління цією територією. Підтримка єврейської еміграції з боку країни-мандатарія призвела до збільшення єврейської частини населення Палестини з 9% в 1917 р. до 28% у 1937 р. і, зрештою, до арабо-єврейського протистояння.

До листопада 1945 р. обстановка в Палестині різко загострилася, посилювалося англо-єврейське й арабо-єврейське протистояння. Спроби Великої Британії знайти компромісне розв'язання проблеми також не мали успіху, і тоді вона у квітні 1947 р. винесла палестинську проблему на обговорення ООН, розраховуючи використати механізм голосування ООН на свою користь і продовжити мандат на Палестину⁹⁵.

З квітня 1947 р. по травень 1948 р. палестинську проблему багато разів обговорювали на сесіях ГА ООН і засіданнях РБ ООН. 29 листопада 1949 р. було прийнято Резолюцію 181/П, за яку проголосували 33 країни, зокрема й СРСР та США, проти – 13 (усі арабські країни, Афганістан, Туреччина, Пакистан, Індія, Куба та Греція), 10 утрималися (зокрема й Велика Британія). Відповідно до Резолюції 181/П на колишній підмандатній території Палестини мало бути створено дві держави – єврейську (площа 14,1 тис. кв. км – 56% території Палестини, населення 1 008 800 осіб) і арабську (площа 11,1 тис. кв. км – 4,1% території Палестини, населення 758 520 осіб). Як міжнародну зону виокремлювали місто Єрусалим із його околицями (1%

⁹⁴ Гура В. К. Горбань В. І., Дашкевич А. В. Сіонізм: минуле і сучасне / Ін-т соц. та екон. проблем зарубіж. країн АН УРСР. Київ: Політвидав України, 1990. С.34 – 37.

⁹⁵ Поляков К. И., Хасянов А. Ж. Палестинская национальная автономия. Москва: ИИИиБВ, 2001. С. 144 – 145.

території Палестини, населення 205 230 осіб). Згідно з цією ж резолюцією було скасовано англійський мандат на Палестину⁹⁶.

Отже, в арабському регіоні мала постати єврейська держава. Амбіції нової держави невпинно штовхали її до відкритого протистояння з арабським світом. Лише цих чинників було досить для виникнення конфлікту, але до них додалися ще й незважені, а часто й відкрито ворожі кроки арабських країн та ігнорування обома сторонами конфлікту інтересів арабського населення Палестини, втручання зовнішньорегіональних держав. Усе це в сукупності й породило близькосхідний конфлікт.

14 травня 1948 р. в Тель-Авіві було проголошено створення незалежної Держави Ізраїль та сформовано її перший тимчасовий уряд на чолі з Бен-Гуріоном. Нову державу одразу визнали США й СРСР.

Виступаючи із Декларацією про незалежність Ізраїлю, Бен-Гуріон говорив: «Навіть в умовах кривавих нападів на нас, які продовжуються уже місяцями, ми закликаємо синів арабського народу, проживаючих у Державі Ізраїль, зберігати мир і брати участь у побудові держави на основі повного громадянського рівноправ'я і належного представництва в усіх її установах, тимчасових і постійних».

Крім того, Бен-Гуріон прямо звернувся до всього арабського світу із закликом утримуватися від дій, які можуть привести до тотальної війни в регіоні: «Ми простягаємо руку миру і добросусідства усім державам регіону та їх народам і закликаємо їх до співпраці з єврейським народом, який

⁹⁶ Resolution adopted on the report of the ad hoc committee on the Palestinian question // Official web-site United Nations. 1947. 25 of November. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/88/IMG/NR003888.pdf?OpenElement> (date of application: 30.11.2021); Резолюции 43-й сессии (1988 – 1989 годы). Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 43/21 «Восстание («интифада») палестинского народа» от 3 ноября 1988 года // Официальный веб-сайт ООН. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/43/21&Lang=R> (дата обращения: 30.11.2021).

віднайшов незалежність у своїй країні. Держава Ізраїль готова зробити свій внесок до спільних зусиль із розвитку всього Близького Сходу»⁹⁷.

Проте заклик Бен-Гуріона не почули в арабських столицях. В ту ж ніч, одразу після проголошення незалежності Ізраїлю керівники арабських держав оголосили новоствореній державі війну на знищення.

Уже на початковому етапі існування Ізраїлю практично всі Арабські країни відмовилися визнавати його як легітимне утворення. У 1947 – 1949 рр. ізраїльтянам довелося вступити у війну за незалежність з коаліцією арабських держав. Підсумком була переконлива перемога Ізраїлю. Крім отримання незалежності, нова країна змогла захопити цілу низку територій, які призначалися так і не створеній арабській державі в Палестині. Але це був тільки початок. Розпочалися нові конфлікти. І практично у всіх Ізраїль здобував перемогу і приєднував нові землі, населені арабами. 11 грудня 1948 р. ГА ООН прийняла Резолюцію № 194, де визначалися шляхи вирішення палестинської проблеми: 1) біженцям, які бажають повернутися додому і мирно жити зі своїми сусідами, така можливість має бути надана якнайшвидше; 2) біженці, які вирішать не повертатися, повинні отримати компенсацію за своє майно⁹⁸.

Таким чином, до середини 1980-х рр. під окупацією Ізраїлю виявилася практично вся територія, яка призначалася для створення арабської держави на палестинських землях. Відносини між ізраїльтянами і жителями окупованих територій були вкрай напруженими, що створювало передумови для хвилі непокори і нових збройних конфліктів. Ще в 1967 р. була створена

⁹⁷ Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion // Official web-site Israel Ministry of Foreign Affairs. 1963. 6 of May. URL: <http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1/Pages/6%20Statement%20to%20the%20Knesset%20by%20Prime%20Minister%20Ben-G.aspx> (date of application: 30.11.2021).

⁹⁸ Palestine-Progress Report of the United Nations Mediator // Official web-site United Nations. 1948. 11 of December. URL: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/C758572B78D1CD0085256BCF0077E51A> (date of application: 30.11.2021); *Бруз В. С.* ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: навч. посіб. Київ: Либідь, 1995. С. 50 – 53.

організація ОВП, метою якої була ліквідація режиму окупації (шляхом збройної та політичної боротьби) і створення незалежної держави Палестини.

Тепер з'ясуємо, що конкретно означає термін «інтифада». Це поняття дослівно перекладається з арабської як «повстання». У широкий ужиток воно увійшло в кінці 80-х рр. ХХ ст., коли на окупованих територіях Палестини почався рух непокори, який перейшов у відкриту збройну і навіть терористичну форму боротьби. Таким чином, арабська інтифада – це повстання арабів Палестини проти окупаційної влади⁹⁹.

Як вже сказано було вище, арабське населення Палестини вкрай негативно ставилося до окупаційної влади Ізраїлю, а ті, у свою чергу, всіляко гнобили місцеве населення, вбачаючи в ньому ворогів. На думку самих палестинців, ці утиски ізраїльської адміністрації носили репресивний характер.

Безпосередньо перед тим, як почалася перша інтифада, а саме в середині 1987 р., були вбито кілька ізраїльтян, тільки один з яких був військовим. Цей факт ще більше загострив і так неспокійну обстановку. Хвилювання набули масового характеру, причому акти жорстокості проявляли обидві сторони. Особливо ситуація загострилася в Секторі Гази – окупованій ізраїльтянами палестинській території, що межує з Єгиптом. Ще одним визначальним чинником стала відмова Єгипту і Йорданії від палестинських земель. Тобто ситуація, в якій місцеві араби фактично не володіли ніякими політичними правами, була законсервована. Усе більшу популярність серед жителів окупованих територій стали набувати радикальні організації «Палестинський ісламський джихад» і «ХАМАС»¹⁰⁰.

⁹⁹ *Затулівітер А.* Інтифада Аль-Акси як дестабілізуюче явище у відносинах Ізраїлю та Палестини // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. С.274.

¹⁰⁰ *Данилов С.* Теорема ближневосточного урегулювання // Зеркало недели. 2001. №43. 2 – 9 нояб. URL: https://zn.ua/POLITICS/teorema_blichnevostochного_uregulirovaniya.html (дата обращения: 30.11.2021); *Борисов Р. В.* США: ближневосточная политика в 70-е годы. М.: Наука, 1982. С. 46 – 48.

У серпні 1988 р. ХАМАС висунув Ісламську хартію¹⁰¹, яка була альтернативою Палестинської національної хартії. Згідно із Ісламською хартією будь-яка форма політичного рішення палестино-ізраїльського конфлікту виключалася, оскільки це «суперечило духу ісламу». Інструментом вирішення конфлікту міг стати тільки джихад з широким колом його учасників, насамперед, палестинців, підтримуваних арабським регіональним співтовариством і мусульманським світом. Дії учасників цього джихаду повинні були керуватися гаслом «Аллах – це мета. Пророк – приклад. Коран – конституція, джихад – шлях, а смерть заради Аллаха – найвище прагнення»¹⁰².

Стратегічною метою ХАМАС з першого дня існування було звільнення від ізраїльтян всієї Палестини, від Середземного моря до річки Йордан. Будь-який сіоніст є апріорі ворогом організації. Утворення ХАМАС у палестинському русі опору стало дуже важливим, навіть, переломним моментом у розвитку конфронтації Ізраїлю та Палестини, що поглибило і значно розширило вузол суперечностей в регіоні, адже, це породило не лише загострення протистояння з Ізраїлем, а й призвело до конфронтації в самій Палестині, поділі її на два ворогуючі табори. Взагалі, ХАМАС сприймають у світі дуже неоднозначно. Так, уряди Ізраїлю, Канади, Японії, Канади, США та всіх країн ЄС визнали цю організацію терористичною¹⁰³.

Таким чином, ХАМАС сформулював і фактично реалізує нову доктрину боротьби, основні пункти якої полягають в наступному:

¹⁰¹ The Covenant of the Islamic Resistance Movement // Official web-site Lillian Goldman Law Library. 1988. 18 of August. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp (date of application: 30.11.2021).

¹⁰² Сурин А. А. Влияние арабо-израильского конфликта на радикализацию внутривполитического состояния Израиля // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Сер.: Международные отношения. Политология. Регионоведение. 2013. №2 (1). С. 271 – 272.

¹⁰³ Богомолов А. Перестройка в условиях оккупации // Зеркало недели. 2005. №39. 21 – 27 янв. URL: https://zn.ua/POLITICS/perestroyka_v_usloviyah_okkupatsii.html (дата обращения: 30.11.2021).

- невизнання Ізраїлю і небажання співіснувати з ним. Допускається можливість укладання перемир'я (худна) на невизначено довгий час, але виключається мирний договір;
- безперервний військовий опір за винятком періодів, коли набуває чинності худна, він може здійснюватися в порівняно невеликих масштабах, завдаючи постійних збитків супротивникові;
- надання більш універсального змісту релігійній боротьбі, що розглядається як глобальний «джихад», і зниження її національної складової;
- зменшення значення територіального аспекту боротьби за рахунок перенесення акценту на удари по мирному населенню Ізраїлю¹⁰⁴.

У ХАМАС існує 4 основні секції:

- «Давах» - розширення інфраструктури, вербування нових членів за допомогою проповідей, апелювання до релігії, збір і розподіл коштів;
- Секція з організації та координації народних вуличних виступів;
- «Аман» - збір інформацій про підозрюваних у співпраці з ізраїльською владою. Зазвичай підозрювані знищуються;
- «А-аліям» - розповсюдження листівок, іншої друкованої продукції з пропагандою насилля, діяльність на телебаченні й радіо з тією ж метою.

ХАМАС також керує діяльністю низки *воєнізованих терористичних загонів*, об'єднаних у дві групи:

- «Аль-Муджахадун Аль-Фалістініун» (Святі палестинські бійці) – проводить теракти, в основному проти ізраїльтян. Спочатку ця група була не дуже чисельною, однак із розвитком інтифади 1987 року і з посиленням войовничих настроїв серед палестинців кількість її членів

¹⁰⁴ The Covenant of the Islamic Resistance Movement // Official web-site Lillian Goldman Law Library. 1988. 18 of August. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp (date of application: 30.11.2021).

збільшилась, що зробило Аль-Муджахадун лідером в антиізраїльській боротьбі;

- «Джехаз Аман» (Секція безпеки) – має в своєму складі Групу ведення священної війни і проповідей («Маджд»), яка є виконавчим органом секції безпеки і замається вбивствами підозрюваних у співпраці з ізраїльською владою.

До нелегальних структур ХАМАС також відносяться «загони шахідів» (терористів-смертників). Широке їх використання можна пояснити як ідеологічною мотивацією самих смертників та їх оточення, так і простим розрахунком: шахідам не потрібно особливого обладнання чи інфраструктури, вони використовують примітивні методи (пояс чи пакет із вибухівкою, замінована машина), що не вимагає спеціальної військової підготовки.

До військового крила ХАМАС також відносяться батальйони «Із Аль-Дін Аль-Касам», які займаються викраденнями і вбивствами ізраїльтян чи людей, підозрюваних у співпраці з ними, проведенням вибухів та ін.

9 грудня 1987 р. в секторі Гази почалась Перша палестинська інтифада – повстання палестинців проти ізраїльтян. «Війна каміння», розпочавшись стихійно, переросла у довготривале протистояння. На момент її завершення в 1993 р. загинули 1162 палестинця і 160 ізраїльтян. Підписані в Осло палестино-ізраїльські домовленості стали початком створення Палестинської автономії. Протягом кількох місяців, що передували інтифаді, відбулось багато збройних інцидентів, які привели до загибелі як ізраїльтян, так і палестинців. Це посилювало напруженість між ними і стало причиною масових заворушень, особливо у секторі Гази.

Початком інтифади прийнято вважати 9 грудня 1987 р., наступний день після того, як ізраїльська військова вантажівка врізалась в автофургон, який перевозив палестинців у табір біженців Джабалія – загинуло четверо і були поранені десятки палестинців. У знак протесту в Джабалії почалась демонстрація – палестинці палили покришки, закидали камінням ізраїльські

патрульні машини. Солдати з однієї з машин відкрили вогонь і застрелили 17-річного хлопця. У відповідь протести охопили весь сектор Гази і 19 грудня дійшли до Єрусалима.

Спершу основним методом повсталих був напад із засідки на ізраїльських солдатів; згодом у хід пішла зброя – запалювальні суміші, гранати, вибухівка. З часом керівництво інтифадю на себе перебрала ОВП. Ізраїль боровся з інтифадю силами військових. Жорстокість ізраїльської армії засуджувалась не лише палестинцями, але й багатьма ізраїльтянами. Зрештою виступи палестинців вдалось придушити. Однак інтифада змогла привернути увагу світової громадськості до методів, застосовуваних ізраїльтянами до палестинців і знов порушити питання окупованих Ізраїлем арабських територій. Ще в липні 1988 р. йорданський король Хусейн, не чекаючи завершення інтифади, заявив про відмову своєї країни на користь палестинців від територій на Західному березі ріки Йордан і Східного Єрусалиму. Того ж року Ясір Арафат здивував світ осудом тероризму і визнанням права Ізраїлю на існування. У листопаді того ж року Національна Рада ОВП проголосувала за створення палестинської держави зі столицею в Єрусалимі, а ще через рік Ясір Арафат був обраний президентом неіснуючої держави¹⁰⁵.

Показово, що події інтифади сприяли розколу в самому ізраїльському суспільстві. Багато ізраїльтян готові були йти на поступки палестинцям заради збереження миру і запобігання подібних конфліктів у майбутньому. Ця ситуація призвела до того, що в Ізраїлі на виборах перемогла «партія миру» на чолі з Іцхаком Рабіном. У вересні 1993 р. в Осло лідери Ізраїлю і ОВП підписали попередню мирну угоду, за якою палестинський уряд зобов'язувався нести відповідальність за вирішення арабських проблем у

¹⁰⁵ *Затулівітер А.* Інтифада Аль-Акси як дестабілізуюче явище у відносинах Ізраїлю та Палестини // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. С.275 – 276.

секторі Гази, а Ізраїль зберігав за собою контроль над єврейськими поселеннями і заморожував їх будівництво¹⁰⁶.

За даними організації «Бецелем», за перші тринадцять місяців інтифади загинули 326 палестинців і 12 ізраїльтян. З початку інтифади й до підписання «угоди в Осло» загинули 111 ізраїльтян та понад 2 тисячі палестинців; з них, до 1100 – убиті ізраїльтянами і 1000 – у результаті внутрішніх конфліктів¹⁰⁷.

Таким чином, початком і основною причиною ізраїльсько-палестинського конфлікту слід вважати створення Держави Ізраїль. У період після завершення Другої світової війни нарешті виникла реальна можливість розбудови самостійної єврейської держави. Світове співтовариство підтримало цю ідею, з огляду на масове винищення євреїв у період з 1933 по 1945 рр. – геноцид єврейського народу («голокост»). Ідея створення єврейської держави та повернення на батьківщину євреїв-емігрантів зародилася іще у ХІХ ст. та була підкріплена виникненням політичного сіонізму (по суті, це був антиколоніальний рух), засновником якого вважається Теодор Герцль. Світове співтовариство і, перш за все, така впливова міжнародна організація, як ООН, намагалися вплинути на хід подій і посприяти врегулюванню конфлікту, але ці спроби успіхом не увінчалися.

2.3. США та Ізраїль: багатовекторна співпраця

США та Ізраїль пов'язує глибока дружба, заснована на спільних цінностях свободи, демократії, миру і прогресу. Особливі відносини і тісне партнерство Ізраїлю та США проявляються в незліченних прикладах співпраці в таких сферах, як безпека, економіка, інновації та технології.

Проблема міжнародного посередництва, особливості його форми й змісту, відігравали надзвичайно важливу роль упродовж усієї історії арабсько-ізраїльського мирного процесу, що розпочався у 1991 р. у рамках

¹⁰⁶ Дмитриев Е. «Феномен» Израиля в ближневосточном контексте // Народы Азии и Африки. 1989. № 5. С.25 – 27.

¹⁰⁷ Там же. С. 28.

Мадридської мирної конференції. З перших днів США відігравали у ньому домінуючу роль. Вашингтон вдало утримував усіх інших потенційних посередників, насамперед ЄС та Росію, на периферії дипломатичного процесу, завдяки чому їхня роль у мирному врегулюванні була мінімальною¹⁰⁸.

Однак, провал Кемп-Девідських переговорів у липні 2000 р. та спалах другої інтифади довели, що одноосібне посередництво США не є достатнім для остаточного врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту¹⁰⁹.

Практичною реалізацією ідеї розширення кола посередників у близькосхідному мирному процесі стала в 2002 р. ініціатива адміністрації Дж. Буша-молодшого зі створення міжнародного «Квартету» у складі США, ЄС, РФ й ООН та їхній план близькосхідного мирного врегулювання «Дорожня карта», що досі залишається єдиним легітимним міжнародним планом врегулювання близькосхідного конфлікту¹¹⁰.

Ідея створення даного механізму, призначеного для пошуку можливостей врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту, виникла у досить складних умовах, коли чергова спроба переговорного процесу була зірвана через неготовність сторін йти на компроміс, що призвело до початку інтифади Аль-Акса у 2000 р.. У цих умовах було необхідно повернути ситуацію в русло переговорного процесу і політичних зусиль, що не було під силу окремим членам міжнародного співтовариства. Таким чином, був створений механізм, який об'єднав чотири впливові країни та організації, що повинні були запропонувати принципово новий план політичного врегулювання на БС.

¹⁰⁸ Морозов В. М. Палестино-ізраїльские мирные переговоры 1995 – 2001 гг. // Востокведный сборник / отв. ред. А. В. Федорченко, А.О. Филоник Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. Вып. 3. С.76 – 79.

¹⁰⁹ Swisher C. E. The truth about Camp David: the untold story about the collapse of the Middle East peace process. N-Y.: Nation Books, 2004. P.244.

¹¹⁰ A performance-based roadmap to a permanent two-state solution to the Israeli-palestinian conflict // Official web-site United Nations. 2003. 30 of April. URL: <http://www.un.org/News/dh/mideast/roadmap122002.pdf> (date of application: 30.11.2021).

Основним результатом постійних робочих зустрічей «четвірки» стала розробка три етапної схеми врегулювання близькосхідного конфлікту під назвою «Дорожня карта». Перший етап (2002 р. – перша половина 2003 р.) передбачав реалізацію палестинцями комплексної реформи в сфері безпеки, відхід ізраїльських військ на позиції 28 вересня 2000 р., проведення палестинських виборів, скликання засідання Тимчасового координаційного комітету на міністерському рівні. У рамках другого етапу (друга половина 2003 р.) зусилля «четвірки» мали концентруватися на створенні Палестинської держави з тимчасовими кордонами на базі нової конституції. У ході третього етапу (2004 – 2005 рр.) передбачалося проведення палестино-ізраїльських переговорів щодо остаточного статусу. У документі йшлося і про те, що перехід до наступних фаз повинен бути заснований на дотриманні сторонами певних критеріїв виконання зобов'язань, яке буде відслідковуватися і оцінюватися «четвіркою»¹¹¹.

Скорегований відповідно до виправлень ізраїльської й палестинської сторін і схвалений ними цей проект затверджено спеціальною Резолюцією РБ ООН 19 листопада 2003 р.¹¹² і підлягав неухильному виконанню. Але згодом цей проект перетворився швидше на декларацію, ніж на реальний інструмент до повномасштабного врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту.

Основна причина цього, безумовно, – небажання протидіючих сторін здійснювати кроки по відновленню переговорного процесу та просуванню до досягнення мирної угоди. Однак, не менша відповідальність за сучасну стагнацію мирного врегулювання покладається також і на основних його посередників.

¹¹¹ Седнева С. Врегулювання близькосхідного конфлікту в рамках міжнародного «Квартету» // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. С. 342.

¹¹² Meeting report 4862 of the UN Security Council and its decision // Official web-site United Nations. 2003. 19 of November. URL: <https://www.un.org/unispal/document/assistance-to-palestine-refugees-ga-resolution/> (data of application: 30.11.2021).

Зазначимо, що незважаючи на існування спільного підходу до мирного процесу, позиції учасників «Квартету» з деяких питань арабсько-ізраїльського врегулювання не завжди співпадають. І це цілком зрозуміло, адже цей інститут поєднує в собі трьох найбільш впливових акторів сучасної системи міжнародних відносин, кожний з яких має свої інтереси як у світовій політиці в цілому, так і на БС зокрема. Крім того, усі гравці відрізняються один від одного економічним потенціалом, дипломатичними можливостями, мірою довіри, якою вони користуються у протиборчих сторін. Сукупність зазначених факторів у результаті й визначає їхню ефективність як міжнародних посередників¹¹³.

Сьогодні США зберігають за собою титул найбільш впливового посередника у врегулюванні конфлікту між Ізраїлем та його арабськими сусідами. Тільки США володіють усіма ресурсами, необхідними для ефективного просування мирного процесу вперед: у них є для цього достатній економічний потенціал, значний дипломатичний досвід, якого вони набули за попередні роки близькосхідного мирного процесу, і тільки Вашингтон може надати протиборчим сторонам необхідні гарантії безпеки. Однак, крім цих об'єктивних показників економічної та політичної могутності, необхідною характеристикою будь-якого ефективного посередника має бути його неупередженість, що є запорукою довіри до нього з боку обох протиборчих сторін. На думку окремих науковців, сучасна політика Вашингтона на БС в цілому, й у процесі врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту зокрема, свідчить про поступову втрату останнім цієї важливої характеристики¹¹⁴.

¹¹³ Седнева С. Врегулювання близькосхідного конфлікту в рамках міжнародного «Квартету» // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. С. 341 – 343.

¹¹⁴ Захарченко А. М. Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. ст. Одеса: Фенікс, 2009. С. 86 – 91.

Зазначимо, що впродовж близькосхідного мирного процесу 1990-х рр., поза залежністю від політичних сподівань американських президентів, а також їхніх радників та інших представників американського зовнішньополітичного істеблішменту, основною метою ініційованого Вашингтоном близькосхідного мирного процесу було збереження добрих відносин як з Ізраїлем, так і з арабськими країнами. Тому відносини адміністрацій Дж. Буша-старшого і У. Клінтона з протиборчими сторонами прямо залежали від бажання й готовності останніх піти на поступки необхідні для просування мирного процесу вперед.

На початку свого першого президентського терміну Дж. Буш-молодший також намагався дотримуватися подібного підходу, неодноразово підкреслюючи, що його адміністрація має намір співробітничати з усіма державами-учасницями близькосхідного мирного процесу і не чинитиме тиску на будь-яку зі сторін. Крім того, це супроводжувалося помітним прагненням США відсторонитися від прямої участі в процесі арабсько-ізраїльського мирного врегулювання, спираючись на досвід активної, але малоефективної участі в близькосхідному мирному процесі адміністрації У. Клінтона¹¹⁵.

Однак, терористичні акти 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку докорінно трансформували підхід Вашингтона до близькосхідних проблем у цілому, і арабсько-ізраїльського протистояння зокрема. Унаслідок активізації міжнародного тероризму стратегічні інтереси Ізраїлю і США досягли настільки високого ступеня перетинання, якого вони не досягали з моменту закінчення «холодної війни». Спільність інтересів і цінностей позначилася на громадській думці американців і схилила їх до більш позитивної оцінки як американсько-ізраїльського співробітництва, так і зовнішньої політики Тель-Авіва. В уяві більшості американців Ізраїль був уже не просто дружньою

¹¹⁵ *Киреев А. А.* Политика США на Ближнем Востоке в 1990-е гг. (Стратегия администрации Б. Клинтона). Москва: Прометей, 2007. С.222 – 225.

демократичною державою, втягнуеною у нескінченний конфлікт зі своїми сусідами, але також і важливим експертом у спільній боротьбі з міжнародним тероризмом¹¹⁶.

Такі зміни в американській політиці, безумовно, позначилися на проблемі врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту. Зазначимо, що всі американські президенти, починаючи з Г. Трумена і до У. Клінтона включно, як республіканці, так і демократи, послідовно дотримувалися у своїй близькосхідній політиці однакових принципів: залишаючись вірним союзником Ізраїлю, Америка ніколи не визнавала ізраїльського суверенітету над Єрусалимом, зберігаючи прихильність резолюції ГА ООН № 181 (II) від 1947 р. про міжнародний статус міста. Так само, США завжди підтримували резолюції ООН щодо прав палестинських біженців. Починаючи з 1957 р., американський підхід до врегулювання конфлікту будувався на принципі «мир в обмін на території» і засуджував непропорційне застосування сили у боротьбі проти палестинського тероризму¹¹⁷.

Однак нинішня американська адміністрація радикально змінила позицію США в близькосхідному конфлікті, багато в чому відійшовши від названого вище традиційного комплексу політичних принципів. Було переставлено акценти в принципі «мир в обмін на території» – тепер неодмінною умовою для початку будь-яких переговорів про території стало гарантування безпеки Ізраїлю з боку палестинців. Крім того, Дж. Буш-молодший першим з американських президентів заявив, що Ізраїль не зобов'язаний повертатися до кордонів 1967 р.; нереально очікувати, що в рамках остаточної мирної угоди Ізраїль розформує всі великі єврейські поселення на Західному березі р. Йордан; а своє «право на повернення»

¹¹⁶ *Пырлин Е. Д.* Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневост. урегулирования / Фонд содействия развитию арабистики и сотрудничества с араб. странами. Москва: РОССПЭН, 2002. С. 334 – 335.

¹¹⁷ *Примаков Е. М.* Анатомия ближневосточного конфликта. М.: Мысль, 1978. С. 199 – 202.

палестинські біженці реалізовуватимуть не в Ізраїлі, а на територіях, підконтрольних ПНА¹¹⁸.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого підтримала висунутий прем'єр-міністром Ізраїлю А. Шароном план «однобічного розмежування»¹¹⁹ з палестинцями, назвавши його «сміливим історичним кроком» на шляху до врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту, який відповідає плану мирного врегулювання «дорожня карта». Однак, на думку багатьох спеціалістів, зокрема й американських, цей план ігнорує ключові положення «дорожньої карти», відповідно до якої ізраїльтяни й палестинці мали спільно виробити угоди, що регламентують майбутні кордони Ізраїлю. Але адміністрація Дж. Буша-молодшого доклала всіх зусиль, щоб вписати цей план в рамки «дорожньої карти» і домоглася його часткової легітимізації на саміті «Великої вісімки» і на зустрічі «Квартету» у Табі 24 червня 2004 р.¹²⁰

Щодо палестинців, які виступили категорично проти плану «однобічного розмежування», то впродовж першого президентського терміну Дж. Буша-молодшого вони взагалі не вважалися Вашингтоном партнерами на переговорах. А після приходу до влади на палестинських територіях радикального угруповання ХАМАС, котре не визнає Ізраїль як державу і не бажає йти на будь-які переговори з нею, США взагалі втратили можливість реального впливу на палестинську позицію у конфлікті¹²¹.

Незважаючи на невеликий географічний розмір Ізраїлю, його внесок в економіку США і рівень співпраці з американськими структурами на

¹¹⁸ Full text of George Bush's speech // Official web-site «The Guardian» (International edition). 2002. 25 of June. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/jun/25/israel.usa> (date of application: 30.11.2021).

¹¹⁹ Sharon Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1977. 10 of February. URL: <https://ecf.org.il/issues/issue/245> (date of application: 30.11.2021).

¹²⁰ *Сатановский Е. Я.* Израиль в современной мировой политике: вероятные стратегические противники и стратегические партнеры. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2001. С. 153.

¹²¹ *Семиволос И.* Ближневосточный конфликт: инструкция к применению // Зеркало недели. 2011. №35. 30 сент. – 7 окт. URL: https://zn.ua/POLITICS/blizhnevostochnyy_konflikt_instruktsiya_k_primeneniyu.html (дата обращения: 30.11.2021).

федеральному, державному і приватному рівнях не можуть не вражати. Ізраїль підтримує значну присутність у багатьох сферах американської економіки, включаючи цивільну авіацію, науку, енергетику і космічні дослідження.

Угода про вільну торгівлю між США і Ізраїлем, підписана в 1985 р., була першою у своєму роді, яку підписали США¹²². З часу вступу її в силу торгівля між двома країнами збільшився в десять разів. На американській біржі акцій високотехнологічних компаній NASDAQ пройшли лістинг 90 ізраїльських компаній, загальна вартість яких оцінюється в 40 млрд. доларів. За цим показником Ізраїль поступається лише Китаю¹²³.

США – найзначніший партнер Ізраїлю в області НДДКР, і проекти двосторонніх інновацій підтримані буквально сотнями американо-ізраїльських угод у цій сфері. Тільки на міждержавному рівні між Національним управлінням з інновацій Ізраїлю і різними федеральними та державними установами США підписані і діють понад 15 спільних угод про дослідження і розробки¹²⁴.

Технологічні гіганти американської економіки, такі, як «Microsoft», «Apple», «Google», «Intel», «Facebook», «Yahoo!», «Motorola», «GE», «HP», «IBM» та інші, створили в Ізраїлі свої центри розробок і досліджень – для багатьох з них це єдиний такий центр за межами США.

¹²² Agreement on the Establishment of a Free Trade Area between the Government of Israel and the Government of the United States of America // Official web-site Israel Ministry of Foreign Affairs. 1985. 22 of April. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1980-1989/pages/israel-us%20free%20trade%20area%20agreement.aspx> (date of application: 30.11.2021).

¹²³ *Эпитейн А. Д.* Стратегический союз США и Израиля как фактор ближневосточного конфликта // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6: Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения. 2006. Вып.3. С.207 – 209.

¹²⁴ Ізраїль та США – два народи, один союз // Офіційна веб-сторінка Міністерства зовнішніх справ Ізраїлю: 2017. 22 травня. URL: <http://mfa.gov.il/MFARUS/PressRoom/2017/Pages/Israel-USA-two-nations-one-bond.aspx> (дата звернення 30.11.2021).

З приблизно 300 багатонаціональних корпорацій, представлених в Ізраїлі, більше 200 – американські. Багато з них створили свої представництва в Ізраїлі після придбання або злиття з передовими ізраїльськими стартапами. Так, наприклад, ІВМ придбала з моменту створення свого ізраїльського центру понад чотири десятиліття назад більше 12 ізраїльських компаній.

В Ізраїлі та США діють близько 50 двосторонніх організацій, що сприяють спільним дослідженням та інноваційним проектам, академічному і культурному обміну та співпраці, туризму, програм економічного розвитку, діловим, торговим та інвестиційним можливостям, обмінам високими технологіями і партнерств між американськими та ізраїльськими корпораціями та університетами¹²⁵.

Три відомих американо-ізраїльських фонди з підтримки наукових і технічних досліджень – Двосторонній фонд з досліджень і розробок, Двонаціональний науковий фонд і Двонаціональний фонд досліджень і розвитку в галузі землеробства. Губернатори штатів США, мери міст та інші представники керівництва США на всіх рівнях регулярно відвідують Ізраїль, і все більше число американських делегацій США щорічно беруть участь в ізраїльських інноваційних конференціях і заходах.

У 2009 р. Конгрес США затвердив спільну американо-ізраїльську програму з енергетичної співпраці, в результаті чого було створено спеціальний фонд «BIRD Energy» для сприяння двосторонньому співробітництву в області чистої та відновлюваної енергії. Уряд США, ізраїльське Управління з інновацій та міністерство енергетики

¹²⁵ Ізраїль та США – два народи, один союз // Офіційна веб-сторінка Міністерства зовнішніх справ Ізраїлю: 2017. 22 травня. URL: <http://mfa.gov.il/MFARUS/PressRoom/2017/Pages/Israel-USA-two-nations-one-bond.aspx> (дата звернення 30.11.2021).

розширюють співпрацю в області кіберзахисту інфраструктури та модернізації виробництва електроенергії¹²⁶.

Ізраїль є одним з найнадійніших союзників США, і обидві держави рука об руку протистоять спільним загрозам – зокрема, тим, які представляють собою радикальний ісламський тероризм – і просуванню спільних інтересів в сприянні миру і стабільності. Обидві сторони виграють від обміну розвідувальними даними, інноваційних оборонних проєктів, військових угод і спільних навчань. Американські та ізраїльські військові проводять регулярні спільні навчання, щоб зуміти в разі потреби ефективно підтримувати один одного в повітрі, на суші і на морі. Департамент внутрішньої безпеки США і його ізраїльські партнери обмінюються технічними знаннями в області захисту портів і терміналів від терористичних нападів, протидії нетрадиційним видам озброєнь і кіберзагрозам, а також боротьби з наркоторгівлею. Обидві країни тісно співпрацюють з метою забезпечення відкритого, безпечного і надійного доступу до інформації, підвищення стійкості до кіберзагроз і, таким чином, забезпечення подальшого глобального соціального і економічного розвитку¹²⁷.

Однак з припиненням «холодної війни» і падінням комуністичних диктатур в СРСР і Східній Європі стратегічна цінність Ізраїлю для США зменшилася, і в США почала набувати вплив концепція, згідно з якою американські відносини з Ізраїлем ґрунтуються не на геополітичних та економічних інтересах, а на моральні зобов'язання, в той час як відносини США з арабськими країнами служать глобальним американським інтересам і

¹²⁶ Захарченко А. М. Концептуальне забезпечення політики США щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту в 1991–2001рр.: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2006. С. 17.

¹²⁷ Ізраїль та США – два народи, один союз // Офіційна веб-сторінка Міністерства зовнішніх справ Ізраїлю: 2017. 22 травня. URL: <http://mfa.gov.il/MFARUS/PressRoom/2017/Pages/Israel-USA-two-nations-one-bond.aspx> (дата звернення 30.11.2021).

тому не повинні залежати від характеру режиму в тій чи іншій арабській країні і дотримання в ній прав людини¹²⁸.

Переконливим показником союзницьких відносин може слугувати послідовна американська підтримка Ізраїлю на міжнародному рівні, перш за все шляхом голосування на сесіях ГА ООН. Ізраїль, зі свого боку, протягом багатьох років набагато частіше, ніж інші клієнти США, підтримував своїм голосом позиції Вашингтона. За даними американського уряду, тільки в 1996 р. Ізраїль підтримав позиції в 95 % голосувань з найбільш важливих питань. Це перевищує показники голосування в підтримку США інших країн, навіть таких близьких американських союзників, як Великобританія (79%), Франція (78%), Канада (73%) і Японія (72%)¹²⁹.

Підсумовуючи вищезазначене, помітним стає той факт, що з самого утворення суверенної держави Ізраїль між ним і США зберігалися досить теплі і дружні відносини. Стратегічні відносини США з Ізраїлем мають геополітичний та ідеологічний характер. Ізраїль і США мають давню історію співпраці. США стали першою країною, що визнала держава Ізраїль відразу ж після закінчення терміну дії британського мандата в Палестині в травні 1948 р.. Допомога США не вичерпується економічною і військовою. США захищають Ізраїль від політичних і юридичних наслідків його дій на окупованих територіях і проти його сусідів, а останнім часом і в міжнародних водах. США вдалося відвести безліч потенційно небезпечних міжнародних реакцій на діяльність Ізраїлю. Політична ціна таких дій для США в міжнародному масштабі велика і вимагає величезної витрати політичного капіталу. США бере на себе представництво Ізраїлю там, де

¹²⁸ Хаас Р. Новый Ближний Восток. США надо смириться с падением своего влияния в регионе // Новостной сайт «ЦентрАзия»: новост от 12 дек. 2006 г. URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1165917600> (дата обращения: 30.11.2021).

¹²⁹ Карасова Т. А., Ленский Б. В. Израиль и США: Основные этапы становления стратегического партнерства (1948 – 2014). Москва: Изд-во «Аспект Пресс», 2015. С. 118 – 119.

Ізраїль не має дипломатичних відносин. США фінансує, а часто і створює різні програми кооперації Ізраїлю з іншими країнами.

2.4. «План Рональда Рейгана» щодо врегулювання палестино-ізраїльського протистояння та його реалізація

До часу перемоги на президентських виборах Рональд Рейган пройшов довгий життєвий шлях, в 1980 р. йому виповнилося 69 років. У минулому він працював спортивним коментатором, протягом 30 років знімався в кіно, пізніше був телеведучим. У 1964 р. він взяв активну участь у виборчій кампанії лідера правих республіканців Баррі Голдуотера, був помічений, з 1966 р. двічі обирався губернатором штату Каліфорнія, став одним з лідерів республіканської партії. У 1976 р. він недобрав зовсім небагато голосів для висунення кандидатом на пост президента від своєї партії, але в 1980 р. у нього в партії практично не було конкурентів¹³⁰.

2 лютого 1981 р. Р. Рейган публічно підтримав Ізраїль в дуже важливій для останнього справі – закріплення на окупованих територіях. Цю зміну сигналів з Вашингтона не забарилися помітити й оцінити в Ізраїлі. Влітку Ізраїль здійснив дві військові операції проти арабських країн, а США закінчували розробку пропозиції про завчасне розміщення на ізраїльській території спорядження для цілої механізованої дивізії американських військ¹³¹.

30 листопада 1981 р. було підписано угоду, згідно з яким, Ізраїль береться ремонтувати американську техніку, брати участь у спільних з американськими військами операціях. Однак на практиці відбулись нові удари по арабам. Через два тижні після підписання цієї угоди, Ізраїль

¹³⁰ *Примаков Е. М.* История одного сговора: Ближневосточная политика США в 70-е – начале 80-х гг. М.: Политиздат, 1985. С. 88 – 90.

¹³¹ *Шібель В. М.* Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого // Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. / Дніпров. нац. ун-т ім. О. Гончара, Центр соц.-політ. дослідж. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 (дата звернення: 30.11.2021).

офіційно заявив про анексію їм Голанських висот. США «картинно» заявили про призупинення дії щойно підписаної угоди. Але насправді продовжували діяти в його рамках. Зокрема, вони заблокували в РБ ООН проект резолюції, що оголошують недійсною анексію Ізраїлем Голанських висот¹³².

Тим часом Тель-Авів готувався до нової агресії. У США про неї не тільки знали, але продовжували постачати Ізраїль боєприпасами, новітньою військовою технікою, навченими військовими. Вторгнення Ізраїлю відбулося в перших числах червня 1982 р.. Оскільки це була явна агресія, адміністрація США була змушена проголосувати в РБ ООН разом з іншими його членами, за низку резолюцій, які міг би присікти агресію Ізраїлю. Але офіційний Вашингтон не зупинив Ізраїль, ні припинив його підтримувати. Більш того, в адміністрації США, широко поширилася думка, що на БС з'явилася можливість широко використовувати «енергійну» американську дипломатію¹³³.

Щоб хоч трохи дистанціюватися від розбою проведеного Ізраїлем на БС, президент США 1 вересня 1982 р. виступив з планом, номінальною метою якого було встановлення миру в цьому регіоні. План «Рейгана» містив такі наріжні камені:

- «кемп-девідська угода» залишається основою політики США;
- Сполучені Штати на підтримують створення незалежної Палестинської держави на Західному березі річки Йордан і в Газі;

¹³² *Крылов А. В.* Проблема статуса Святых мест в Иерусалиме и её влияние на палестино-израильский конфликт // Ближний Восток в фокусе политической аналитики: сб. науч. тр.: к 15-летию Центра ближневосточных исследований / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел РФ, Ин-т междунар. исследований, Центр ближневосточных исследований. Москва: ИМИ МГИМО, 2019. С.67.

¹³³ *Пырлин Е. Д.* 100 лет противоборства: Генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы. Москва: РОССПЭН, 2001. С. 130 – 132.

– Ізраїль повинен буде відвести війська, але не на лінію 1967 р.: «розмір в якому Ізраїль повинні попросити відмовитися від території», буде визначатися шляхом переговорів¹³⁴.

Цей документ виявився керівним у сфері мирного врегулювання на БС. План передбачав створення на Західному березі палестинської автономії під контролем Йорданії. Сьогодні дипломати вважають цей документ основоположним для всього мирного процесу, але тоді він був рішуче відкинутий ізраїльською стороною¹³⁵.

Держдепартамент одночасно довів до ізраїльського уряду, що США «будуть виступати проти: ліквідації існуючих поселень; ... ізоляції Західного берега і Гази від Ізраїлю». У середині 1983 р. К. Уайбенгер офіційно заявив, що США готові відновити дію «стратегічної угоди» з Ізраїлем від 30 листопада 1981 р.. 18 жовтня 1983 р. держсекретар Дж. Шульц представив на розгляд РНБ США пропозицію про те, щоб Ізраїль був офіційно перетворений на головного партнера США на БС. 29 жовтня, після тривалих обговорень, Рейган підписав директиву № 111, які стверджують пріоритети США на БС. Найважливішим пунктом цього документа, було встановлення військового союзу з Ізраїлем. Таким чином, американо-ізраїльський військовий союз був не тільки реставрований, але почав діяти. Фінансова допомога Ізраїлю зросла до 60%. До того часу, морські піхотинці США вже обжили Південний Ліван, за підтримки військово-морських сил і авіації, вели військові дії проти національно-патріотичних сил цієї країни. Силова політика США перетворила БС в вибухонебезпечний і непередбачуваний район. Що в принципі і було необхідно¹³⁶.

¹³⁴ The Reagan Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1982. 1 of September. URL: https://ecf.org.il/media_items/551 (date of application: 30.11.2021).

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Колобов О. А. Соединенные Штаты Америки и проблема Палестины = The USA and the Palestinian problem: монографія / Нижегород. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: ННГУ, 1993. С. 145 – 147.

За активного сприяння США 11 травня 1985 р. досягнуто ізраїльсько-йорданської домовленості про графік та умови поетапних міждержавних переговорів з питання мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Передбачалося, що після офіційного визнання Йорданією Ізраїлю до переговорів підключиться делегація ОВП. Запропонований США «план Рейгана» полягав у створенні в асоціації з Йорданською державою палестинської автономії, що територіально розміщалася б на Західному березі Йордану та в Секторі Гази¹³⁷. Початково план відкинули і ОВП, і Ізраїль, однак згодом розпочався період міждержавних консультацій, спрямованих на вироблення прийнятних для всіх сторін конфлікту умов порозуміння. Про підтримку «плану Рейгана» заявив президент Єгипту Хосні Мубарак.

Активну участь у підготовці майбутніх переговорів брали прем'єр-міністр Італії Беніто Краксі та прем'єр Великобританії Маргарет Тетчер. Спільна йордано-палестинська делегація відвідала Париж і Лондон, де провела консультації. Успішний перебіг мирного процесу було перервано 1 жовтня 1985 р. авіанальотом ізраїльських літаків на штаб-квартиру ОВП в Тунісі. Приводом до цього нападу послужило вбивство палестинцями трьох ізраїльських туристів на Кіпрі. Переговорний процес було перервано¹³⁸.

Наступною подією, котра доруйнувала надії на мирне врегулювання в регіоні, стало захоплення в жовтні 1985 р. палестинськими терористами італійського пасажирського судна «Ахіле Лауро» в Середземному морі. Терористи поводитися із чотирма сотнями заручників досить коректно, але під час тривалого плавання з порту в порт вбили американського туриста-інваліда, котрий постійно їх провокував. Палестинцям обіцяли, що у випадку

¹³⁷ The Reagan Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1982. 1 of September. URL: https://ecf.org.il/media_items/551 (date of application: 30.11.2021).

¹³⁸ Колобов О. А. Политика США по отношению к Израилю и арабским странам на рубеже 80–90 годов XX века = The united states of America policy towards the state of Israel and the arab countries on the edge the 80–90 years of the XX century: монографія / Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: Нижегород. университет, 1995. С. 46 – 49.

звільнення заручників їх буде відпущено, але президент Р. Рейган віддав наказ перехопити в повітрі літак з терористами, котрих відпустили, й посадити його на американській військовій базі на Сицилії. Події на «Ахіле Лауро» зірвали заплановану на 14 жовтня 1985 р. в Лондоні зустріч палестинсько-йорданської делегації з міністром іноземних справ Великобританії Дж. Хау. Більш стриману позицію щодо палестинців довелося зайняти Франції та Італії. У грудні 1987 р. розпочалася «інтифада» – масове народне повстання палестинського населення Ізраїлю та окупованих територій¹³⁹.

У 1982 р. найбільш непримиренним противником пропозицій Р. Рейгана був міністр оборони в уряді Бегіна Аріель Шарон. Він назвав його план абсолютно неприйнятним, зокрема, через вимоги заморозити будівництво поселень на Західному березі і в секторі Гази. За іронією долі саме це питання стало темою запеклих суперечок між Шароном і його опонентами в 2004 р. і ледь не призвело до урядової кризи. Тільки на цей раз перекрити кисень поселенням вимагав сам А. Шарон, прем'єр-міністр Ізраїлю і автор плану одностороннього відділення від палестинців.

Реакція арабських країн на план Рейгана була неоднозначною. Йорданія, наприклад, з одного боку, неодноразово підтверджувала свою прихильність рішенням Рабатської наради і заявляла про те, що для початку переговорів з палестинської проблеми необхідна згода керівництва ОВП і керівників арабських країн. Йорданське керівництво зазначало, що проблема встановлення міцного і справедливого миру на БС повинна вирішуватися у ході спеціально скликаної міжнародної конференції за участю країн-членів РБ ООН, підкреслювало важливу роль, яку відіграє СРСР у близькосхідному врегулюванні. З іншого боку, король Хусейн, виступаючи 22 вересня 1982 р. на спільному засіданні, заявив, що план Рейгана містить певні позитивні моменти. 20 вересня 1982 р. король Хусейн запропонував ОВП розпочати

¹³⁹ *Khalidi R. Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness. N-Y.: Columbia University Press, 2009. PP. 110 – 115.*

переговори для розробки єдиної позиції з питання про долю Західного берега р. Йордан, а також «спільної формули» майбутніх відносин. Низка арабських країн, а також опозиційні керівництву ОВП палестинські організації і угруповання виступили з різкою критикою йордано-палестинського діалогу¹⁴⁰.

План Рейгана закликав Йорданію діяти в переговорах від імені палестинського народу і домагатися територіального компромісу між Ізраїлем і Йорданією на Західному березі і в секторі Гази. Король Хусейн дав зрозуміти, що не збирається ризикувати і не розпочне переговори з Ізраїлем, не отримавши мандата від ОВП на право головування палестинців. У квітні 1983 р. після тривалих переговорів між королем Хусейном і Я. Арафатом ОВП відхилила план Рейгана¹⁴¹.

Керівництво Ізраїлю також категорично відмовилось прийняти план американського президента. Керівництво Лікуда, на чолі якого тепер перебував Іцхак Шамір, різко негативно поставилось до плану Рейгана, так як його не влаштовував американський підхід до поселенської політики. Лікуд також відкидав висунуте американцями трактування кемп-девідської схеми автономії, де увагу було приділено таким аспектам самоуправління, як перехід влади над землею і ресурсами в руки палестинців. Це, на думку, керівництва Лікуда, створювало перепони на шляху збереження ізраїльського контролю над окупованими територіями після завершення п'ятирічного перехідного періоду. Не влаштовувала правлячу партією і заява президента США про те, що Єрусалим повинен залишатися об'єднаним містом, кінцевий статус якого визначиться в процесі переговорів.

¹⁴⁰ *Захарченко А. М.* Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабо-ізраїльському конфлікті // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2008. № 3(8). С.240 – 242.

¹⁴¹ *Аларадж Б.* Форми урегулювання міжнародних конфліктів (на прикладі урегулювання арабо-ізраїльського конфлікту) // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верховна Рада України. Київ, 2010. №18. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2194/> (дата звернення: 30.11.2021).

Опозиційний лівий блок Мааоах позитивно сприйняв план Рейгана і протиставив свій підхід урядовому, виступив за невідкладну реалізацію американських пропозицій¹⁴².

Отже, загальний підсумок близькосхідної політики адміністрації Р. Рейгана був досить суперечливий. Недивлячись на те, що США вдалося зміцнити воєнну міць і світові позиції своєї країни, на регіональному рівні всі спроби американців розпочати процес мирного врегулювання на БС зазнали поразки. Така ситуація показала межі американського впливу на регіональному рівні. Акцент адміністрації Р. Рейгана на воєнну силу знижував роль дипломатичних зусиль в регіоні, а хаотичний рейганівський стиль правління послаблював ефективність всього зовнішньополітичного механізму. Спрямованість американських зусиль на протистояння з СРСР зумовила перетворення Ізраїлю на форпост стримування зростаючого зміцнення радянського впливу в цьому регіоні, що відобразилось в офіційному оформленні статусу Ізраїля в якості стратегічного партнера США. Для досягнення миру необхідно було натиснути на Ізраїль і домогтися від нього поступок (в першу чергу територіальних), а це могло зіпсувати відносини з ключовим союзником і, крім того, послабити його.

¹⁴² Карасова Т. А., Ленский Б. В. Израиль и США: Основные этапы становления стратегического партнерства (1948 – 2014). Москва: Изд-во «Аспект Пресс», 2015. С. 179 – 181.

РОЗДІЛ 3

БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА ВАШИНГТОНА У ПОСТБІПОЛЯРНОМУ СВІТІ

3.1. Напрями ініціативної політики адміністрації Дж. Буша-старшого (1989 – 1993 рр.)

1990-ті рр. ХХ ст. стали важливою віхою на шляху пошуку політико-дипломатичних рішень, пов'язаних із спробами мирного врегулювання близькосхідного конфлікту. Завдяки сприятливим зовнішнім обставинам був досягнутий значний прорив у справі врегулювання конфронтації між Ізраїлем та арабськими державами.

Проблема послідовності політики Вашингтона щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту в 1990-ті рр. є ключовою для аналізу еволюції близькосхідного мирного процесу, адже США протягом досліджуваного періоду були вирішальним його посередником¹⁴³.

У період президентства Дж. Буша-старшого (1989 – 1992) американське стратегічне планування почало переорієнтуватися зі сценарію «великої ядерної війни з СРСР» на гнучке використання сили в регіональних конфліктах. Виступаючи у Х'юстоні (штат Техас) 12 травня 1989 р. президент США зазначив, що перед Вашингтоном стоять більш широкі завдання, ніж стримування СРСР. У березні 1990 р. Комітет начальників штабів визнав, що стратегічні ядерні сили можна використовувати для боротьби з погрозами, що виходять від деяких країн «Третього світу». Після закінчення Першої війни в Перській затоці (1991 р.) міністр оборони США

¹⁴³ Каспрук В. Близькосхідний конфлікт вже постукав у наші двері // День. 2006. №121. 25 лип. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/blizkoshidniy-konflikt-vzhe-postukav-u-nashi-dveri> (дата звернення: 30.11.2021).

Р. Чейні закликав Пентагон розробити плани війни з регіональними противниками, що володіють ЗМУ¹⁴⁴.

Нові пріоритети закріпила прийнята в серпні 1991 р. «Стратегія національної безпеки США»¹⁴⁵. Її автори фіксували зниження загрози війни з СРСР і одночасно вказували на зростаючу загрозу виникнення регіональних конфліктів. Основним завданням в Стратегії вважалося посилення стратегічної мобільності американських збройних сил і збереження за США статусу провідної океанської держави. Документ також відзначав важливість «відстоювання принципів політичної та економічної свободи як основ майбутнього глобального світу», що по суті було заявкою на лідерство Вашингтона в новому світопорядку. Такий підхід розширював число сценаріїв, в яких США могли застосувати військову силу¹⁴⁶.

Із завершенням «холодної війни» ситуація на БС набрала нових рис. Тепер США протистояла не радянська експансія, а нестабільність і загроза з боку радикальних антиізраїльських і антиамериканських рухів. Арабо-ізраїльський конфлікт набув власної динаміки і став розглядатися Вашингтоном як загроза своїй національній безпеці, оскільки він загрожував підірвати всю ситуацію в регіоні і заблокувати поставку нафти до США.

У новій ситуації США переглядають пріоритети своєї політики в регіоні. На перше місце вийшли проблеми гарантованого забезпечення поставок енергоносіїв, боротьба з тероризмом, проблеми модернізації і демократизації близькосхідних країн. Разом з тим розв'язання арабо-

¹⁴⁴ *Коппель О.* Конфлікт шести десятиліть. Еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верховна Рада України. Київ, 2009. №7 (244). С. 45 – 47. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1392/> (дата звернення: 30.11.2021).

¹⁴⁵ National Security Strategy // Official web-site National Security Strategy Archive (USA). 1991. 1 of August. URL: <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1991/> (date of application: 30.11.2021).

¹⁴⁶ *Яворська Г. М.* Щодо сучасних тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході: аналітична записка // Офіційний веб сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/schodo-suchasnikh-tendenciy-rozvitku-situacii-na-blizkomu> (дата звернення: 30.11.2021).

ізраїльського конфлікту по-старому вважається одним з найважливіших, пріоритетним напрямком політики США, оскільки він завжди залишався детонатором, здатним підірвати всю ситуацію на БС¹⁴⁷.

У політиці США на БС з'явилися нові риси: вперше з моменту створення Ізраїля США явно відійшли від беззастережної підтримки цієї держави і стали шукати шляхи компромісу. Найсерйознішим зрушенням в їхній позиції стало визнання необхідності створення палестинської держави. Таким чином, США вимушені були погодитися з формулою існування двох держав на місці колишньої Палестини: Ізраїлю і Палестини.

Така позиція значною мірою є віддзеркаленням громадських настроїв. В американському суспільстві існує досить сильна підтримка Ізраїля. Проте в останні роки помітно зміцнилися настрої на користь того, щоб США займали більш нейтральну позицію у розв'язанні арабо-ізраїльського конфлікту. Як показують численні опитування служби Геллапа, майже дві третини американців віддають перевагу нейтральній позиції в цьому конфлікті, 22% опитаних підтримають Ізраїль і тільки 2% – Палестину. Разом з тим 53% американців підтримують військові акції Ізраїля, а 70% розглядають дії палестинців як тероризм¹⁴⁸.

Замість беззастережної підтримки США стали виступати в ролі посередника між Ізраїлем і Палестиною. Разом з тим розпад біполярної системи міжнародних відносин (саморуйнація СРСР і розпуск ОВД) позбавив арабські країни та ОВП потужного союзника, що змусило частину арабських керівників шукати порозуміння з Ізраїлем і відповідно модернізувати переговорні позиції. Найбільш поміркована частина лідерів

¹⁴⁷ Сурков Н. Ю. Политика США по урегулированию палестино-израильского конфликта на современном этапе // Востоковедный сборник / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2006. Вып.7. С.207 – 209.

¹⁴⁸ Do Americans care about the Israeli-Palestinian Conflict // Official web-site «Foreign policy»: the Global Magazine of News and Ideas. 2014. 5 of December. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/12/05/do-americans-care-about-the-israeli-palestinian-conflict/> (date of application: 30.11.2021).

ОВП дійшла висновку про необхідність визнання права Ізраїлю на існування і піти на прямі переговори з ним¹⁴⁹.

У результаті війни в Перській затоці та загального процесу міжнародної розрядки напруженості на БС виникла цілком нова політична ситуація. За спільною ініціативою США та СРСР, у Мадриді в жовтні – листопаді 1991 р. відбувся перший раунд багатосторонньої конференції з питань мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Зважаючи на висловлену ОВП підтримку С. Хусейна, на конференцію було запрошено лише кількох поміркованих членів палестинського руху, які ввійшли до складу йорданської делегації. Усталення позицій сторін дало змогу продовжити переговори, що активізувалися після розпаду СРСР та встановлення американського домінування над мирним процесом. Таємні переговори між ізраїльтянами та палестинцями згодом перенесено до Осло (Норвегія)¹⁵⁰.

Після одинадцяти раундів таємних переговорів, що відбувалися під патронатом норвезького міністра закордонних справ Йоргена Хольста, ОВП та Ізраїль зрештою змогли домовитися. Палестинці визнавали за Ізраїлем право на існування, а також відмовлялися від тероризму та інших методів насильницької боротьби. Зі свого боку, Тель-Авів визнавав ОВП повноважним представником палестинського народу й надавав палестинцям обмежену автономію на окупованих в 1967 р. територіях¹⁵¹.

Необхідно зазначити, що за часів президентства Дж. Буша-старшого Ізраїль став першою країною, визнаною основним союзником поза НАТО.

¹⁴⁹ Шаповалов М. С. Современные тенденции в урегулировании ближневосточной проблемы // Официальный веб-сайт Научного молодежного портала «Ломоносов». URL: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2009/03_4.pdf (дата обращения: 30.11.2021).

¹⁵⁰ Хаустов Н. В. Торгово-экономическое сотрудничество между Россией и Израилем в 90-е годы // Востоковедный сборник / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближ. Востока, 2001. №2. С.333 – 336.

¹⁵¹ Сурков Н. Ю. Политика США в Ближневосточном урегулировании в 70-е гг. XX в. – начале XXI в.: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Москва: Ин-т стран Азии и Африки, 2007. С.16.

Тобто, тиск США на Ізраїль посилювався саме в січні 1989 р., коли Дж. Буш зайняв пост президента США, а Джеймс Бейкер став держсекретарем. Бейкер і його співробітники, включаючи Денніса Росса і Дена Курцера, негайно посилили дипломатичну діяльність. Дж. Бейкер відрізнявся своїм неприхильним ставленням до Ізраїлю. Проте, в жовтні 1989 р. держсекретар Дж. Бейкер підтримав план Шаміра і запропонував проведення палестино-ізраїльських переговорів, що складаються з п'яти пунктів. Адміністрація Дж. Буша-старшого запропонувала план мирного врегулювання, який був названий ім'ям держсекретаря Д. Бейкера «П'ять пунктів Бейкера»¹⁵². Дж. Бейкер ясно дав зрозуміти перед формальним поданням його плану, що адміністрація Буша вимагає виконання ініціативи І. Шаміра, озвученої в травні 1989 р., яка закликала до виборів на зайнятих територіях з метою вибрати Палестинську делегацію для переговорів. Але «основним кредо» І. Шаміра стала заява: «ніякої палестинської держави, ніяких переговорів з ОВП, ніяких змін в статусі територій, крім як за згодою ізраїльського уряду». Тому план Бейкера не зустрів підтримки у регіональних лідерів. Цей план також не вдалося реалізувати. 3 березня 1990 р. Дж. Буш-старший заявив, що Східний Єрусалим не належить Ізраїлю¹⁵³.

Незадоволений непоступливістю І. Шаміра, держсекретар Дж. Бейкер в червні 1990 р. висловив невдоволення умовами, встановленими правим урядом Шаміра, зайнявши досить різку позицію: «Коли будете готові серйозно говорити про мир, зателефонуйте в адміністрацію». Але незважаючи на те, що США продовжували вимагати, і, в кінцевому рахунку, домоглися від ОВП визнання права Ізраїлю на існування як попередню умову

¹⁵² US Secretary of State Baker's Five-Point Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1989. 10 of October. URL: <https://ecf.org.il/issues/issue/163> (data of application: 30.11.2021).

¹⁵³ Горук А. Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого) // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 17. С.163 – 164.

до мирного діалогу, американські дипломати і державні діячі були згодні підтримувати вимоги палестинців про національне самовизначення.

Однак і ОВП не відмовилася від тактики терору проти Ізраїлю. Зробивши відповідні висновки, американські дипломати повернулися до проблеми Єрусалима, який знову опинився в центрі їх уваги. Крім того, Дж. Буш зумовив надання гарантій уряду США на позики, що мобілізуються урядом Ізраїлю, відмовою ізраїльського керівництва від цілеспрямованого розселення репатріантів з колишнього СРСР в поселеннях на контрольованих територіях, серед яких згадувалися і квартали Східного Єрусалиму. Трохи більше творчий підхід до нових варіантів суверенітету над Єрусалимом міг би допомогти просунути вперед миротворчий процес. Але в результаті зусиль проізраїльського лобі Конгрес США визнав Єрусалим столицею єврейської держави¹⁵⁴.

Напередодні війни в Перській затоці американська адміністрація здійснювала сильний тиск на ізраїльський уряд з метою не відповідати на можливі обстріли Іраком території Ізраїлю, побоюючись розвалу антисаддамівської коаліції. Разом з цим, США поставили Ізраїлю зенітно-ракетні комплекси «Петріот», які обслуговуються американськими солдатами. Після закінчення війни американо-ізраїльські відносини пережили ще одну хвилю охолодження, викликану тривалим будівництвом єврейських поселень. При кожному відвідуванні Ізраїлю держсекретарем Бейкером будувалося одне поселення. Пік кризи припав на 12 вересня 1991 р., коли президент Дж. Буш-старший у своїй промові прямо звинуватив прем'єр-міністра Іцхака Шаміра в підтримці будівництва поселень, а керівників АІРАС в лобіюванні ізраїльських інтересів на шкоду американським. На цьому тлі в жовтні 1991 р. пройшла Мадридська мирна конференція, яка не привела до зсуву в арабо-ізраїльському конфлікті і ще

¹⁵⁴ *Захарченко А. М.* Проблема близькосхідного мирного врегулювання в контексті сучасних американсько-російських відносин // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, наук.-аналіт. зб. 2011. №3. С.159 – 160.

більш ускладнила американо-ізраїльські відносини. Тільки при новому прем'єр-міністрові Ізраїлю Іцхак Рабіні відносини між країнами почали поліпшуватися¹⁵⁵.

У підсумку, адміністрація Дж. Буша не змогла змінити позицію уряду Шаміра з питання будівництва поселень на «територіях». Крім того, уряд Ізраїлю зумів реабілітувати свій образ в очах громадської думки в США, прийнявши рішення утриматися від військових дій проти Іраку після іракських ракетних атак по території Ізраїлю під час другої війни в Затоці на початку 1991 р., зберігши тим самим анти-іракську коаліцію Дж. Буша-старшого.

Іншим важливим фактором, який змусив представників Держдепартаменту змінити свої пріоритети в близькосхідному конфлікті, став процес перебудови і «нового політичного мислення» в СРСР, а також нормалізація радянсько-ізраїльських відносин, включаючи намір усунути багато причини, що призвели до розриву дипломатичних відносин. У середині 1980-х рр. СРСР робив численні безуспішні дипломатичні ініціативи для посилення свого впливу на процес близькосхідного врегулювання, які послідовно відкидали американські та ізраїльські політики. Крім того, участь радянських дипломатів в мирних переговорах означала б посилення впливу ОВП, яка до 1988 р. не визнавала Ізраїль. Тому ізраїльські політики постійно перешкоджали участі СРСР і намагалися знайти «помірних палестинців». Коригування СРСР, а потім Росією, своєю зовнішньої близькосхідної політики, відкритість і коректність зовнішньополітичного курсу, створили передумови для участі радянських дипломатів в мирному врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту. Але поступово дипломати СРСР, а потім Росії, в результаті внутрішньополітичних і внутрішньоекономічних проблем стали

¹⁵⁵ Авдєєва С. О. Палестино-ізраїльське врегулювання в контексті нової близькосхідної політики США // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2010. №3(16). С.137 – 139.

«адаптувати» свою зовнішню політику до дипломатичних ініціатив США. Більш того, американські політики і дипломати були впевнені, що СРСР, а потім згодом Росія завжди буде готова «адаптувати» свою зовнішню близькосхідну політику до нових американських ініціатив. Однак ослаблення СРСР як наддержави означало для ОВП втрату могутнього спонсора¹⁵⁶.

Отже, саме інтифада і події після другої війни в Перській затоці відкрили нові можливості для початку процесу мирних переговорів з близькосхідного врегулювання і проклали шлях до Мадридської мирної конференції. Американські дипломати стверджували, що головним принципом врегулювання повинна стати неприпустимість придбання територій за допомогою сили. Крім того, представники Держдепартаменту США стверджували, що готові на арабо-ізраїльських переговорах виконати роль «чесного посередника», що свідчило про прагнення американських дипломатів переконати також і палестинців у своїй неупередженості. Навіть арабський тиск під час другої війни в Перській затоці не зміг спонукати Дж. Буша змінити деякі нюанси американського втручання в справи регіону щодо палестинської проблеми.

3.2. «Демократизм» Уільяма Клінтона (1993 – 2001 рр.) і трансформація американсько-ізраїльських зносин

13 вересня 1993 р. у Вашингтоні Шимон Перес та Абу Мазан у присутності прем'єр-міністра Ізраїлю Іцхака Рабина та лідера ОВП Я. Арафата, а також президента США Уільяма Клінтона, підписали договір про створення на окупованих Ізраїлем у 1967 р. землях Сектора Гази і Єрихона палестинської автономії¹⁵⁷. Передбачалося, що до квітня 1994 р. звідти буде виведено ізраїльські підрозділи, а владу отримає обране місцевим

¹⁵⁶ Федорченко А. В. Российско-израильские экономические связи: итоги и перспективы // Мировая экономика и международные отношения. 2000. №2. С.62 – 64.

¹⁵⁷ Declaration of Principles on interim self-government arrangements // Official web-site United Nations. 1993. 8 of October. URL: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180015/> (date of application: 30.11.2021).

арабським населенням самоуправління. Поетапний процес передачі палестинцям решти території окупованого в 1967 р. Західного берега Йордану мав завершитися 4 травня 1999 р.

У 1993 – 1995 рр. були зроблені спроби реалізації Декларації принципів про тимчасові заходи щодо самоврядування від 13 вересня 1993 р., яка передбачає поетапне створення незалежної палестинської держави і вирішення нагромаджених розбіжностей між конфліктуючими сторонами. Однак палестино-ізраїльські відносини постійно ускладнювалися діями екстремістів з обох сторін, що в підсумку призвело до фактичного провалу переговорів в рамках «процесу Осло», незважаючи на серйозні зусилля адміністрації президента США У. Клінтона¹⁵⁸.

Ліга арабських держав підтримала порозуміння, а США пообіцяли надати значну матеріальну підтримку палестинцям. Підписання угоди між Ізраїлем і палестинцями відкрило шлях до порозуміння між Тель-Авівом та Амманом. 25 липня 1994 р. І. Рабін і король Хусейн оголосили про припинення стану війни між своїми країнами, а в жовтні 1994 р. Йорданія, друга серед арабських країн після Єгипту, підписала з Ізраїлем мирну угоду. Ізраїльсько-йорданська угода передбачала спільне використання вод Йордану, часткове повернення окупованих у 1967 р. територій та врегулювання питань повернення палестинських біженців із Західного берега Йордану. Тоді ж під егідою США розпочалися переговори Ізраїлю з Сирією щодо повернення Голанських висот¹⁵⁹.

Незадоволення перебігом мирного процесу виявляли по-екстремістськи налаштовані діячі груп ХАМАС та «Аль-Джихад» («Священна війна»), група

¹⁵⁸ Горук А. Глобальна політика США за президентства В. Дж. Клінтона: близькосхідний вимір // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. Вип.19. С. 78 – 80.

¹⁵⁹ Магда С. Палестино-ізраїльські домовленості у Вай-Рівер як приклад нових підходів американської близькосхідної дипломатії // Український історичний збірник: наук. пр. асп. та молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ: [б. в.], 2000. Вип.2. С.288 – 300.

Абу Нідаля та опозиціонери всередині ОВП. Палестинські екстремісти здійснили в Ізраїлі та на окупованих територіях низку вибухів бомб, унаслідок яких загинули десятки ізраїльтян. З моменту підписання мирного порозуміння до початку 1995 р. внаслідок терактів та репресій у відповідь загинули 110 ізраїльтян та 195 палестинців. В Ізраїлі проти підписання угоди протестували релігійні ортодокси та праві екстремісти. У кінці лютого 1994 р. єврейський шовініст Борух Гольдштейн розстріляв у Гроті Патріархів у Хевроні – святому для мусульман місці 29 палестинців, через що було зірвано графік виведення ізраїльських військ з Сектора Гази. Ізраїль постійно вимагав від Я. Арафата активної протидії палестинським терористам. Після особливо кривавого теракту 22 січня 1995 р., коли загинуло 22 ізраїльтян, Я. Арафат змушений був провести арешти діячів ХАМАС та інших екстремістів¹⁶⁰.

Під час наступних переговорів 28 вересня 1995 р. у Вашингтоні підписано угоду про передачу під владу палестинців двох третин земель Західного берега Йордану та проведення у січні 1996 р. виборів до Ради палестинської автономії, в компетенції якої були б усі питання внутрішнього життя, за винятком зовнішньої безпеки. На цих виборах з великою перевагою над конкурентами перемогла ОВП, а президентом автономії в лютому 1996 р. обрано Я.Арафата. Діячі ХАМАСУ, намагаючись зірвати процес порозуміння, влаштували на зламі січня та лютого 1996 р. у Тель-Авіві та Єрусалимі три вибухи бомб, від яких загинуло кількадесят ізраїльтян.

Поміркована політика ізраїльського керівництва викликала гострий спротив войовничо налаштованих членів єврейських ультранаціоналістичних угруповань¹⁶¹.

¹⁶⁰ Дегтярев Д. А., Степкин Е. А. Американская помощь Израилю: истоки, структура, динамика // Вестник МГИМО Университета. 2013. №3. С.92 – 99.

¹⁶¹ Батенко Г. В. Політичний сіонізм у пошуках «Землі обітваної» // Культура народів Причорномор'я: науч. журн. / НАНУ, Крым. науч. Центр, Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского; редкол.: Ю. В. Катунин (гл. ред.) [та ін.]. Симферополь: [б. в.]. 2004. № 52, т. 1. С.7 – 8.

4 листопада 1995 р. молодий єврейський націоналіст убив І. Рабіна, а під час виборів у травні 1996 р., на хвилі незадоволення «капітулянтською позицією» у міжнаціональному діалозі, прем'єр-міністром країни обрано лідера «ікуду» Бен'яміна Нетаньяху. Новий керівник уряду обіцяв згорнути політику поступок палестинцям і навіть заявив про намір відновити розбудову єврейських поселень на Західному березі Йордану. Одразу після виборів припинено переговори із Сирією.

Після вбивства І. Рабіна, У. Клінтон приїхав на похорон ізраїльського прем'єр-міністра і зумів викликати любов ізраїльтян своєю мовою і словами «Прощай, друже», сказаними на івриті.

З приходом до влади в Ізраїлі в 1996 р. правих сил на чолі з лідером блоку «Лікуд» Б. Нетаньяху переговори щодо реалізації Декларації принципів і врегулювання палестино-ізраїльського протистояння були різко припинені, що спричинило за собою необхідність активного втручання США у хід переговорного процесу. У цей період США доклали чималих зусиль з метою домогтися від конфліктуючих сторін виконання раніше укладених угод¹⁶².

Низка «човникових» поїздок БС Д. Росса і М. Олбрайт завершилися в підсумку підписанням між Державою Ізраїль і Палестинською адміністрацією протоколу щодо Хеврону від 17 січня 1997 р. та Уай-Рівер Меморандуму від 23 жовтня 1998 р. На жаль, реалізовані були лише другорядні статті даних документів, у той час як ключові проблеми так і не були вирішені, хоча ці угоди потенційно носили безсумнівний прогресивний характер. Новий етап ескалації напруженості у взаєминах між ізраїльтянами і палестинцями спричинив за собою припинення виконання даних угод. Таким чином, розпочатий в 1993 р. в Осло, мирний процес став пробуксовувати і не просунувся вперед, в результаті чого адміністрація У. Клінтона ініціювала

¹⁶² *Бані-насер Фаді* Сутність палестино-ізраїльського конфлікту та міжнародно-правові механізми ООН щодо його мирного врегулювання // Прикарпатський юридичний вісник. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Івано-Франківськ: [б. в.], 2015. Вип. 2. С.6.

проведення дострокових виборів в кнесет, на яких населення не підтримало жорстку лінію Б. Нетаньяху¹⁶³.

Пізніше під тиском США Б. Нетаньяху змушений був переглянути свою політику. Після тривалих переговорів 17 січня 1997 р. ізраїльський прем'єр підписав з Я. Арафатом угоду про графік виведення ізраїльських військ з наступної частини окупованих арабських земель і про розширення повноважень палестинської автономії. До кінця 1998 р. передбачалося вивести ізраїльські війська з усіх міст Західного берегу Йордану, за винятком 144 єврейських поселень та єврейських ділянок Хеврона зі святою для іудаїзму Діляницею пророків. Загалом на території палестинської автономії мало залишитися 150 тис. євреїв. Велика частина прихильників Б. Нетаньяху розкритикувала цю угоду, оскільки для багатьох ізраїльтян передача арабам Хеврона означала відмову від побудови «Великого Ізраїлю» в межах біблійних кордонів. Уже через два місяці мирний процес мало не було зірвано. У східній мусульманській частині Єрусалима почалося будівництво призначеного для євреїв житлового кварталу Гар Гома. Араби розцінили це як спробу змінити демографічну ситуацію шляхом розширення єврейської присутності на палестинських територіях. Протягом літа 1997 р. ХАМАС здійснив нову серію бомбових нападів. Розлючений діями терористів Б. Нетаньяху оголосив, що Ізраїль вважає себе вільним від взятих раніше зобов'язань щодо створення палестинської автономії¹⁶⁴.

Своєю чергою лідери палестинської автономії оголосили про плановане на 4 травня 1999 р. проголошення повністю незалежної держави Палестина на повернутих ізраїльтянами територіях Західного берегу Йордану

¹⁶³ *Магда Є.* Палестино-ізраїльські домовленості у Вай-Рівер як приклад нових підходів американської близькосхідної дипломатії // Український історичний збірник: наук. пр. асп. та молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ: [б. в.], 2000. Вип.2. С.291.

¹⁶⁴ *Семиволос І.* Сектор Газа: війна на два фронти // Зеркало недели. 2007. №19. 19 – 25 мая. URL: https://zn.ua/POLITICS/ sektor_gaza__voyna_na_dva_fronta.html (дата обращения: 30.11.2021).

та Сектора Гази. Однак, зіткнувшись з гострою реакцією з боку ізраїльтян, палестинці скасували своє рішення. Крім цього, Я. Арафат побоювався перемоги на парламентських виборах 1999 р. кандидатів ще більш консервативно налаштованих, аніж Б. Нетаньяху¹⁶⁵.

Після хвилі терористичних актів проти ізраїльтян, США організували міжнародну антитерористичну конференцію в Шарм-еш-Шейху, яка, на думку ізраїльської парламентської опозиції, служила метою підтримати кандидатуру Шимона Переса на прийдешніх виборах. Після обрання Б. Нетаньяху на пост прем'єр-міністра Ізраїлю спалахнули масові палестинські заворушення в Єрусалимі, спричинені відкриттям підземного туристичного тунелю, між Стіною плачу і Віа Долороза. Американський уряд скористався ситуацією для тиску на Ізраїль, що в кінцевому підсумку призвело до підписання Хевронського договору та фактичного розділу міста Хеврон на палестинську і ізраїльську зони. Триваючий тиск адміністрації У. Клінтона на Б. Нетаньяху змусив останнього підписати договір Уай-плантен, що призвело до розвалу правлячої коаліції та обрання Єгуда Барака прем'єр-міністром Ізраїлю¹⁶⁶.

На виборах у травні 1999 р. переміг Єгуда Барак, який одразу оголосив про намір вивести ізраїльські війська з Лівану та сприяти становленню палестинської автономії. Разом з тим новий уряд поставив палестинцям жорсткі умови продовження співпраці. Тель-Авів виступив з вимогою, щоб палестинці чітко визначили остаточну мету мирного процесу, маючи на увазі їх відмову від створення власної незалежної держави в Палестині. Крім цього, Є. Барак зажадав більш енергійної боротьби із терористами із середовища палестинських радикалів. У травні 2000 р., виконуючи свою передвиборчу обіцянку, уряд повністю вивів ізраїльські війська із Лівану.

¹⁶⁵ Шібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого // Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. / Дніпров. нац. ун-т ім. О. Гончара, Центр соц.-політ. дослідж. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 (дата звернення: 30.11.2021).

¹⁶⁶ Там само.

5 вересня 1999 р., у єгипетському місті Шармаш-Шейх був підписаний палестино-ізраїльський меморандум¹⁶⁷ про поетапне виконання обов'язків сторін за раніше підписаними, але не виконаними угодами, а також відновилися переговори про кінцевий статус палестинських територій. Були зроблені поступки, які стосувалися графіку виводу ізраїльських військ і ліквідації ряду єврейських поселень. У травні 2000 р. в місті Елліте на зустрічі У. Клінтона, Є. Барака і Я. Арафата була зроблена спроба добитися «кінцевого врегулювання» і був навіть розроблений компроміс із проблемами статусу Єрусалиму і повернення палестинських біженців. Але досягнуті домовленості виявилися вельми недовговічними. Спроби конкретизувати узгоджені принципіальні положення. Під час наступних зустрічей успіхом не увінчалися, оскільки традиціоналісти і ісламісти виступили проти них¹⁶⁸.

Такі переговори відновилися при зустрічі Є. Барака і Я. Арафата, які відбулися за ініціативою і під патронажем американського президента У. Клінтона в липні 2000 р. у Кемп-Девіді. При обговоренні на цій зустрічі проблеми «кінцевого статусу» палестинських територій уряд Є. Барака погодився з передачею під контроль майбутньої палестинської держави на Західному березі і секторі Гази до 90% територій при збереженні за Ізраїлем великих ізраїльських поселень на Західному березі. Під час палестино-ізраїльських переговорів в Кемп-Девіді також намітилися спільні позиції у питаннях статусу Єрусалима, долі палестинських біженців і єврейських поселень.

¹⁶⁷ The Sharm el-Sheikh Memorandum on implementation timeline of outstanding commitments of agreements signed at the resumption of permanent status negotiations // Official web-site United Nations. 1999. 4 of September. URL: <https://peacemaker.un.org/israelopt-sharmelsheikhmemorandum99> (date of application: 30.11.2021).

¹⁶⁸ Федянин В. Посол Израиля в Украине Зина Калай-Клайтман: на Ближнем Востоке оптимизм и пессимизм – опасны, необходим реализм // Зеркало недели. 2008. №2. 18 – 25 янв. URL: https://zn.ua/international/posol_izrailya_v_ukraine_zina_kalay-klaytman_na_blizhnem_vostoke_optimizm_i_pessimizm_opasny_neob.html (дата обращения: 30.11.2021).

У 1999 – 2000 рр. з'явилася надія на швидке врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту. Це було пов'язано з позицією нового ізраїльського прем'єр-міністра Є. Барака, який вигідно відрізнявся від попередника і був відомий як прихильник вирішення палестино-ізраїльських розбіжностей. Разом з тим У. Клінтон бажав покинути Білий дім як «президент-миротворець», що врегулював конфлікт на БС¹⁶⁹.

Але все ж таки розбіжності між представниками Ізраїлю і ОВП на цих переговорах, в першу чергу, які стосувалися схеми територіального розмежування між Ізраїлем і палестинцями і відносно статусу Єрусалима, тоді подолати не вдалося. Ці переговори закінчилися невдачею і повним провалом. Всі намагання вирішити палестинську проблеми нічого не дали. І всі сподівання покладалися на майбутні зустрічі і конференції.

У 2000 р. відбулася подія, яка мала великий вплив на весь Близькосхідний регіон. 28 вересня лідер блоку «Лікуд» – головної політичної групи традиціоналістів, А. Шарон демонстративно відвідав у супроводі своїх прихильників Храмову гору в центрі Єрусалима, де знаходяться священні для іудеїв Стіна плачу, а також третя за значенням для мусульман мечеть Аль-Акса. Ця акція була сприйнята ісламістами як публічна образа ісламу, що стало приводом до початку другої інтифади¹⁷⁰.

Економічні зв'язки між США і Ізраїлем досягають свого піку на початку 2000-х рр. і на фондових ринках США, включаючи біржу Нью-Йорка представлені сотні ізраїльських компаній, в основному займаються хай-теком.

Чергову криза у відносинах викликав факт продажу Ізраїлем Китаю чотирьох систем «Phalcon». Під тиском США Ізраїль був змушений

¹⁶⁹ Каспрук В. Едді Шапіро: головним дестабілізатором Близького Сходу є конфлікт між помірними й екстремістськими країнами // День. 2007. №70. 24 квіт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/eddi-shapiro-golovnim-destabilizatorom-blizkogo-shodu-ie-konflikt-mizh> (дата звернення: 30.11.2021).

¹⁷⁰ *Эпштейн А. Д., Кожеуров С.* Россия и Израиль: трудный путь навстречу. Москва: Мосты культуры; Иерусалим: Гешарим, 2011. С. 156 – 157.

скасувати угоду на мільярд доларів, що призвело до кризи у відносинах з Китаєм. Пізніше Ізраїль, також під тиском американської адміністрації, скасував військові угоди з Індією і Туреччиною¹⁷¹.

Отже, найактивніше посередництво адміністрації У. Клінтона в цей період дозволило провести в липні 2000 р. саміт в Кемп-Девіді, метою якого було розв'язання основних палестино-ізраїльських протиріч. Однак спроби вирішити цю проблему провалилися, тому що реальних результатів досягти не вдалося, і переговори зайшли в глухий кут. Не малу відповідальність за даний промах несуть США, які не зуміли або ж не бажали надати необхідний тиск на сторони для прискорення прийняття необхідних рішень. Багато в чому це пояснюється «особливими» відносинами США та Ізраїлю, зумовленими близькістю цивілізаційних цінностей і сильним проізраїльським лобі всередині США. Початок другої інтифади у вересні 2000 р. зірвав мирний процес. Закінчення другої каденції У. Клінтона і початок президентського правління Дж. Буша-молодшого пройшло не тільки під знаком колапсу мирного процесу, а й небезпеки ескалації протистояння і розв'язання великомасштабних військових дій, що стали якісно новим етапом у розвитку палестино-ізраїльських відносин і політики у цій сфері.

3.3. Американська політика розв'язання близькосхідного конфлікту за часів президентства Дж. Буша-молодшого (2001 – 2009 рр.)

У січні 2001 р. Дж. Буш-молодший прийняв президентські повноваження і став 43-м президентом США. Свій уряд він сформував із представників різноманітних напрямків і поглядів – від лібералів до жорстких консерваторів. У перші місяці свого урядування Дж. Буш-молодший приділяв основну увагу внутрішнім справам держави. А незабаром прийшов день 11 вересня 2001 р., який став поворотним моментом у сучасній історії США. Вранці того дня 19 ісламських терористів-

¹⁷¹ *Эпштейн А. Д., Кожеуров С.* Россия и Израиль: трудный путь навстречу. Москва: Мосты культуры; Иерусалим: Гешарим, 2011. С. 156 – 157.

самогубців, поділившись на чотири групи, захопили в повітрі рейсові літаки з пасажирями. Захоплювачі спрямували два з цих літаків на обидва 110-метрові хмарочоси Всесвітнього торговельного центру в Нью-Йорку, в результаті чого обидві вежі повалилися, поховавши під руїнами більшість людей, що там знаходилися. Третій захоплений літак таранив Пентагон - штаб-квартиру міністерства оборони США у Вашингтоні. Пасажири та команда четвертого авіалайнера зробили спробу перехопити у терористів керування літаком; у результаті сутички на борту літак упав на землю в штаті Пенсильванія. У підсумку атак загинуло близько трьох тисяч осіб. Америка і весь світ пережили шок¹⁷².

Протягом весни 2001 р. ситуація на БС продовжувала погіршуватися: американська адміністрація намагалася вплинути на сторони, але жорстокі зіткнення звели нанівець досягнуті домовленості. Ставало очевидним, що США слід в черговий раз переглянути свої позиції на БС, так як ні Я. Арафат, ні А. Шарон на той момент не могли самі запропонувати жодного рішення і втручання США могло б дати обом гідний привід для припинення вогню.

Події 11 вересня 2001 р. поставили адміністрацію США перед необхідністю в найкоротші терміни переглянути концепції зовнішньої і внутрішньої політики, особливо в питаннях, що стосуються безпеки. У відносинах між США та Ізраїлем в цей період спостерігалось певне охолодження. Спроби США включити до антитерористичної коаліції різні арабські країни викликали в Ізраїлі певний резонанс¹⁷³.

Однак адміністрація Дж. Буша-молодшого відразу ж опанувала ситуацію і взяла її під свій контроль. Було встановлено, що організатором та

¹⁷² *Захарченко А. М.* Роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського конфлікту // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин; [ред. кол.: Губерський Л.В. (гол. ред.) та ін.]. Київ, 2010. Вип. 94, ч. 2. С.59 – 60.

¹⁷³ *Печерська М. В.* США та врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]: наук. журн. Сер.: Історія. Миколаїв, 2010. Вип.127, т.140. С.83 – 85.

виконавцем замахів є таємна, розгалужена по багатьох країнах, ісламістська структура «Аль-Каїда», яку очолює релігійний фанатик із Саудівської Аравії Усама Бен Ладен. Дж Буш-молодший оголосив, що США перебувають у стані війни проти міжнародного тероризму і вестимуть цю війну, доки противника не буде розгромлено, яких би зусиль це не потребувало. Для боротьби з тероризмом було створено Управління безпеки країни, яке дістало майже необмежені права щодо осіб, підозрюваних у ворожих намірах. Завдяки вжитим заходам упродовж усіх наступних років на території країни не було вчинено жодного серйозного терористичного акту¹⁷⁴.

Для перегляду політики щодо арабо-ізраїльського конфлікту адміністрація США взяла за основу так званий «Звіт комісії Мітчелла»¹⁷⁵, над яким з жовтня 2000 р. працювала комісія у складі п'яти осіб під керівництвом колишнього лідера сенатської більшості Дж. Мітчелла. У звіті комісія утрималася від звинувачення будь-якої зі сторін у розв'язанні конфлікту, розглядала позиції як Ізраїлю, так і Палестини. Як заходи для подолання кризової ситуації звіт Мітчелла рекомендував домогтися від ПНА припинення використання терористичних актів в якості інструменту для політичних маніпуляцій і почати співпрацювати з Ізраїлем у сфері безпеки. Від Ізраїлю було потрібно припинення будівництва поселень. Звіт Мітчелла також надавав американській адміністрації на вибір два основних можливих напрями зовнішньополітичної лінії щодо арабо-ізраїльського конфлікту, що відрізнялися за рівнем американської залученості. Перший напрямок полягала в постійній присутності представника держсекретаря в регіоні, який мав би за допомогою т. з. «човникової дипломатії» спільно з лідерами обох сторін скласти план дій. Другий напрямок передбачав більш низький рівень

¹⁷⁴ Голубев Д. С. Концептуальные основы посредничества США в урегулировании арабо-израильского конфликта на современном этапе: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Санкт-Петербург: Спб. гос. ун-т, 2011. С.5.

¹⁷⁵ Palestinian Al-Aqsa Intifada: The Mitchell Report // Official web-site Jewish Virtual Library. 2001. 30 of April. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-mitchell-report-may-2001> (date of application: 30.11.2021).

залученості США. Сторонам пропонувалося прийняти основні положення звіту Мітчелла і протягом 4 – 6 тижнів розробити план дій, з тим щоб згодом повернутися за стіл переговорів¹⁷⁶.

Протягом першого півріччя перебування при владі адміністрація Дж. Буша-молодшого була змушена багато в чому переглянути свою позицію щодо ситуації на БС. По-перше, це стосувалося рівня залученості США в палестино-ізраїльський конфлікт. Спочатку передбачалося, що американська політика в регіоні буде здійснюватися виключно силами дипломатів, які безпосередньо є в близькосхідних країнах, без залучення вищих американських чиновників. Проте, високопоставлені представники американської адміністрації не раз відвідували регіон і зустрічалися з Я. Арафатом і А. Шароном. По-друге, еволюціонував і сам підхід уряду США до палестино-ізраїльських відносин. У момент приходу до влади команда Дж. Буша усвідомлювала, що мирні переговори зайшли в глухий кут при президенті У. Клінтоні і найближчим часом їх не вдасться довести до логічного кінця. У зв'язку з цим американські політики закликали палестинців і ізраїльтян зупинити насильство, але нічого не планували щодо відновлення переговорів. Однак у світлі постійного погіршення ситуації адміністрація Дж. Буша переглянула цю тактичну лінію, і вже в травні 2001 р. в виступі К. Пауелла містилася думка про те, що основною метою «звіту Мітчелла» був поступовий перехід до переговорів про остаточний статус¹⁷⁷.

30 квітня 2003 р. Держдепартаментом США був опублікований новий план близькосхідного врегулювання, який мав назву «дорожня карта». Розроблений за ініціативою американської адміністрації і підтриманий Росією, а також ЄС і ООН, цей проект розглядається ООН як умова просування до стійкого врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту у

¹⁷⁶ Там само.

¹⁷⁷ Там само.

відповідності з принципами співіснування двох держав на основі виконання сторонами своїх обов'язків¹⁷⁸.

«Дорожня карта» передбачала поетапне проведення переговорів між палестинськими й ізраїльськими сторонами під егідою «четвірки» міжнародних посередників (США, Росія, ЄС, ООН) з метою добитися припинення насильства і терору на першому етапі (2003 р.), створення палестинської держави в тимчасових кордонах на другому етапі (червень-грудень 2003 р.), угоди з постійного статусу і припинення конфлікту на третьому етапі (2004 – 2005 рр.). До завершення миротворчого процесу «четвіркою» повинна бути скликана міжнародна конференція з БС.

Логічним продовженням послідовних зусиль міжнародного співтовариства з врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту було прийняття РБ ООН Резолюції № 1515¹⁷⁹, в якій висловлюється підтримка «дорожньої карти» і міститься заклик до сторін виконувати її положення у співробітництві з «четвіркою». Палестинське керівництво підтримало цей план і виразило готовність добитися його повного виконання, не дивлячись на негативне ставлення до нього радикальних палестинських організацій і рухів. Що стосується Ізраїлю, то уряд А. Шарона обумовив його прийняття внесенням 14 поправок. Але цей план також не був реалізований і збройні сутички між палестинцями і ізраїльтянами продовжувалися¹⁸⁰.

У червні 2003 р Дж. Буш заявив, що США підтримають створення палестинської держави тільки за умови, що «у палестинського народу будуть нові лідери, нові інститути влади і нова організація заходів безпеки з

¹⁷⁸ Яворська Г. Близькосхідна «дорожня карта» в умовах перевірки на місцевості // Дзеркало тижня. 2003. №29. 1 – 8 серп. URL: https://zn.ua/ukr/international/blizkoshidna_dorozhnya_karta_v_umovah_perevirki_na_mistsevo_sti.html (дата звернення: 30.11.2021).

¹⁷⁹ Resolution 1515 about the situation in the Middle East, including the Palestinian question // Official web-site United Nations. 2003. 19 of November. URL: <https://www.un.org/press/en/2003/sc7924.doc.htm> (date of application: 30.11.2021).

¹⁸⁰ A performance-based roadmap to a permanent two-state solution to the Israeli-palestinian conflict // Official web-site United Nations. 2003. 30 of April. URL: <http://www.un.org/News/dh/mideast/roadmap122002.pdf> (date of application: 30.11.2021).

сусідніми державами». Було очевидно, що американська адміністрація Дж. Буша вважала Я. Арафата неприйнятним як лідера ПНА і учасника майбутніх переговорів про мир. Однак, незважаючи на всю неприязнь американського президента до Я. Арафата, Росія, ЄС і ООН визнавали його єдиним законно обраним лідером палестинського народу.

У жовтні 2004 р. була відроджена надія, що після смерті Я. Арафата відновлення процесу мирного урегулювання і припинення «інтифади Аль-Акса» була втрачена. Президент США Джордж Буш був упевнений, що 2005 р. принесе мир на БС: «Наступний рік дуже важливий, оскільки він принесе мир. Іронія долі полягає в тому, що палестинці й Ірак стануть каталізаторами змін в тій частині світу, яка більше за інші їх потребує», – вказав Буш, відзначивши, що на цій тезі заснована зовнішня політика США. Буш підкреслив, що зуміє добитися миру під час свого другого президентського строку. Він також вказав, що Вашингтон розглядає вибори глави ПНА як перший крок до початку діалогу з основним претендентом на цю посаду – головою Виконкому ОВП – Махмудом Аббасом¹⁸¹.

Ізраїль і ПНА підтримували ідею мирної і координованої реалізації програми розмежування, вивід поселень з сектора Гази і частини Західного берега річки Йордан. Про це повідомила 19 червня 2005 р. держсекретар США Кондоліза Райс після закінчення переговорів в Єрусалимі з прем'єр-міністром Ізраїлю А. Шароном. Напередодні вона зустрічалася на Західному березі з главою ПНА Махмудом Аббасом.

К. Райс також вказала, що будівлі поселенців в секторі Гази будуть зруйновані після евакуації звідти ізраїльських структур. ПНА наполягає на зносі одно- і двоповерхових будинків поселенців, щоб побудувати на їх місці багатоквартирні будівлі для палестинців¹⁸².

¹⁸¹ Гвоздков С. Ю. Формування концептуальних засад політики адміністрацій Дж. У. Буша щодо держав пострадянського простору // Гілея: наук. вісн. 2015. Вип. 99. С.89.

¹⁸² Ладний Ю. А. Зовнішня політика Президента США Дж. У. Буша (2001 – 2009 рр.) та її вплив на архітектуру міжнародних відносин: інституціональний вимір // Наукові праці

Держсекретар підкреслила, що два дні переговорів з палестинцями і ізраїльтянами переконали її, що сторони поділяють упевненість в тому, що вивід поселень повинен відбутися м'яко і мирно. Раніше Райс назвала програму розмежування «історичним кроком», який дозволить перезапустити мирний план «дорожня карта» і створити незалежну палестинську державу.

Райс назвала програму розмежування «історичним кроком», який дозволив створити незалежну палестинську державу. Вона вказала, що обговорить з Шароном необхідні кроки, для того, щоб процес розмежування пройшов мирно і без зриву¹⁸³.

Під час безпрецедентної човникової дипмісії Кондоліза Райс зустрілася з керівниками Ізраїлю, Палестинської адміністрації, Йорданії, Єгипту, Саудівської Аравії, Кувейту. К. Райс запропонувала відновити просування по «дорожній карті» з метою прискореного створення Палестинської держави з тимчасовими межами. Для цього вона намітила на лютий 2005 р. переговори з своєю участю, президента ПНАМахмуда Аббаса і Ольмерта, одночасно твердо обіцяючи ізраїльському прем'єру, що не буде ніякого розширення формату переговорів, ніякої міжнародної конференції.

27 листопада 2007 р. відбулася міжнародна зустріч в Аннаполісі. Вона була ініційована президентом США Дж. Бушем. Міжнародна конференція дуже швидко набула формулювання «зустрічі», що істотно понизило рівень і значущість цього форуму. Навряд чи відразу, тобто на первинному етапі підготовки, виникли складнощі, що поставили під сумнів сам факт зустрічі¹⁸⁴.

Головним каменем спотикання став власне підсумковий документ, який спочатку був покликаний стати метою зустрічі лідерів чотирьох

історичного факультету Запорізького національного університету: зб. наук. пр. / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя: Просвіта, 2012. Вип.33. С.251 – 255.

¹⁸³ Там само. С. 252.

¹⁸⁴ *Захарченко А. М.* Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2009. №3 (12). С. 231 – 232.

десятків країн світу в США. Палестинці вимагали, щоб він визначав принципи і терміни остаточного мирного врегулювання. Ізраїль, навпаки, відмовлявся говорити про конкретні речі на даному етапі. До останнього моменту сторони по різному трактували навіть перший пункт плану «дорожня карта», який передбачав заморожування будівництва поселень з ізраїльської сторони і роззброєння бойовиків – із палестинської. Так, ізраїльський прем'єр Єхуд Ольмерт, хоча і оголосив про відмову від будівництва нових поселень, жодним словом не обмовився про необхідність припинити «природне зростання» вже існуючих, як того вимагають палестинці. У свою чергу, ізраїльтяни вважають далеко недостатніми заходи палестинської адміністрації по боротьбі з тероризмом.

У результаті багаторазові зустрічі робочих груп і особисті консультації Ольмерта з главою ПНА Махмудом Аббасом до останнього моменту вселяли сумніви в тому, чи зможуть сторони підготувати до 27 листопада спільну декларацію, як називали документ в Ізраїлі, в той час, як палестинці вважали за краще говорити саме про «документ». Зустріч, намічена спочатку на вересень, у результаті відбулася лише в кінці осені. А оскільки від неї і не чекали доленосних для БС рішень, то не особливо розчарувалися в її результатах¹⁸⁵.

Число учасників форуму також залишалося до останніх днів невідомим – тон багато в чому задавала Саудівська Аравія, якій відразу стало не до душі «розмитий і напівпорожній» порядок денний. Проте на позачерговому засіданні ЛАД в Каїрі арабські країни вважали за краще не ставити палиці в колеса ні палестинцям з ізраїльтянами, ні тим більше США і дружно зібралися в Аннаполісі.

Після конференції в Аннаполісі, ще до відновлення переговорів між Палестиною й Ізраїлем, Махмуд Аббас неодноразово заявляв, що

¹⁸⁵ Голубев Д. С. Концептуальные основы посредничества США в урегулировании арабо-израильского конфликта на современном этапе: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Санкт-Петербург: Спб. гос. ун-т, 2011. С.20.

палестинська сторона ні за яких умов не погодиться з формулюванням «Ізраїль є країною євреїв», але готова визнати Ізраїль країною, в якій проживають і євреї, й інші національності. Стан відносин палестинців й ізраїльтян щодо близькосхідного врегулювання в цілому в наш час є одним із головних елементів ситуації на БС у сфері безпеки¹⁸⁶.

9-16 січня 2008 р. відбувся візит президента США Дж. Буша на БС, в ході якого він відвідав Ізраїль і ПНА. Основними цілями візиту Дж. Буша було закріплення американської позиції щодо врегулювання палестино-ізраїльського протистояння, позначеної на міжнародній конференції в Аннаполісі, поліпшення іміджу США в громадській думці арабського світу як «миротворця», який діє на благо арабських народів, заради якнайшвидшого встановлення миру на БС».

10 січня 2008 р. Дж. Буш заявив, що для врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту потрібні політичні поступки обох сторін. Американський президент також закликав арабські країни протягнути руку Ізраїлю, який вів переговори про мир з палестинцями.

Дж. Буш підтвердив американську позицію, згідно з якою для врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту необхідне виконання плану «Дорожня карта», відповідальним за реалізацію якого президент США призначив генерала У. Фрезера. У той же час головним пріоритетом американської політики на БС залишалося забезпечення безпеки Ізраїлю, про що Дж. Буш і заявив, вказавши, зокрема, на те, що «створення палестинської держави зміцнить регіональну стабільність і підвищить безпеку народу Ізраїлю». У той же час з ключових питань палестинської проблеми – кордони майбутньої палестинської держави (згідно «Дорожньої карти», Ізраїль повинен звільнити території, окуповані в 1967 р.), право палестинських біженців на повернення, статус Єрусалиму, ліквідація незаконно створених

¹⁸⁶ Дегтярев Д. А., Степкин Е. А. Американская помощь Израилю: истоки, структура, динамика // Вестник МГИМО Университета. 2013. №3. С.94.

ізраїльських поселень на Західному березі р. Йордан і в східній частині Єрусалиму, зняття ізраїльських блок-постів – у ході візиту Дж. Буша прогресу досягнуто не було¹⁸⁷.

В останній день візиту американського президента Ізраїль зробив масовану військову операцію з використанням авіації в секторі Гази і на Західному березі р. Йордан, виправдовуючи її необхідністю удару на безперервні обстріли ізраїльської території бойовиками «Ісламського джихаду». У ході ізраїльської операції загинули десятки палестинців, серед них син Махмуда аз-Захара, міністра закордонних справ в уряді ХАМАС, Халед Машааль. Керівник Політичного бюро ХАМАС оцінив ізраїльську акцію як «агресію проти палестинського народу в секторі Гази» і заявив про припинення перемир'я між ХАМАС і Ізраїлем.

Адміністрація Дж. Буша з самого початку операції «Литий свинець» підтримувала удари ВПС Ізраїлю по об'єктах ХАМАС. Більш того, за деякими даними, США активно ділилися з Ізраїлем розвідданими, отриманими із супутників-шпигунів, які досліджували сектор Гази протягом багатьох місяців до початку операції. США зажадали від ХАМАС припинити ракетні обстріли. Як заявив прес-секретар президента Дж. Буша Г. Джондро, «ХАМАС повністю оголив свою терористичну сутність. США не сумніваються в праві Ізраїлю на самооборону». США наклали вето на резолюцію РБ ООН, спрямовану на припинення військових дій з боку Ізраїлю в секторі Гази¹⁸⁸.

Без належного вирішення арабо-ізраїльської проблеми, неможливо розраховувати на створення стійкої системи мирної взаємодії усіх розташованих у цьому регіоні держав. Починаючи безпрецедентну за

¹⁸⁷ Федосик И. В. Политика администрации Дж. Буша-младшего относительно палестино-израильского урегулирования // Журнал международного права и международных отношений. 2011. № 4. С.41 – 48. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/17336/1/2011_4_JILIR_fedosik.pdf (дата обращения: 30.11.2021).

¹⁸⁸ Там же.

масштабами військову операцію в секторі Гази під назвою «Литий свинець» (яка тривала з 27 грудня 2008 р. до 18 січня 2009 р.), Ізраїль ставив за мету нанести удар по військовій інфраструктурі ісламського руху опору ХАМАС, щоб надалі запобігти ракетному обстрілу південних районів єврейської держави і забезпечити їх безпеку¹⁸⁹.

Позиція США не стала сюрпризом. Вашингтон відкрито підтримав силову операцію Ізраїлю, обмежившись вельми стриманим жалем з приводу загибелі мирних громадян. І якщо в рамках РБ ООН американці утрималися при голосуванні по Резолюції 1860¹⁹⁰, то в самих США Конгресом переважною більшістю голосів була прийнята резолюція на підтримку дій Ізраїлю. Але США визнали, що військовими засобами проблему палестинського радикалізму і припинення вилазок бойовиків руху ХАМАС проти Ізраїлю не вирішити¹⁹¹.

Отже, сформовані союзницькі відносини Ізраїлю з США можуть бути пояснені практично унікальною роллю Ізраїлю в близькосхідній стратегії Вашингтона, його активною залученістю в світову політику глобальних і регіональних акторів – як в період холодної війни, так і після її закінчення. Під час холодної війни роль Ізраїлю полягала в активній протидії радянській близькосхідній політиці і в першу чергу – зближення Москви з арабськими країнами. Поступово для Сполучених Штатів ставала все більш очевидною цінність фактора ізраїльського стримування прорадянських арабських режимів в регіоні, можливості неодноразової опори на військовий потенціал Ізраїлю як важіль залякування Єгипту, Сирії та інших арабських держав.

¹⁸⁹ Печерська М. В. США та врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]: наук. журн. Сер.: Історія. Миколаїв, 2010. Вип.127, т.140. С.84.

¹⁹⁰ Resolutions 1860 adopted by the Security Council at its 6063rd meeting // Official web-site United Nations. 2009. 8 of January. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/204/32/PDF/N0920432.pdf> (data of application: 30.11.2021).

¹⁹¹ Гвоздков С. Ю. Формування концептуальних засад політики адміністрацій Дж. У. Буша щодо держав пострадянського простору // Гілея: наук. вісн. 2015. Вип. 99. С. 90.

9 – 16 січня 2008 р. відбувся візит президента США Дж. Буша на БС, в ході якого він відвідав Ізраїль і ПНА. Основними цілями візиту Дж. Буша було закріплення американської позиції щодо врегулювання палестино-ізраїльського протистояння, позначеної на міжнародній конференції в Аннаполісі, поліпшення іміджу США в громадській думці арабського світу як «миротворця», який діє «на благо арабських народів, заради якнайшвидшого встановлення миру на БС». 10 січня 2008 р. Дж. Буш заявив, що для врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту потрібні «хворобливі політичні поступки обох сторін»¹⁹².

Політика адміністрації Дж. Буша-молодшого щодо палестино-ізраїльського врегулювання мала низку істотних особливостей. Вони були обумовлені як республіканською концепцією зовнішньої політики, викладеною в передвиборчій програмі Дж. Буша (відмінною від концепції демократичної адміністрації У. Клінтона), так і динамічною ситуацією на БС. Політика США щодо палестино-ізраїльського врегулювання зазнала серйозної еволюції за два терміни президентства Дж. Буша.

¹⁹² Буш закликає Ізраїль і Палестину до «болючих поступок» // Інтернет сайт «Obozrevatel.com». URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/52490-bush-zaklikae-izrail-i-palestinu-do-bolyuchih-postupok.htm> (дата звернення: 30.11.2021).

ВИСНОВКИ

В процесі написання роботи автор прийшов до таких висновків:

1. Аналіз наукових праць представників зарубіжної та вітчизняної наукової думки показав, що хоча зарубіжна та вітчизняна історіографія з даної проблеми, набула досить широкого розвитку, але більша частина робіт присвячена лише окремим аспектам проблеми (праці присвячені врегулюванню арабсько-ізраїльського конфлікту, присвячені міжнаціональним відносинам на БС та, зокрема, палестино-єврейському міжнаціональному конфлікту, мирного процесу палестино-ізраїльського міжнаціонального конфлікту, праці загального характеру присвячені зовнішній політиці США за президентства Дж. Буша-мол., статті українських журналістів-міжнародників в яких аналізувались поточні події, що мали на важливе значення). Наразі в фаховій літературі немає комплексного дослідження присвяченого історіографії зовнішньої політики США стосовно ізраїльсько-палестинських взаємин, саме це обумовлює значущість дослідження з даної проблеми.

Джерельно-документальною основою магістерського дослідження є офіційні документи глав держав та урядів (розміщені на офіційних сайтах державних інститутів та міжнародних організацій, а саме: адміністрації президента США, ООН, МЗС Ізраїлю), промови політичних лідерів, монографії, книги, навчальні видання та періодичні публікації вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні звіти, записки, новинні сайти ЗМІ та ін.

В роботі були проаналізовані такі групи джерел та документів: 1) міжнародні договори, угоди, декларації, резолюції; 2) офіційні документи глав держав та урядів; 3) промови політичних лідерів; 4) аналітичні звіти, записки; 5) довідкові видання; 6) монографії, книги, брошури; 7) статті в періодичних виданнях, збірники статей; 8) навчальна література; 9) кваліфікаційні роботи (автореферати дисертацій); 10) електронні ресурси (вебпортали, сайти ЗМІ).

При роботі з даними групами автор дотримувався критичного підходу, аналізу та зіставлення даних з іншими джерелами і документами.

2. Методологічну основу магістерської роботи складає система загальнонаукових принципів і методів пізнання. Для досягнення мети дослідження та вирішення завдань, були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. З числа загальнонаукових методів дослідження застосовано: аналіз і синтез, описовий, проблемно-хронологічний і порівняльний методи; із конкретно-наукових і спеціальних – парадигмальний, системний аналіз, структурно-функціональний методи дослідження. Загальнонаукові методи дали можливість систематизувати та класифікувати сукупність наукового та прикладного знання в сфері міжнародних відносин.

3. Сутність геополітичного феномену регіону БС полягає у геополітичному та географічному положенні регіону, через що й опиняється у центрі уваги потужних за своїм політичним та економічним потенціалом країн – США та РФ. Саме тому зосередження інтересів в різних сферах США та РФ на БС перетворює даний регіон на один з відцентрових просторів у формуванні глобальної геополітики.

Геостратегічний вимір характеризує БС як важливий стратегічний вузол, що з'єднує як сухопутними, так і морськими шляхами країни регіону зі світовими країнами-лідерами. Геостратегія взаємодії підсилюється загостренням проблем підтримки стабільності в регіоні, а в економічній сфері – створенням транспортних коридорів, трубопроводів, розв'язанням проблеми водних ресурсів. За геополітичним виміром регіон утворює досить міцний континентальний масив, який являє виключний інтерес до наявних у ньому запасів енергоресурсів провідних країн Заходу. Таким чином завдяки своєму географічному положенню БС є ареною зіткнення різних інтересів як у регіональному, так і в глобальному масштабах.

Геоетноомічна модель регіону визначається фізико-географічними й економічними параметрами, а також мірою включеності в економічні

інтеграційні групи. При такому зрізі обриси регіону також збігаються з його політико-географічним простором. Система просторової організації суспільства й господарства є тут досить цілісною. Близькосхідні держави мають економічні, транспортні та транзитні шляхи, що виходять на північ в РФ, морськими шляхами до Індії, а також в Єгипет, європейську частину Туреччини.

4. Складні взаємини між Ізраїлем і Палестинською автономією почали складатися з прийняттям в 1947 р. ООН Резолюції № 181 про розділ Палестини на дві держави – єврейську і арабську. Як відомо, з двох держав було створено лише єврейську державу. Інтифада – арабський бойовий рух, спрямований на захоплення території Палестини від правління держави Ізраїль. У найбільш радикальній формі обумовлено прагненням знищити державу Ізраїль для створення на її сучасній території арабської держави Палестини. Виняток становлять Голанські висоти, визнані учасниками руху територією Сирії. 14 грудня 1987 р. на хвилі першої інтифади (1987 – 1991 рр.) була утворена радикальна військово-політична організація ХАМАС (Ісламський рух опору). Періоди відносного спокою в зоні палестино-ізраїльського конфлікту чергуються зі сплесками напруженості, в т. ч. збройного протистояння.

Однією з найбільш великомасштабних конференцій щодо врегулювання близькосхідного конфлікту прийнято вважати Мадридську конференцію, яка пройшла з 30 жовтня по 1 листопада 1991 р.. Конференція затвердила принцип «земля в обмін на мир». У 1994 р. за укладеною в ході «мирного процесу» угодою між Ізраїлем і ОВП була утворена ПНА, створення якої позначило початок нового етапу в історії конфлікту. Ця подія на деякий час призвела до нормалізації палестино-ізраїльських відносин, але з кінця 2000 р. їх характер став ускладнюватися. Ізраїльсько-палестинське протистояння стало найбільш масштабним конфліктом другої половини ХХ ст. Через невирішеність низки пов'язаних із конфліктом проблем, протягом понад півстоліття БС залишається у фокусі світової політики. Конфлікт у

Палестині має не лише локальне, але й значно ширше міжнародне значення. Справедливе врегулюванням арабо-ізраїльських суперечок повинно позитивно вплинути на загальну нормалізацію міждержавних відносин у регіоні та цілому світі. Однією із ключових подій стала перемога руху ХАМАС на виборах у 2006 р. в секторі Гази. Це гучний парадокс сучасності, адже, організація, яка визнана великою кількістю впливових держав як терористична, прийшла до влади демократичним шляхом чесних виборів, здобувши підтримку палестинського населення. Це організація ярих ісламістів, що розглядають основним методом боротьби з Ізраїлем джихад, активні бойові дії.

5. США служили основною політичною опорою і джерелом військової та економічної допомоги Ізраїлю. Особливі відносини з США були головним досягненням ізраїльської зовнішньої політики, в певній мірі вони компенсували Ізраїлю ту міжнародну ізоляцію, яку створювали навколо нього арабські країни і їх союзники. Безоплатна допомога, надана США Ізраїлю протягом 1985-1989 рр., склала 13,25 млрд. дол. і перевищила безоплатну допомогу США за той же період всім іншим країнам, разом узятим. Ізраїль був першою країною, з якою США підписали угоду про безмитну торгівлю (1985 р.), завдяки чому Ізраїль користувався режимом найбільшого сприяння в торгівлі як з США, так і з країнами Спільного ринку.

Слід сказати, що позиція США щодо Ізраїлю ніколи не змінювалася. Ізраїль був і залишиться головним союзником США на БС. Змінювалися тільки підходи і деякі незначні пункти майже у всіх планах Близькосхідного врегулювання американських президентів. І тому, підтримка Ізраїлю є основною метою, і фактором який впливав на позицію США з цієї проблеми.

Ще одним досить важливим фактором була схильність Ізраїлю і Палестини до переговорів. Не менш важливим фактором було те, що ці переговори підтримували всі Близькосхідні арабські країни, які також брали участь у цих переговорах.

Внутрішньополітична ситуація у цьому регіоні була основним фактором, що впливав на позицію США у 1990-х рр. XX ст.. Від того яка політична сила приходила до влади в Ізраїлі, і від того, як ОВП і її лідери були схильні до переговорів залежало дуже багато.

Саме ці фактори були причиною всіх невдач США у їх спробах вирішити цю проблему. Розглядаючи перспективи Близькосхідного врегулювання на сучасному етапі, то вони є досить невиразними. Причиною цього є як політика США у цьому регіоні, так і політика Ізраїлю. Не менш важливим фактором є і внутрішньополітичне становище в Палестинській автономії.

6. До Р. Рейгана позиція республіканців щодо Ізраїлю була досить суперечливою. Серед представників консервативного крила республіканців були сильні ізоляціоністські і навіть антисемітські тенденції. На відміну від них, Р. Рейган твердо дотримувався проізраїльських поглядів. Він вважав Ізраїль союзником в холодній війні і стійко демократичною державою – єдиною на БС. Але слід також зазначити, що в американській політиці того часу щодо Ізраїлю були і деякі негативні моменти. Це, перш за все, реакція на бомбардування ізраїльською авіацією атомного реактора в Іраку (1981 р.) і ставлення до війни з Ліваном (1982 р.).

Однак найбільш значною подією став опублікований Рейганом 1 вересня 1982 р. план мирного врегулювання на БС. Він передбачав створення на Західному березі палестинської автономії під контролем Йорданії. Сьогодні дипломати вважають цей документ основоположним для всього мирного процесу, але тоді він був рішуче відкинутий ізраїльською стороною. Результатом цієї відмови стали відбулися перші в історії офіційні переговори між американською адміністрацією і ОВП, які відбулися через п'ять років.

7. Хоча адміністрація Дж. Буша-старшого відмовилася від визнання ОВП, США зайняли жорстку позицію відносно допомоги Ізраїлю, поставивши її в залежність від підходу Тель-Авіва до переговорів з арабськими делегаціями і будівництва єврейських поселень на окупованих територіях. Чільні заходи

американської зовнішньої політики із реалізації стратегічних завдань щодо БС спостерігаємо в сфері кризового управління, особливо, відносно вирішення проблеми палестинського врегулювання й арабо-ізраїльської конфронтації, а також проблеми безпеки в районі Перської затоки. Саме при президенті Дж. Буші-старшому планувальники зовнішньої політики США зробили перші серйозні кроки з подальшої розробки і вдосконалення запропонованої ще адміністрацією Р. Рейгана стратегії «глобальної ув'язки» в її близькосхідному вимірі, що стало проявом початку адаптації зовнішньополітичного курсу до нової, постбіполярної міжнародної ситуації.

8. Адміністрація У. Клінтона в своїй близькосхідній стратегії зберігала основні традиційні пріоритети. Ідеологія Демократичної партії передбачала об'єднання принципів захисту життєво важливих інтересів США з принципами захисту прав людини і ліберальної демократії в усьому світі. У цьому «нові демократи» бачили заставу стабільності в світі після «холодної війни». Вони виходили з тези, що «демократії не воюють один з одним». Ця доктрина на БС мала нейтралізувати антиамериканські режими як «недемократичні», поставивши їх в категорію «країн-ізгоїв». Поширення демократичних принципів мало консолідувати прихильників врегулювання близькосхідного конфлікту і пригасити поширення ісламського фундаменталізму. Однак, адміністрація У. Клінтона під впливом внутрішньополітичних чинників, поступово відмовилася від політики «демократизації» і перейшла до односторонніх дій. Тим самим, ідеологія поступилася місцем прагматизму, який більш відповідав життєво важливим цілям США в регіоні, але не міг допомогти стабілізувати міжнародну ситуацію, оскільки викликав протест у інших учасників міжнародних відносин.

Поліпшення відносин між країнами сталося в роки правління Є. Барака. Є. Барак був готовий на підписання мирного договору не тільки з палестинцями, але і з Сирією. Перші неофіційні переговори між сирійськими та ізраїльськими представниками пройшли в Західній Вірджинії в містечку

Шепердстоун, але вони ні до чого не привели. У липні 2000 р. в Кемп-Девіді проходять палестино-ізраїльські переговори, які також закінчилися нічим і призвели до початку інтифади Аль-Акса.

9. У політиці адміністрації Дж. Буша-молодшого в палестино-ізраїльському конфлікті можна виділити кілька етапів. Спочатку адміністрація Дж. Буша не збиралася активно втручатися в палестино-ізраїльське протистояння, заявляючи про те, що конфліктуючі сторони повинні самі прийти до миру, а США не будуть чинити тиск на будь-яку зі сторін. Така позиція відповідала передвиборчим установкам республіканців. Однак вже до літа 2001 р. адміністрація Дж. Буша переглянула свою позицію в зв'язку з загостренням палестино-ізраїльського протистояння.

Починаючи з середини 2001 р. США знову взяли на себе роль миротворця у врегулюванні конфлікту, чинячи тиск на обидві сторони і використовуючи потенціал близькосхідного «квартету» міжнародних посередників. Адміністрація Дж. Буша, зайнята військовими операціями в Афганістані і Іраку, була зацікавлена в запобіганні ескалації конфлікту між Ізраїлем і Палестинською автономією. Тому вона підштовхувала сторони до попередньої згоди, відкладаючи вирішення принципових проблем. План «Дорожня карта», що розглядається США як основоположний документ, не торкався проблем визначення статусу Єрусалима, повернення палестинських біженців на окуповані Ізраїлем території. Білий дім переоцінив значення плану «Дорожня карта», результати конференції в Аннаполісі, а також підсумки візиту Дж. Буша на БС. На цьому етапі вже з осені 2003 р. виразно проявилася підтримка адміністрацією Дж. Буша Ізраїлю і негативне ставлення до палестинського керівництва. Третій етап (жовтень 2003-2006 рр.) характеризувався підтримкою США нового керівництва ПНА: М. Аббаса і ФАТХ. США навіть закликали Ізраїль підтримувати М. Аббаса. Четвертий етап (з зими 2006 р.) характерний загостренням конфлікту (війна Ізраїлю проти Лівану, розкол ПНА в результаті конфронтації ФАТХ і

ХАМАС), коли адміністрація Дж. Буша чітко зайняла проізраїльську позицію.

Провал спроб США активізувати палестино-ізраїльський мирний процес пояснюється суперечливістю і непослідовністю політики Дж. Буша. США, з одного боку, погоджувалися на створення палестинської держави, а з іншого – прагнули домогтися максимально вигідних умов для Ізраїлю. Дж. Буш підтримував політику А. Шарона щодо одностороннього розмежування, яку в арабському світі сприймали як спробу Ізраїлю зберегти окуповані території на Західному березі р. Йордан.

Наполягаючи на зміні палестинського керівництва, Білий дім не взяв до уваги перспективу приходу до влади ХАМАС. М. Аббас, на якого адміністрація Дж. Буша робила ставку, не мав необхідного авторитету, щоб ефективно контролювати всі палестинські організації. США на противагу ООН і ЄС підтримали силові акції Ізраїлю в 2006 і 2008 рр. Дж. Буш розраховував зіграти головну роль у врегулюванні палестино-ізраїльського протистояння, але в той же час прагнув уникати принципових рішень, обмежуючись напівзаходами. США зіграли ключову роль в затягуванні палестино-ізраїльського конфлікту, чому значною мірою сприяли їх військові дії в Іраку і Афганістані. Без військово-політичної підтримки і тим більше при тиску з боку Вашингтона Ізраїль був би змушений піти на досягнення компромісу з арабським світом і укласти угоду щодо врегулювання палестинської проблеми на взаємоприйнятних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Міжнародні договори, угоди, декларації, резолюції

1. Резолюции 43-й сессии (1988 – 1989 годы). Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 43/21 «Восстание («интифада») палестинского народа» от 3 ноября 1988 года // Официальный веб-сайт ООН. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/43/21&Lang=R> (дата обращения: 30.11.2021).
2. A performance-based roadmap to a permanent two-state solution to the Israeli-palestinian conflict // Official web-site United Nations. 2003. 30 of April. URL: <http://www.un.org/News/dh/mideast/roadmap122002.pdf> (date of application: 30.11.2021).
3. Agreement on the Establishment of a Free Trade Area between the Government of Israel and the Government of the United States of America // Official web-site Israel Ministry of Foreign Affairs. 1985. 22 of April. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1980-1989/pages/israel-us%20free%20trade%20area%20agreement.aspx> (date of application: 30.11.2021).
4. Declaration of Principles on interim self-government arrangements // Official web-site United Nations. 1993. 8 of October. URL: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180015/> (date of application: 30.11.2021).
5. Palestine-Progress Raport of the United Nations Mediator // Official web-site United Nations. 1948. 11 of December. URL: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/C758572B78D1CD0085256BCF0077E51A> (date of application: 30.11.2021).
6. Resolution 1515 about the situation in the Middle East, including the Palestinian question // Official web-site United Nations. 2003. 19 of November. URL: <https://www.un.org/press/en/2003/sc7924.doc.htm> (date of application: 30.11.2021).

7. Resolution adopted on the report of the ad hoc committee on the Palestinian question // Official web-site United Nations. 1947. 25 of November. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/88/IMG/NR003888.pdf?OpenElement> (date of application: 30.11.2021).
8. Resolutions 1860 adopted by the Security Council at its 6063rd meeting // Official web-site United Nations. 2009. 8 of January. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/204/32/PDF/N0920432.pdf> (data of application: 30.11.2021).
9. The Sharm el-Sheikh Memorandum on implementation timeline of outstanding commitments of agreements signed at the resumption of permanent status negotiations // Official web-site United Nations. 1999. 4 of September. URL: <https://peacemaker.un.org/israelopt-sharmelsheikhmemorandum99> (date of application: 30.11.2021).

2. Офіційні документи глав держав та урядів

10. National Security Strategy // Official web-site National Security Strategy Archive (USA). 1991. 1 of August. URL: <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1991/> (date of application: 30.11.2021).
11. The Covenant of the Islamic Resistance Movement // Official web-site Lillian Goldman Law Library. 1988. 18 of August. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp (date of application: 30.11.2021).
12. The Reagan Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1982. 1 of September. URL: https://ecf.org.il/media_items/551 (date of application: 30.11.2021).
13. Sharon Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1977. 10 of February. URL: <https://ecf.org.il/issues/issue/245> (date of application: 30.11.2021).

14. US Secretary of State Baker's Five-Point Plan // Official web-site Economic Cooperation Foundation. 1989. 10 of October. URL: <https://ecf.org.il/issues/issue/163> (data of application: 30.11.2021).

3. Промови політичних лідерів

15. Statement to the Knesset by Prime Minister Ben-Gurion // Official web-site Israel Ministry of Foreign Affairs. 1963. 6 of May. URL: <http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1/Pages/6%20Statement%20to%20the%20Knesset%20by%20Prime%20Minister%20Ben-G.aspx> (date of application: 30.11.2021).
16. Full text of George Bush's speech // Official web-site «The Guardian» (International edition). 2002. 25 of June. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/jun/25/israel.usa> (date of application: 30.11.2021).

4. Аналітичні звіти, записки

17. Яворська Г. М. Щодо сучасних тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході: аналітична записка // Офіційний вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/schodo-suchasnikh-tendenci-y-rozvitku-situacii-na-blizkomu> (дата звернення: 30.11.2021).
18. Meeting report 4862 of the UN Security Council and and its decision // Official web-site United Nations. 2003. 19 of November. URL: <https://www.un.org/unispal/document/> (date of application: 30.11.2021).
19. Palestinian Al-Aqsa Intifada: The Mitchell Report // Official web-site Jewish Virtual Library. 2001. 30 of April. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-mitchell-report-may-2001> (date of application: 30.11.2021).

5. Довідкові видання (довідники)

20. *Крылов А.В., Махмутов Т.А., Федорченко А.В.* Государство Израиль // Политические системы современных государств: Энциклопедический справочник: В 4 т. / МГИМО (У) МИД России, ИНОП; гл. ред. А. В. Торкунов; науч. ред. А. Ю. Мельвиль; отв. ред. М. Г. Миронюк. Москва: Аспект Пресс, 2012. Т. 2: Азия. С. 72 – 92.
21. *Рибалкін В. С.* Близький Схід // Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол.: І.М.Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2004. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=35506 (дата звернення: 30.11.2021).

II. ЛІТЕРАТУРА

6. Монографії, книги, брошури

22. *Арон Р.* Мир і війна між націями / пер. з фр. В. Шовкун, З. Борисюк, Г. Філіпчук Київ: МП «Юніверс», 2000. 686 с.
23. *Ближний Восток.* Политика и идентичность: коллект. монография / [Богачева А. С., Давыдов А. А., Звягельская И. Д. и др.]; под ред. И. Д. Звягельской; ИМЭМО им. Е. М. Примакова РАН. Москва: Аспект Пресс: ИМЭМО РАН, 2020. 333, [1] с.
24. *Богатуров А. Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А.* Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. Москва: НОФМО, 2002. 390 с.
25. *Борисов Р. В.* США: ближневосточная политика в 70-е годы. М.: Наука, 1982. 218 с.
26. *Васильев А. М.* Россия на Ближнем и Среднем Востоке: от мессианства к прагматизму / Рос. АН, Ин-т Африки. Москва: Наука: Изд. фирма «Вост. лит.», 1993. 397,[2] с.

27. *Гасратян С. М.* Государство Израиль – СССР/ Россия и мусульманский мир. Столкновение и сближение цивилизаций. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Единство, 2011. 473 с.
28. *Гура В. К. Горбань В. І., Дашкевич А. В.* Сіонізм: минуле і сучасне / Ін-т соц. та екон. проблем зарубіж. країн АН УРСР. Київ: Політвидав України, 1990. 120 с.
29. *Звягельская И. Д.* «Конфликтная политика» США на Ближнем и Среднем Востоке (середина 70-х – вторая половина 80-х гг.) / АН СССР, Ин-т востоковедения. М.: Наука, 1990. 187,[2] с.
30. *Карасова Т. А.* Израиль: некоторые аспекты внутренней и внешней политики. М.: Знание, 1988. 64 с.
31. *Карасова Т. А., Ленский Б.В.* Израиль и США: Основные этапы становления стратегического партнерства (1948 – 2014). Москва: Изд-во «Аспект Пресс», 2015. 464 с.
32. *Киреев А. А.* Политика США на Ближнем Востоке в 1990-е гг. (Стратегия администрации Б. Клинтона). Москва: Прометей, 2007. 336 с.
33. *Колобов О. А.* Политика США по отношению к Израилю и арабским странам на рубеже 80–90 годов XX века = The united states of America policy towards the state of Israel and the arab countries on the edge the 80–90 years of the XX century: монографія / Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: Нижегород. университет, 1995. 177 с.
34. *Колобов О. А.* Соединенные Штаты Америки и проблема Палестины = The USA and the Palestinian problem: монографія / Нижегород. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: ННГУ, 1993. 225 с.
35. *Кулешова К. І.* Регіон Близький Схід в сучасних політичних концепціях // Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки: монографія / Ін-т соц. наук; ОНУ ім. І. І. Мечникова; Кол. авт., за заг.

- ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусилівської. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2016. С.72 – 88.
36. *Лузянин С. Г.* Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на «Большой Восток» (2004 – 2008 гг.): [характеристика соврем. рос. внешнеполит. курса в отношении всех восточных регионов мира – от Сев.-Вост. Азии до Ближнего Востока и араб. стран Магриба]. Москва: Восток-Запад; АСТ, 2007. 447, [1] с.
37. *Поляков К. И., Хасянов А. Ж.* Палестинская национальная автономия. Москва: ИИИиБВ, 2001. 176 с.
38. *Примаков Е. М.* Анатомия ближневосточного конфликта. М.: Мысль, 1978. 374 с.
39. *Примаков Е. М.* История одного сговора: Ближневосточная политика США в 70-е – начале 80-х гг. М.: Политиздат, 1985. 319 с.
40. *Пырлин Е. Д.* Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневост. урегулирования / Фонд содействия развитию арабистики и сотрудничества с араб. странами. Москва: РОССПЭН, 2002. 508, [3] с.
41. *Пырлин Е. Д.* 100 лет противоборства: Генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы. Москва: РОССПЭН, 2001. 479, [1] с.
42. *Саид Э. В.* Ориентализм. Западные концепции Востока / пер. с англ. А. В. Говорунова. Санкт-Петербург: Русский мир, 2006. 636, [1] с.
43. *Сатановский Е. Я.* Израиль в современной мировой политике: вероятные стратегические противники и стратегические партнеры. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2001. 162 с.
44. *Хатина М.* Египетско-израильский мирный договор: процесс и результаты. Иерусалим: издание культурно-просветительного общества «Теэна», 2002. 13 с.
45. *Хонин В. Н.* Теория международных отношений. Часть общая. Киев: Академ-Пресс, 2005. 456 с. (Европейский университет).

46. *Эпштейн А. Д., Кожеуров С.* Россия и Израиль: трудный путь навстречу. Москва: Мосты культуры; Иерусалим: Гешарим, 2011. 219 с.
47. *Khalidi R.* Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness. N-Y.: Columbia University Press, 2009. 360 p.
48. *Świeca J.* Metodologiczne aspekty polemologii i peace research u schyłku XX w. Między realizmem a utopią. Świadomościowo-ideologiczne i polityczne przesłanki pokoju i demokracji na przełomie XX i XXI wieku oraz ich historyczne uwarunkowania. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, 1998. S.21 – 35.
49. *Swisher C. E.* The truth about Camp David: the untold story about the collapse of the Middle East peace process. N-Y.: Nation Books, 2004. 455 p.

7. Статті в періодичних виданнях, збірники статей

а) газети

50. *Богомолов А.* Перестройка в условиях оккупации // Зеркало недели. 2005. №39. 21 – 27 янв. URL: https://zn.ua/POLITICS/perestroyka_v_usloviyah_okkupatsii.html (дата обращения: 30.11.2021).
51. *Данилов С.* Теорема ближневосточного урегулирования // Зеркало недели. 2001. №43. 2 – 9 нояб. URL: https://zn.ua/POLITICS/teorema_blichnevostochnogo_uregulirovaniya.html (дата обращения: 30.11.2021).
52. *Каспрук В.* Близькосхідний конфлікт вже постукав у наші двері // День. 2006. №121. 25 лип. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/blizkoshidniy-konflikt-vzhe-postukav-u-nashi-dveri> (дата звернення: 30.11.2021).
53. *Каспрук В.* Едді Шапіро: головним дестабілізатором Близького Сходу є конфлікт між помірними й екстремістськими країнами // День. 2007. №70. 24 квіт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/eddi->

- shapiro-golovnim-destabilizatorom-blizkogo-shodu-ie-konflikt-mizh (дата звернення: 30.11.2021).
54. *Семиволос И.* Сектор Газа: война на два фронта // Зеркало недели. 2007. №19. 19 – 25 мая. URL: https://zn.ua/POLITICS/sector_gaza__voyna_na_dva_fronta.html (дата обращения: 30.11.2021).
55. *Семиволос И.* Ближневосточный конфликт: инструкция к применению // Зеркало недели. 2011. №35. 30 сент. – 7 окт. URL: https://zn.ua/POLITICS/blizhnevostochnyy_konflikt_instruktsiya_k_primeneniyu.html (дата обращения: 30.11.2021).
56. *Федянин В.* Посол Израиля в Украине Зина Калай-Клайтман: на Ближнем Востоке оптимизм и пессимизм – опасны, необходим реализм // Зеркало недели. 2008. №2. 18 – 25 янв. URL: https://zn.ua/international/posol_izrailya_v_ukraine_zina_kalay-klaytman__na_blizhnem_vostoke_optimizm_i_pessimizm__opasny,_neob.html (дата обращения: 30.11.2021).
57. *Швед В. О.* Великі маневри на «Великому Близькому Сході». Що треба враховувати Україні // День. 2004. №51. 23 берез. URL: <http://www.day.kiev.ua/28295> (дата звернення: 30. 11.2021).
58. *Яворська Г.* Близькосхідна «дорожня карта» в умовах перевірки на місцевості // Дзеркало тижня. 2003. №29. 1 – 8 серп. URL: https://zn.ua/ukr/international/blizkoshidna_dorozhnya_karta_v_umovah_perivirki_na_mistsevosti.html (дата звернення: 30.11.2021).

б) журнали

59. *Аларадж Б.* Формы урегулирования международных конфликтов (на примере урегулирования арабо-израильского конфликта) // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верховна Рада України. Київ, 2010. №18. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2194/> (дата звернення: 30.11.2021).

60. *Батенко Г. В.* Політичний сіонізм у пошуках «Землі обітваної» // *Культура народів Причорномор'я: науч. журн. / НАНУ, Крым. науч. Центр, Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского; редкол.: Ю. В. Катунин (гл. ред.) [та ін.]. Симферополь: [б. в.]. 2004. № 52, т. 1. С.7 – 11.*
61. *Гвоздков С. Ю.* Формування концептуальних засад політики адміністрацій Дж. У. Буша щодо держав пострадянського простору // *Гілея: наук. вісн. 2015. Вип. 99. С.88 – 90.*
62. *Герасимчук Т.Ф.* Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин // *Український історичний журнал. 2006. №5. С.186 – 199.*
63. *Дегтярев Д. А., Степкин Е. А.* Американская помощь Израилю: истоки, структура, динамика // *Вестник МГИМО Университета. 2013. №3. С.92 – 99.*
64. *Дмитриев Е.* «Феномен» Израиля в ближневосточном контексте // *Народы Азии и Африки. 1989. № 5. С.25 – 36.*
65. Конфликты на Ближнем Востоке в XXI веке // *Мировая экономика и международные отношения. 2013. №10. С. 3 – 18. doi.org/10.20542/0131-2227-2013-10-3-18.*
66. *Коппель О.* Конфлікт шести десятиліть. Еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки // *Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верховна Рада України. Київ, 2009. №7 (244). С. 45 – 49. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1392/> (дата звернення: 30.11.2021).*
67. *Ладний Ю. А.* Зовнішня політика Президента США Дж. У. Буша (2001–2009 рр.) та її вплив на архітектоніку міжнародних відносин: інституціональний вимір // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету: зб. наук. пр. / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя: Просвіта, 2012. Вип.33. С.251 – 255.*

68. *Петюр Р. К.* Межі Близькосхідного регіону в контексті зовнішньополітичних пріоритетів України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Міжнародні відносини. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, Київ: ВПЦ «Київський університет», 2005. № 31/32. С.95 – 97.
69. *Печерська М. В.* США та врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]: наук. журн. Сер.: Історія. Миколаїв, 2010. Вип.127, т.140. С.83 – 85.
70. *Савичева Е. М.* К вопросу о геополитической ситуации на Ближнем Востоке: взаимодействие региональных и глобальных тенденций // Вестник Российского университета дружбы народов. Сер.: Международные отношения. 2014. №3. С.14 – 21.
71. *Сурин А. А.* Влияние арабо-израильского конфликта на радикализацию внутривосточного состояния Израиля // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Сер.: Международные отношения. Политология. Регионоведение. 2013. №2(1). С. 271 – 274.
72. *Федорченко А. В.* Российско-израильские экономические связи: итоги и перспективы // Мировая экономика и международные отношения. 2000. №2. С.62 – 70.
73. *Федосик И. В.* Политика администрации Дж. Буша-младшего относительно палестино-израильского урегулирования // Журнал международного права и международных отношений. 2011. № 4. С.41 – 48. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/17336/1/2011_4_JILIR_fedosik.pdf (дата обращения: 30.11.2021).
74. *Хаас Р.* Ближний Восток : мирный процесс необходимо продолжить // США: экономика, политика, идеология. 1997. №10. С. 102 – 108.
75. *Цыганков П. А.* Мортон Каплан и системное исследование международной политики // Вестник Московского университета. Сер.:

25. Международные отношения и мировая политика. 2012. №1. С.25 – 40.
76. Шібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого // Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альм. / Дніпров. нац. ун-т ім. О. Гончара, Центр соц.-політ. дослідж. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 (дата звернення: 30.11.2021)
77. Эпштейн А. Д. Стратегический союз США и Израиля как фактор ближневосточного конфликта // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6: Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения. 2006. Вып.3. С.207 – 212.
78. Mahan A.T. Persian Gulf and International Relations // The National Review. 1992. September. P. 27 – 45.

в) збірники статей

79. Абдулмаджидов Р. С. О египетско-израильских отношениях в 1981–2002 гг. // Ближний Восток и современность: сб. ст. /отв. ред. М.Р. Арунова, А.О. Филоник. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока 2003. Вып. 17. С.92 – 103.
80. Авдеева С. О. Палестино-ізраїльське врегулювання в контексті нової близькосхідної політики США // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2010. №3 (16). С.137 – 143.
81. Бани-насер Фаді Зовнішня політика України в контексті мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту: правові аспекти // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України = The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine : зб. наук. пр. / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ: [б.в.], 2014. №6. С.51 – 56. URL:

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_13. (дата звернення: 30.11.2021).
82. *Бані-насер Фаді*. Сутність палестино-ізраїльського конфлікту та міжнародно-правові механізми ООН щодо його мирного врегулювання // Прикарпатський юридичний вісник. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Івано-Франківськ: [б. в.], 2015. Вип. 2. С.3 – 7.
83. *Горук А.* Глобальна політика США за президентства В. Дж. Клінтона: близькосхідний вимір // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. Вип.19. С. 78 – 112.
84. *Горук А.* Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого) // Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, Каф. історії нового та новітнього часу; редкол.: О. І. Сич (наук. ред.) [та ін.]. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 17. С.163 – 190.
85. *Захарченко А. М.* Роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського конфлікту // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин; [ред. кол.: Губерський Л.В. (гол. ред.) та ін.]. Київ, 2010. Вип. 94, ч. 2. С.59 – 67.
86. *Захарченко А. М.* Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабо-ізраїльському конфлікті // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities : наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2008. № 3 (8). С.240 – 249.
87. *Захарченко А. М.* Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2009. №3 (12). С. 231 – 237.

88. *Захарченко А. М.* Позиція України щодо врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту (2000–2006 рр.) // Сходознавство = The oriental studies: зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. Київ: [б. в.], 2007. №39/40. С.35 – 45.
89. *Захарченко А. М.* Проблема близькосхідного мирного врегулювання в контексті сучасних американсько-російських відносин // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, наук.-аналіт. зб. 2011. №3. С.159 – 164.
90. *Захарченко А. М.* Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. ст. Одеса: Фенікс, 2009. 240 с.
91. *Крылов А. В.* Проблема статуса Святых мест в Иерусалиме и ее влияние на палестино-израильский конфликт // Ближний Восток в фокусе политической аналитики: сб. науч. тр.: к 15-летию Центра ближневосточных исследований / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел РФ, Ин-т междунар. исследований, Центр ближневосточных исследований. Москва: ИМИ МГИМО, 2019. С.163 – 193.
92. *Магда Є.* Палестино-ізраїльські домовленості у Вай-Рівер як приклад нових підходів американської близькосхідної дипломатії // Український історичний збірник: наук. пр. асп. та молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ: [б. в.], 2000. Вип.2. С.288 – 304.
93. *Морозов В. М.* Палестино-израильские мирные переговоры 1995 – 2001 гг. // Востоковедный сборник / отв. ред. А. В.Федорченко, А.О. Филоник Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. Вып. 3. С.76 – 87.
94. *Сурков Н. Ю.* Политика США по урегулированию палестино-израильского конфликта на современном этапе // Востоковедный сборник / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2006. Вып.7. С.207 – 217.

95. *Тринич Ф. А.* Россия – Израиль: состояние торгово-экономического сотрудничества // Ближний Восток и современность: сб. ст. / отв. ред. А.О. Филоник. Москва : Ин-т Ближнего Востока, 2003. Вып. 20. С.346 – 354.
96. *Хаустов Н. В.* Торгово-экономическое сотрудничество между Россией и Израилем в 90-е годы // Востоковедный сборник / отв. ред.: А.В. Федорченко, А.О. Филоник. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближ. Востока, 2001. №2. С.333 – 351.
97. *Хонін В. М.* Методологічні принципи теорії міжнародних відносин. Стаття перша // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин; [ред. кол.: Копійка В. В., (гол. ред.) та ін.]. Київ, 2016. Вип. 127, ч. 1. С.104 – 115. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2950/2642> (дата звернення: 30.11.2021).
98. *Шевелев Д.* Позиция Русской православной церкви Московского патриархата по палестинской проблеме в период второй интифады // Ближний Восток и современность: сб. ст. / отв. ред. М. Р. Арунова. Москва: Ин-т изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. Вып. 15. С.229 – 238.

8. Матеріали конференцій

99. *Затуливітер А.* Інтифада Аль-Акси як дестабілізуюче явище у відносинах Ізраїлю та Палестини // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. С.274 – 278.
100. *Седнева С.* Врегулювання близькосхідного конфлікту в рамках міжнародного «Квартету» // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-

практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. С. 341 – 346.

9. Навчальна література

101. *Бруз В. С.* ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: навч. посіб. Київ: Либідь, 1995. 111 с.
102. *Кузнецов Д.В.* Арабо-израильский конфликт: история и современность: очерк событий, документы и материалы: учебное пос. для студентов специальностей 030401 «История», 050401 «История вузов региона» / М-во образования и науки РФ, Федеральное агентство по образованию, Благовещенский гос. пед. ун-т. Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2006. 289 с.

10. Кваліфікаційні роботи (автореферати дисертацій)

103. *Голубев Д. С.* Концептуальные основы посредничества США в урегулировании арабо-израильского конфликта на современном этапе: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Санкт-Петербург: Спб. гос. ун-т, 2011. 24 с.
104. *Захарченко А. М.* Концептуальне забезпечення політики США щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту в 1991–2001рр.: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2006. 20 с.
105. *Сурков Н. Ю.* Политика США в Ближневосточном урегулировании в 70-е гг. XX в. – начале XXI в.: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Москва: Ин-т стран Азии и Африки, 2007. 18 с.

11. Електронні ресурси (вебпортали, сайти ЗМІ)

106. Буш закликає Ізраїль і Палестину до «болючих поступок» // Інтернет сайт «Obozrevatel.com». URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/>

- 52490-bush-zaklikae-izrail-i-palestinu-do-bolyuchih-postupok.htm (дата звернення: 30.11.2021).
107. О понятии «Ближний Восток». URL: <https://kartaslov.ru/> (дата обращения: 30.11.2021).
108. Шаповалов М. С. Современные тенденции в урегулировании ближневосточной проблемы // Официальный веб-сайт Научного молодежного портала «Ломоносов». URL: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2009/03_4.pdf (дата обращения: 30.11.2021).
109. Хаас Р. Новый Ближний Восток. США надо смириться с падением своего влияния в регионе // Новостной сайт «ЦентрАзия»: новость от 12.12.2006 г. URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1165917600> (дата обращения: 30.11.2021).
110. Do Americans care about the Israeli-Palestinian Conflict // Official web-site «Foreign policy»: the Global Magazine of News and Ideas. 2014. 5 of December. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/12/05/do-americans-care-about-the-israeli-palestinian-conflict/> (date of application: 30.11.2021).
111. Where is US public opinion on Israel, Palestine and the Gaza conflict // Official web-site «The Guardian» (International edition). 2012. 19 November. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/nov/19/us-public-opinion-israel-palestine-gaza> (date of application: 30.11.2021).